

ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕКАРЧУК АЛЬОНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.565:340.132.5

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ПРАВОВЛАДДЯ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Спеціальність 081 Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А.В. Пекарчук**

Науковий керівник: **Тагієв Садіг Рза огли**, заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, доцент

Чернігів – 2025

АНОТАЦІЯ

Пекарчук А.В. Правосуддя в умовах правовладдя: конституційно-правовий аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Пенітенціарна академія України Міністерства юстиції України, Чернігів, 2025.

У дисертації висвітлюється конституційно-правовий аспект правосуддя в умовах правовладдя. Обґрунтовано низку положень з удосконалення національного права в сфері організації та функціонування системи правосуддя.

Наголошено, що існуючі наукові розробки питання ефективності правосуддя формують теоретичне підґрунтя для подальшого розвитку як теорії, так і практики правовладдя. Вони дозволяють осмислити ключові принципи, такі як незалежність судової влади, справедливе судочинство та підзвітність. Важливим результатом таких досліджень є пропозиції з вдосконалення правозастосовної практики, зокрема усунення законодавчих прогалин та вдосконалення процедур. Однак перманентні суспільні та технологічні зміни створюють нові виклики для судової системи, що вимагають постійного аналізу. Необхідність адаптації судової системи до сучасних реалій підкреслює значення належного конституційно-правового забезпечення. Стабільність та відповідність судової системи сучасним викликам безпосередньо залежать від конституційно-правового регулювання.

Запропоновано науковий доробок вітчизняних вчених щодо окремих аспектів організації та здійснення правосуддя класифікувати на три наступні групи, що виокремлюються за безпосереднім предметом: 1) наукові роботи, предметом дослідження яких є організація та функціонування органів судової влади; 2) наукові роботи, предметом дослідження яких є верховенство права; 3) наукові роботи, предметом дослідження яких є оптимізація функціонування судової системи в умовах реалізації вимог

принципу правовладдя.

З'ясовано, що комплексне застосування методологічного інструментарію дозволяє враховувати різні аспекти правосуддя, зокрема ціннісний, правоінтерпретаційний, системний, феноменологічний контексти та історичний розвиток системи. Аксиологічний підхід розкриває правосуддя через призму цінностей, які воно захищає, що дає змогу оцінити відповідність правової системи моральним нормам. Герменевтичний підхід є фактором розуміння смислів правових норм у різних соціальних контекстах, що особливо важливо для ефективного правосуддя. Феноменологічний підхід дозволяє врахувати суб'єктивний досвід учасників системи правосуддя, сприяючи глибшому розумінню функціонування відповідної системи. Системний підхід забезпечує аналіз взаємодії всіх елементів правової системи, а історичний дозволяє оцінити її розвиток у контексті еволюції суспільства. Порівняльно-правовий підхід забезпечує багатовимірний огляд судочинства в умовах правовладдя, дозволяючи адаптувати кращі практики та сприяти інтеграції у європейський правовий простір.

Визначено, що процес формування національної правової системи в Україні розпочався з перших років незалежності, та передбачав серед іншого реформування царини правосуддя. Ключовими факторами, що сприяли модернізації системи судоустрою, стали політичні зміни та прагнення до демократизації суспільства. Євроінтеграційний вектор вимагав адаптації законодавства до європейських норм і вдосконалення правозастосування в Україні. Важливу роль відіграло впровадження принципів правовладдя та захисту прав людини, що стали основою судових реформ.

Встановлено, що реформи правосуддя були зумовлені не лише внутрішніми політичними змінами (проте які мали визначальний вплив), але й вимогами європейської інтеграції, зокрема ратифікацією Європейської конвенції з прав людини. Аргументовано, що правові основи нинішнього стану організації та функціонування правосуддя закладено у 2016 році через прийняття змін до Конституції України та відповідних законодавчих актів.

Ключовими аспектами таких змін стало обмеження політичного впливу на царину правосуддя (реалізація вимог принципу незалежності та неупередженості правосуддя); зміна сутнісного сприйняття правосуддя через включення до цієї сфери не тільки судоустрою, але й прокуратури та адвокатури (що вимагає переосмислення функціональної спрямованості кожної з вказаних інституцій та врахування ефекту синергії); виключення положення про «підпорядкування судді закону» та закріплення вимоги про обов'язок судді керуватися верховенством права; закріплення можливості ратифікації Римського статуту; закріплення бланкетної норми щодо альтернативної форми вирішення спорів.

Обґрунтовано, що одним із пріоритетних напрямів сучасної правової реформи є вдосконалення системи правосуддя шляхом активного залучення інститутів альтернативного вирішення спорів. Ці інститути, як невід'ємна складова демократичного суспільства, дозволяють не лише розвантажити державні суди, а й забезпечити більш гнучкий та ефективний механізм захисту прав і свобод громадян. Поширення застосування таких процедур, як медіація, арбітраж та інші, сприяє дебюрократизації судочинства та підвищенню довіри до правової системи в цілому. Систематизація механізмів альтернативного вирішення спорів є нагальною потребою сучасної правової системи. Законодавство має встановити чіткі правила для різних видів альтернативного вирішення спорів, таких як медіація, арбітраж та ін., що дозволить забезпечити їхню ефективність та передбачуваність. Для ефективнішого функціонування правосуддя необхідно ввести обов'язкове досудове врегулювання спорів для певних категорій справ, що дозволить розвантажити суди, пришвидшити вирішення спорів та стимулювати сторони до пошуку компромісів. Законодавство має чітко визначити процедури такого врегулювання та категорії справ, для яких воно є обов'язковим.

Запропоновано під правосуддям розуміти динамічний процес забезпечення справедливості та рівності, який реалізується через незалежні інституції та юридичні процедури, спрямовані на відновлення порушених

прав і справедливе вирішення спорів, з урахуванням принципів верховенства права, рівності перед законом і незалежності судової влади; це постійний діалог між правом і справедливістю, що адаптується до суспільних змін і забезпечує захист прав і свобод кожної людини. Констатовано, що аналіз структурно-функціональних особливостей правосуддя в Україні після судової реформи 2016 року, включає дослідження взаємодії судової влади, прокуратури та адвокатури як ключових інституцій, відповідальних за забезпечення законності та справедливості. Інтеграція прокуратури до системи правосуддя дозволяє сприймати її як ключовий інститут, що захищає права громадян та імплементує принцип верховенства права, що вимагає від держави забезпечення незалежності прокуратури для ефективного виконання своїх повноважень. Адвокатура, як ключовий елемент правосуддя, забезпечує реалізацію права на справедливий судовий розгляд та захист законних інтересів громадян, а її незалежність є важливим індикатором стану громадянського суспільства й прихильності держави принципам верховенства права.

Обґрунтовано, що конституційному регулюванню правосуддя в межах Європейського Союзу іманентні такі характеристики: єдність (фундаментальний рівень) і різноманітність (інституційний рівень) (конституційні засади правосуддя в Союзі забезпечують єдиний підхід на фундаментальному рівні, дозволяючи при цьому зберегти національні особливості); важливість судової влади (усі розглянуті конституції підкреслюють важливу роль судової влади в захисті прав і свобод громадян та забезпеченні законності; принцип верховенства права (є основоположним для всіх правових систем Союзу і гарантує рівність усіх перед законом); незалежність суддів (незалежність судової влади є необхідною умовою для справедливого судочинства і гарантується конституціями більшості європейських країн).

Встановлено, що подальші дії з удосконалення конституційно-правового регулювання царини правосуддя мають ґрунтуватися на факторах

імплементатії в національне право норм і принципів *acquis* Європейського Союзу. Реформа правосуддя в Україні у контексті євроінтеграції повинна ґрунтуватися на міжнародних стандартах, зокрема *acquis* та правовладді. Важливим є пріоритет міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, який підвищить якість правосуддя та зміцнить довіру суспільства до судової системи. Імплементатія принципів прямої дії норм *acquis* Європейського Союзу зменшить порушення прав людини, сприятиме незалежності судів і правовладдю. Особливу увагу слід приділити гармонізації національного права з європейськими стандартами, що сприятиме інтеграції України до європейського правового простору та забезпеченню незалежності судової системи.

Наголошено, що ключовими аспектами удосконалення конституційно-правового регулювання правосуддя у контексті імплементатії вимог правовладдя є: гармонізація національного права з *acquis* Європейського Союзу з можливим конституційним закріпленням принципу дружнього ставлення до міжнародного права та законодавчого закріплення можливості урахування принципів і доктрин *acquis*; посилення незалежності суддів та підвищення прозорості судової системи; реформування інституту суддівської етики (встановлення чітких і прозорих критеріїв для оцінки суддівської поведінки, зокрема щодо уникнення конфлікту інтересів, політичної нейтральності та неупередженості); посилення стандартів забезпечення права на справедливий суд і доступу до правосуддя *inter alia* вразливих груп; розгляд прокуратури і адвокатури як складових правосуддя.

Ключові слова: верховенство права, доступ до суду, досудовий та судовий розгляд справ, конституція, медіація, нормативно-правове забезпечення, права людини, правосуддя, публічно-правовий спір, суд, судова влада, судова практика, судова система, судова реформа, судочинство.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пекарчук А.В. Правосуддя в умовах правовладдя як об'єкт пізнання вітчизняного правознавства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 157-161. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.27>
2. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: структурно-функціональний аспект. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 46-51. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.8>
3. Пекарчук А.В. Конституційні засади правосуддя в державах Європейського Союзу. *Правові новели*. 2024. Вип. 23. С. 17-23. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.02>
4. Пекарчук А.В. Позасудові форми врегулювання спорів як засіб удосконалення правосуддя в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 33-36. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.7>
5. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. №85. Т.1. С. 225-230. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.31>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Пекарчук А.В. Правосуддя як ефективний засіб забезпечення людських прав. Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.); укладач: канд. юрид. наук, доц. Л.А.Філяніна Дніпро: Університет митної справи та фінансів; 2023. С. 397-399.
2. Пекарчук А.В. Методологія пізнання правосуддя в умовах усталеного правопорядку та воєнного стану. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Чернігів, 25 квітня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024. С. 250-252.

3. Пекарчук А.В. Методологічні підходи гносеології правосуддя в умовах правовладдя. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, 31 травня 2024 р.–01 червня 2024 р.). У 2-х томах. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2024. Т.1. С. 235-238.

4. Пекарчук А.В. Правосуддя як складова конституціоналізму через призму воєнного стану. Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Кривий Ріг, 24 травня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 186-188.

5. Пекарчук А.В. Справедливий суд як вимога правовладдя. Правовий дискурс: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (м. Черкаси, 10 жовтня 2024 р.). К.: 7БЦ, 2024. С. 57-59.

6. Пекарчук А.В. Правове регулювання правосуддя: напрями удосконалення. Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22 листопада 2024 року); укладач: канд. юрид. наук, доц. Л.А. Філянина. Дніпро; Університет митної справи та фінансів; 2024. С. 146-149.

SUMMARY

Pekarchuk A.V. Justice Under the Rule of Law: Constitutional and Legal Aspect. – Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree, specialty 081 – Law. – Penitentiary Academy of Ukraine of the Ministry of Justice of Ukraine, Chernihiv, 2025.

The dissertation deals with the constitutional and legal aspect of justice under the rule of law. A number of provisions on the improvement of national law in the field of organization and functioning of the justice system are substantiated.

It is emphasized that the existing scientific developments on the issue of the effectiveness of justice form a theoretical basis for the further development of both the theory and the rule of law practice. They allow to reflect on the key principles such as the judiciary independence, fair trial and accountability. An important result of such research is proposals for improving law enforcement practice, in particular, eliminating legislative gaps and improving procedures. However, permanent societal and technological changes create new challenges for the judicial system that require constant analysis. The urgency to adapt the judicial system to modern realities emphasizes the importance of proper constitutional and legal provision. The stability and compliance of the judicial system with modern challenges directly depend on constitutional and legal regulation.

It is suggested that the scientific papers of domestic scientists regarding certain aspects of the organization and administration of justice should be classified into the following three groups that are distinguished according to the immediate subject: 1) scientific research, the subject of which is the organization and functioning of judicial authorities; 2) scientific studies, the subject of which is the rule of law; 3) scientific studies, the subject of which is the optimization of the judicial system functioning in the conditions of the rule of law requirements implementation.

It has been found out that the complex application of methodological tools allows taking into account various aspects of justice, in particular, value, legal interpretation, systemic, phenomenological contexts and the historical development of the system. The axiological approach reveals justice through the prisms of the values it protects, which makes it possible to assess compliance of the legal system with moral standards. The hermeneutic approach is a factor in understanding the meanings of legal norms in different social contexts, which is especially important for effective justice. The phenomenological approach allows taking into account

the subjective experience of the participants of the justice system, contributing to a deeper understanding of the relevant system functioning. The systemic approach provides an analysis of the interaction of all elements of the legal system, while the historical approach allows to assess its development in the context of the society evolution. The comparative legal approach provides a multidimensional overview of judicial proceedings under the rule of law, allowing to adapt best practices and promote integration into the European legal space.

It is determined that the process of the national legal system formation in Ukraine began with the first years of independence, and included, among other things, the justice sphere reforming. The key factors contributing to the modernization of the judicial system were political changes and the desire to democratize society. The European integration vector required adaptation of legislation to European norms and improvement of law enforcement in Ukraine. An important role was played by the implementation of the rule of law principles and the principles of human rights protection that became the basis of judicial reforms.

It is found out that justice reforms were stipulated not only by internal political changes (which nevertheless had a decisive influence), but also by the requirements of European integration, in particular, by the ratification of the European Convention on Human Rights. It is argued that the legal foundations of the current state of the organization and functioning of justice were laid in 2016 through the adoption of amendments to the Constitution of Ukraine and relevant legislative acts. The key aspects of such changes were the limitation of political influence in the field of justice (implementation of the requirements of the principle of independence and impartiality of justice); a change in the essential perception of justice due to the inclusion not only of the judiciary, but also of the prosecutor's office and the bar into this sphere (which requires a rethinking of the functional orientation of each of the specified institutions and taking into account the effect of synergy); exclusion of the provision on "subordination of the judge to the law" and establishing the requirement that the judge be guided by the rule of

law; securing the possibility of ratification of the Rome Statute; establishing a blanket norm regarding an alternative form of dispute resolution.

It is substantiated that one of the priority areas of modern legal reform is the improvement of the justice system by means of alternative disputes resolution institutions' active involvement. These institutions, as an integral part of a democratic society, allow not only to relieve the state courts, but also to provide a more flexible and effective mechanism for the citizens' rights and freedoms protecting. The circulation of the use of such procedures as mediation, arbitration and others contributes to the debureaucratization of the judiciary and increasing trust in the legal system as a whole. Alternative dispute resolution mechanisms' systematization is an urgent exigency of the modern legal system. Legislation should establish clear rules for different types of alternative dispute resolution, such as mediation, arbitration, etc., which will ensure their effectiveness and predictability. For a more efficient functioning of justice, it is necessary to introduce mandatory pre-trial disputes settlement for certain categories of cases, which will relieve the courts, speed up the disputes resolution and encourage the parties to find compromises. Legislation should clearly define the procedures for such settlement and the categories of cases for which it is mandatory.

It is suggested that justice should be understood as a dynamic process of ensuring justice and equality, which is implemented by means of independent institutions and legal procedures aimed at restoring violated rights and fair resolution of disputes, taking into account the principles of the rule of law, equality before the law and independence of the judiciary; it is a constant dialogue between law and justice that adapts to social changes and ensures the protection of the rights and freedoms of every person. It is established that the analysis of the structural and functional features of justice in Ukraine after the judicial reform of 2016 includes the study of the interaction of the judiciary, the prosecutor's office and the bar as the key institutions responsible for ensuring legality and justice. The integration of the prosecutor's office into the justice system allows it to be perceived as a key institution protecting the citizens' rights and implementing the

rule of law principle, which requires the state to ensure the prosecutor's office independence for the effective fulfillment of its powers. The bar, as a key element of justice, ensures the realization of the right to a fair trial and the protection of the citizens' legitimate interests, and its independence is an important indicator of the state of civil society and the state's commitment to the principles of the rule of law.

It is substantiated that the following characteristics are inherent in the constitutional regulation of justice within the European Union: unity (fundamental level) and diversity (institutional level) (constitutional principles of justice in the Union provide a unified approach at the fundamental level, allowing hereby to preserve national peculiarities); the importance of the judiciary (all considered constitutions emphasize the important role of the judiciary in protecting the rights and freedoms of citizens and ensuring legality; the principle of the rule of law (it is fundamental to all legal systems of the Union and guarantees the equality of all before the law); independence of judges (independence of the judiciary is a necessary condition for a fair trial and is guaranteed by the constitutions of most European countries).

It was established that further actions to improve the constitutional and legal regulation of the sphere of justice should be based on the factors of implementation of the norms and principles of the *acquis* of the European Union into national law. Justice reform in Ukraine in the context of European integration should be based on international standards, in particular the *acquis* and the principle of the rule of law. It is important to prioritize international obligations in the field of human rights, which will increase the quality of justice and strengthen public trust in the judicial system. The implementation of the principles of direct effect of the *acquis* norms of the European Union will reduce violations of human rights, promote the independence of courts and the rule of law. Particular attention should be paid to the harmonization of national law with European standards, which will contribute to Ukraine's integration into the European legal space and ensure the independence of the judicial system.

It is emphasized that the key aspects of improving the constitutional and legal regulation of justice in the context of the implementation of the requirements of the rule of law are: harmonization of national law with the *acquis* of the European Union with the possible constitutional consolidation of the principle of friendly attitude to international law and legislative consolidation of the possibility of taking into account the principles and doctrines of the *acquis*; strengthening the independence of judges and increasing the transparency of the judicial system; reforming the institute of judicial ethics (establishing clear and transparent criteria for evaluating judges' behavior, in particular regarding the avoidance of conflict of interests, political neutrality and impartiality); strengthening standards for ensuring the right to a fair trial and access to justice for *inter alia* vulnerable groups; consideration of the prosecutor's office and advocacy as components of justice.

Key words: rule of law, access to court, pre-trial and court proceedings, constitution, mediation, regulatory and legal support, human rights, justice, public legal dispute, court, judicial power, judicial practice, judicial system, judicial reform, judiciary.

LIST OF PUBLISHED PAPERS ON THE THEME OF THE DISSERTATION:

in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Pekarchuk A.V. Justice under the Rule of Law as an Object of Knowledge of Domestic Jurisprudence. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. № 6. P. 157-161. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.27>

2. Pekarchuk A.V. Constitutional and legal regulation of justice: structural and functional aspect. *Law and Society*. 2024. №3. P. 46-51. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.8>

3. Pekarchuk A.V. Constitutional principles of justice in the European Union states. *Legal Novels*. 2024. № 23. P. 17-23. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.02>

4. Pekarchuk A.V. Out-of-Court Dispute Settlement Forms as a Means of Improving Justice in Ukraine. *Subcarpathian Law Herald*. 2024. № 3. P. 33-36. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.7>

5. Pekarchuk A.V. Constitutional and legal regulation of justice: current state. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. №85 (1). P. 225-230. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.31>

which certify the approval of the dissertation materials:

1. Pekarchuk A.V. Justice as an Effective Means of Ensuring Human Rights. Protection of Human Rights at the Universal and Regional Levels: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Dnipro, December 8, 2023); compiled by: Candidate of Law, Associate Professor L.A. Filianina Dnipro: University of Customs and Finance; 2023. P. 397-399.

2. Pekarchuk A.V. Methodology of Knowledge of Justice under Conditions of Established Law and Order and Martial Law. Current Issues of Theory and Practice in the Field of Law, Education, Social and Humanitarian and Behavioral Sciences under Conditions of Martial Law: materials of the II International Scientific and Practical Conference (Chernihiv, April 25, 2024) / editor-in-chief V. F. Puzyrny; Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv: PAU, 2024. pp. 250-252.

3. Pekarchuk A.V. Methodological Approaches to the Epistemology of Justice under the Conditions of the Rule of Law. Realities and Prospects for the Development of the Law-Based State in Ukraine and the World: materials of the VII International Scientific and Practical Conference dedicated to the 100th anniversary of the founding of the Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko (Sumy, May 31, 2024–June 1, 2024). Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, 2024. Vol. 1. Pp. 235-238.

4. Pekarchuk A.V. Justice as a Component of Constitutionalism Through the Prism of Martial Law. Legal Science and State Formation in Ukraine in the Context of Modern Challenges Generated by Russian Military Aggression: Theory, Practice, Development Prospects: collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Seminar (Kryvyi Rih, May 24, 2024). Kropyvnytskyi: DonSUIA, 2024. pp. 186-188.

5. Pekarchuk A.V. Fair Trial as a Requirement of the Rule of Law. Legal Discourse: Materials of the IV All-Ukrainian scientific and practical conference of applicants and lecturers of higher educational institutions (Cherkasy, October 10, 2024). Kyiv: 7BC, 2024. pp. 57-59.

6. Pekarchuk A.V. Legal Regulation of Justice: Directions of Improvement. Protection of Human Rights at the Universal and Regional Levels: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Dnipro, November 22, 2024); compiler: candidate of legal sciences, associate professor L.A. Filianina. Dnipro; University of Customs and Finance; 2024. P. 146-149.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. НАУКОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ПРАВОВЛАДДЯ	26
1.1. Стан наукового пізнання правосуддя в умовах правовладдя	26
1.2. Методологічні основи дослідження правосуддя в умовах правовладдя	41
Висновки до розділу 1	61
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОСУДДЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ	65
2.1. Генеза конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні	65
2.2. Сучасний стан конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні	85
2.3. Структурно-функціональна характеристика конституційно-правового регулювання правосуддя в національному праві	115
Висновки до розділу 2	139
РОЗДІЛ 3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОСУДДЯ	145
3.1. Конституційно-правове регулювання правосуддя в державах Європейського Союзу	145
3.2. Напрями удосконалення конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні	167
Висновки до розділу 3	187

ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	197
ДОДАТКИ	220

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Важливим чинником високого рівня розвитку демократії в державі, а також стану правової захищеності людини, забезпечення прав та основоположних свобод особи є ефективність правосуддя. Саме ефективне правосуддя створює передумови до належної реалізації приписів справедливого законодавства, до виконання органами публічної влади покладених на них повноважень, що і створює підґрунтя для існування у соціумі правопорядку.

Однією з визначальних вимог до України як кандидата на набуття членства в Європейському Союзі є саме необхідність створення ефективної системи правосуддя. В аспекті повоєнного розвитку Української держави ефективне здійснення правосуддя є значним чинником надходження іноземних інвестицій. При цьому йдеться не тільки про наявність формального законодавства, що визначає організацію та діяльність системи судоустрою, але і фактичний стан здійснення правосуддя.

Ефективне правосуддя можливе в умовах правовладдя; при цьому саме правовладдя є цінністю, на якій засновано Європейський Союз, повноправним учасником якого прагне стати Україна, а також Рада Європи, в межах якої функціонує Європейський суд з прав людини. Ефективне правосуддя є тим чинником, що обмежує можливе свавілля органів публічної влади, засобом притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, зокрема, кримінальної і додатково стимулює органи державної влади та місцевого самоврядування діяти в межах, які визначені законами; не перевищувати свої повноваження та не допускати службової недбалості.

Серед категорій заяв, що подаються до Європейського суду з прав людини, найбільше саме тих, що стосуються порушення державою вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (права на справедливий суд) – близько 95 %, що вказує на наявність проблем у вітчизняному праві щодо ефективного функціонування системи правосуддя.

Додатковим фактором, що посилює актуальність проблематики здійснення правосуддя є воєнний стан, який суттєво впливає на можливості держави забезпечити доступ до суду та окремі аспекти права на справедливий суд. Більш того, перманентні повітряні тривоги через загрози ракетних обстрілів створюють небезпеку не тільки для учасників судового розгляду, а й безпосередньо суду.

Питання конституційно-правових засад правосуддя є предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема, згадаємо таких як В. Бігун, В. Боняк, С. Головатий, В. Завгородній, Є. Зозуля, В. Ільков, О. Козакевич, М. Козюбра, В. Кравчук, А. Кучук, О. Литвинчук, Л. Наливайко, О. Нестерцова-Собакарь, С. Ніщимна, М. Оніщук, Л. Остапчук, В. Петришин, М. Савчин, Л. Сердюк, А. Собакарь, С. Тагієв, В. Федоренко, Л. Філянїна та ін.

Однак, зважаючи на прийняття низки законів, спрямованих на удосконалення діяльності судової системи, відновлення довіри до суддів, внесенням змін до Конституції України, які пов'язані саме зі сферою здійснення правосуддя, окреслена проблематика набуває постійного характеру, обумовлюючи необхідність постійного моніторингу стану правосуддя з метою виявлення та подальшого усунення проблем щодо його здійснення. При цьому, проблематика правосуддя, конституційно-правового закріплення його основ є такою, що має перманентну актуальність, особливо в умовах перехідного суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є висвітлення конституційного аспекту правосуддя в умовах правовладдя та обґрунтування низки пропозицій з удосконалення національної системи правосуддя.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- з'ясувати стан наукового пізнання правосуддя в умовах правовладдя;
- розкрити методологічні основи дослідження правосуддя в умовах правовладдя;

- висвітлити генезу конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні;
- охарактеризувати сучасний стан конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні;
- здійснити структурно-функціональну характеристику конституційно-правового регулювання правосуддя в національному праві;
- визначити основи конституційно-правового регулювання правосуддя в державах Європейського Союзу;
- визначити та охарактеризувати напрями удосконалення конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються під час здійснення правосуддя.

Предметом дослідження є конституційно-правовий аспект правосуддя в умовах правовладдя.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи складає система принципів, підходів та методів наукового пізнання. Застосування методологічного інструментарію детально описано у підрозділі 1.2 дисертації.

Система методів і принципів дослідження є однотипною у царині епістемології правових явищ та включає до свого складу логічні методи *індукції, аналізу, дедукції, синтезу* та принципи *об'єктивності, всебічності й повноти*. Ця система методологічного інструментарію використовувалась для розв'язання усіх означених завдань дослідження (розділи 1-3, а також для формулювання висновків, опису актуальності тощо).

Дослідження правосуддя за різних умов, у тому числі й в аспекті правовладдя, потребує використання сукупності наукових підходів: аксіологічного (опис структурно-функціональної характеристики конституційно-правового регулювання правосуддя в національному праві, визначення конституційно-правового регулювання правосуддя в державах Європейського Союзу – підрозділи 2.3 та 3.1), герменевтичного та

феноменологічного (вивчення нормативно-правової основи регулювання відносин у сфері правосуддя на національному та міжнародному рівнях – розділи 2 і 3), системного (опис структурно-функціональної характеристики конституційно-правового регулювання правосуддя в національному праві, визначення конституційно-правового регулювання правосуддя в державах Європейського Союзу, а також характеристика напрямів удосконалення конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні – підрозділи 2.3., 3.1, та 3.2.), порівняльно-правового (визначення конституційно-правового регулювання правосуддя в державах Європейського Союзу та напрямів удосконалення конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні – підрозділи 3.1, та 3.2.), історичного (висвітлення генези конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні – підрозділ 2.1).

Емпіричну основу дослідження складають: статистичні дані звернень до Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України тощо.

Наукова новизна отриманих результатів визначається наступним. Дисертація є одним з перших у вітчизняній юриспруденції дослідженням, у якому комплексно висвітлюється конституційно-правовий аспект правосуддя в умовах правовладдя та у якому обґрунтовано низку наукових положень, які є важливими для національного права, зокрема:

уперше:

- систематизовано напрями конституційно-правових змін нинішнього етапу розвитку правосуддя та проведено їх дескрипцію з виокремленням: обмеження політичного впливу на царину правосуддя (реалізація вимог принципу незалежності та неупередженості правосуддя); зміни сутнісного сприйняття правосуддя через включення до цієї сфери не тільки судоустрою, але й прокуратури та адвокатури (що вимагає переосмислення функціональної спрямованості кожної з вказаних інституцій та врахування ефекту синергії); виключення положення про «підпорядкування судді закону» та закріплення обов'язку судді керуватися принципом верховенства

права; закріплення можливості ратифікації Римського статуту; закріплення бланкетної норми щодо альтернативної форми вирішення спорів;

- надано авторську дефініцію правосуддя як динамічного процесу забезпечення справедливості та рівності, який реалізується через незалежні інституції та юридичні процедури, спрямовані на відновлення порушених прав і справедливе вирішення спорів, з урахуванням принципів верховенства права, рівності перед законом і незалежності судової влади; це постійний діалог між правом і справедливістю, що адаптується до суспільних змін і забезпечує захист прав і свобод кожної людини»; таке розуміння відповідає сприйняттю прокуратури та адвокатури як складових правосуддя;

- узагальнено та проведено опис характеристик, іманентних конституційному регулюванню правосуддя в межах Європейського Союзу (з абстрагуванням від національного конституційно-правового виміру та акцентуванні на транснаціональному аспекті): єдності (фундаментальний рівень) і різноманітності (інституційний рівень) – конституційні засади правосуддя в Союзі забезпечують єдиний підхід на фундаментальному рівні, дозволяючи при цьому зберегти національні особливості; важливості судової влади – усі розглянуті конституції підкреслюють важливу роль судової влади в захисті прав і свобод громадян та забезпеченні законності; принципу верховенства права – є основоположним для всіх правових систем Союзу і гарантує рівність усіх перед законом; незалежності суддів – незалежність судової влади є необхідною умовою для справедливого судочинства і гарантується конституціями більшості європейських країн.

- обґрунтовано необхідність удосконалення конституційно-правового регулювання царини правосуддя на основі принципів *acquis* Європейського Союзу *inter alia* через прийняття конституційних законів та внесення змін до органічних законів;

удосконалено:

- підхід до систематизації наукових джерел дослідження правосуддя в умовах правовладдя з виокремленням: 1) наукових робіт, предметом

гносеології яких є організація та функціонування органів судової влади; 2) наукових робіт, предметом гносеології яких є верховенство права; 3) наукових робіт, предметом гносеології яких є оптимізація функціонування судової системи в умовах реалізації вимог принципу правовладдя;

- періодизацію конституційно-правового реформування сфери правосуддя з детальною характеристикою причин та сутнісних змін кожного етапу з виокремленням загального вектору генези – імплементація вимог правовладдя, *inter alia* забезпечення незалежності судової влади;

- аргументацію щодо доцільності подальшої імплементації в національне право інститутів альтернативного вирішення спорів, *inter alia* медіації та арбітражу;

дістали подальшого розвитку:

- положення про доцільність використання методологічного комплексу, що включає аксіологічний, герменевтичний і феноменологічний, системний підходи у поєднанні з компаративним та історичним підходами.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки дисертації було апробовано на таких наукових та науково-практичних заходах: II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану» (м. Чернігів, 25 квітня 2024 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі» (м. Суми, 31 травня 2024 р. – 01 червня 2024 р.); Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях» (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.; 22 листопада 2024 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правовий дискурс» (м. Черкаси, 10 жовтня 2024 р.); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку» (м. Кривий Ріг, 24 травня 2024 року).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертаційної роботи відповідає Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, які затверджені Указом Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 р. (у частині забезпечення доступу до правосуддя для всіх), Національній економічній стратегії на період до 2030 року, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України №179 від 03 березня 2021 року (у межах стратегічної цілі напряму 2 «Верховенство права»: «забезпечення справедливого правосуддя в Україні, що базується на верховенстві права, захисті прав і свобод людини, фізичних та юридичних осіб» [102]) а також тематиці наукових досліджень Пенітенціарної академії України «Проблеми публічного та приватного права» (державний реєстраційний номер 0122U002485).

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки та пропозиції, відображені у дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в таких сферах:

– *освітній процес* – при підготовці відповідних розділів (тем) навчальної літератури – підручників, навчальних (навчально-методичних) посібників –, інших дидактичних матеріалів з конституційного права, загальної теорії права та ін. (акт впровадження Пенітенціарної академії України);

– *науково-дослідна робота* – для наукових розробок окремих аспектів системи правосуддя (акт впровадження Пенітенціарної академії України);

– *правозастосовна діяльність* – для удосконалення діяльності національних судових органів, прокуратури та адвокатури щодо імплементації вимог правовладдя;

– *правотворча діяльність* – для удосконалення національного законодавства, що регулює відносини у сфері здійснення правосуддя.

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, відображені у дисертаційному дослідженні, опубліковано у 11 наукових працях, з яких 5 –

наукові статті у вітчизняних фахових виданнях з права, 6 – тези доповідей на наукових заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з таких частин: анотація, вступ, три розділи (які охоплюють сім підрозділів), висновки, список використаних джерел (193 найменування на 23 сторінках), 2 додатків (на 8 сторінках). Повний обсяг дисертаційної роботи складає 227 сторінок, з яких основний текст – 179 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

НАУКОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ПРАВОВЛАДДЯ

1.1. Стан наукового пізнання правосуддя в умовах правовладдя

Принцип поділу влади є основоположним для будь-якої демократичної держави. Він передбачає поділ державної влади між законодавчою, виконавчою та судовою гілками. Конституція України, відображаючи сучасні демократичні стандарти, закріплює цей принцип як один з фундаментальних засад державного устрою [71].

Поділ влади є ключовим механізмом, який запобігає концентрації необмеженої влади в одних руках. Завдяки поділу повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками, створюється система взаємних стримувань і противаг, що мінімізує ризики тиранії та зловживання владою. Завдяки цьому принципу, жодна гілка влади не може домінувати над іншими, що забезпечує верховенство права

В контексті поділу державної влади, судова влада, представлена незалежними судами, виконує ключову функцію – здійснення правосуддя. Вона гарантує верховенство права, контролює законність рішень інших гілок влади та захищає права і свободи людини. «Конституція України повною мірою закріпила особливий статус суду, що дозволяє говорити про його вагомому значущість у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина» [180, с. 125] – відзначає вітчизняний вчений.

Наголосимо, що особлива увага у правовій державі приділяється судовій владі, яка виступає незалежним арбітром у вирішенні спорів між громадянами, організаціями та безпосередньо державою. Незалежність та неупередженість суду є фундаментальними ознаками верховенства права, оскільки лише за умови дотримання цих принципів фізичні та юридичні особи можуть бути впевнені у справедливості та об'єктивності судового

розгляду. Водночас, саме судова влада відіграє ключову роль у контролі за дотриманням законності діяльності інших гілок влади та забезпеченні прав і свобод людини. Тому постійне дослідження функціонування всіх гілок влади, зокрема судової, є вкрай актуальним, оскільки це дозволяє виявити проблемні аспекти в організації та діяльності судової системи, сприяти вдосконаленню законодавства, зміцненню незалежності суддів та підвищенню довіри суспільства до судової влади.

Додамо, що виходячи з нашої гіпотези, ми вважаємо, що лише в умовах, коли право є найвищою цінністю і всі учасники суспільних відносин підкоряються його нормам, судова система може функціонувати ефективно.

Піднята проблематика була предметом гносеології багатьох вітчизняних правників; згадаємо, зокрема, таких як А. Бернюков, В. Бігун, А. Бірюкова, В. Боняк, Д. Брага, С. Головатий, Д. Гудима, С. Гусарев, Г. Дяченко, О. Заверуха, Є. Калюжна, М. Корнієнко, Ю. Кривицький, А. Кучук, Л. Лазебний, Ю. Макосій, А. Малишевич, В. Мацко, Д. Моїсеєнко, Л. Наливайко, О. Орлова, О. Петришин, В. Плавич, С. Плавич, С. Подкопаєв, О. Резнік, Л. Сердюк, Н. Стецик, С. Тагієв, П. Ткачук, С. Шевчук, О. Шуміло, Г. Юдківська, С. Юлдашев, О. Ярмиш та ін.

Загалом, можна стверджувати, що питання ефективного функціонування судової влади та забезпечення верховенства права є на сьогодні проблематикою, що перебуває на порядку денному українських науковців. Незважаючи на численні дослідження, актуальність піднятої проблематики не зменшується, оскільки незалежна судова система та захист прав людини є фундаментальними засадами будь-якої демократичної держави.

Ефективність судової системи визначається не лише внутрішніми факторами, такими як якість законодавства та професіоналізм суддів, але й зовнішніми, зокрема міжнародними стандартами прав людини. Саме тому питання функціонування судової влади завжди перебувають в центрі уваги, оскільки від них залежить як внутрішній стан суспільства, так і міжнародний

імідж держави. Додамо, що особлива роль відводиться судам у боротьбі з корупцією та забезпеченні верховенства права.

Таким чином, реформування судової системи та забезпечення верховенства права є пріоритетними завданнями для України. Вітчизняні вчені активно досліджують ці питання, прагнучи знайти оптимальні рішення для зміцнення правових засад держави та підвищення довіри громадян до судової влади.

Як ми вже наголошували, актуальність досліджуваної нами проблеми підтверджується значною кількістю робіт вітчизняних науковців. Зважаючи на такий обсяг літератури, виникає необхідність структурувати джерельну базу, розподіливши її на тематичні групи для більш детального вивчення.

Зважаючи на те, що класифікація передбачає поділ понять за їхньою сутнісною характеристикою, ми вважаємо за доцільне класифікувати наукові джерела за предметом їхнього гносеологічного аналізу (як вказує О. Шепетяк, «Науковою класифікацією називають точну класифікацію, яка здійснюється на основі критеріїв, прийнятих у науці. Ненаукова класифікація не дотримується наукових критеріїв, тому її точність відносна» [190, с. 89]). Використання цього критерію дасть змогу не лише отримати уявлення про основні напрямки дослідження, а й виявити невивчені аспекти та сформулювати пропозиції щодо їхнього подальшого опрацювання.

Першу групу вказаних джерел складають ті наукові дослідження, предметом висвітлення яких виступає організація та функціонування органів судової влади [117, с. 159].

Вказана проблематика була об'єктом гносеології багатьох вітчизняних науковців, згадаємо, зокрема, таких як А. Бернюков, В. Бігун, А. Бірюкова, Д. Брага, Г. Дяченко, О. Заверуха, Є. Зозуля, Є. Калюжна, Г. Кравчук, Ю. Кривицький, Р. Куйбіда, О. Курило, Л. Лазебний, Ю. Макосій, А. Малишевич, В. Мацко, Д. Моїсеєнко, Л. Наливайко, Н. Нестор, С. Ніщимна, Л. Остапчук, В. Петришин, В. Плавич, С. Плавич, С. Подкопаєв, І. Позігун, О. Резнік, А. Собакарь, Н. Стецик, А. Стрижак, Р. Строцький,

П. Ткачук, С. Шевчук, О. Шуміло, О. Щерблюк, Г. Юдківська, С. Юлдашев, О. Ярмиш та ін.

Дослідження цієї групи охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із цариною правосуддя. Зокрема, у них:

- аналізується організаційна структура судових органів на різних рівнях,
- вивчаються процедури відбору та призначення суддів,
- досліджуються механізми взаємодії судової влади з іншими гілками влади,
- аналізуються етапи судового процесу та гарантії прав громадян,
- оцінюється ефективність судової системи,
- розробляються пропозиції щодо вдосконалення судової системи.

Опубліковані роботи демонструють високий рівень зацікавленості наукової спільноти до проблем судової реформи та створюють теоретичну основу для вдосконалення правосуддя. Вони враховують як внутрішні, так і зовнішні чинники, що впливають на функціонування судової системи, та пропонують практичні рекомендації щодо її модернізації.

Дослідження, присвячені організації та функціонуванню органів судової влади, можуть дати – в контексті предмету нашого дослідження – важливу інформацію про структуру, повноваження та взаємодію судів, що необхідно для розуміння механізмів правосуддя в контексті правовладдя. Вони дозволяють проаналізувати, як судова система забезпечує дотримання прав і свобод людини та як суди реалізують принципи конституційного ладу в своїй діяльності. У роботах цієї групи висвітлюються проблеми ефективності судочинства та незалежності судової влади, що є ключовими аспектами правовладдя.

Відповідно, ця група наукових досліджень створює підґрунтя для усебічного та повного сприйняття судової системи, яка має функціонувати в умовах реалізації вимог правовладдя, оскільки вони дають змогу зрозуміти основні принципи організації судів, їхню внутрішню структуру та

процесуальні механізми. Завдяки аналізу функціонування судової системи можна простежити, як суди забезпечують захист прав і свобод особи, реалізацію конституційних цінностей та принципів. Ці дослідження допомагають виявити потенційні виклики та перешкоди у функціонуванні судів, що є надзвичайно важливим для подальшого вдосконалення судочинства в умовах правовладдя. Таким чином, вивчення організації та діяльності судових органів закладає основу для розуміння того, як правосуддя може ефективно здійснюватися та забезпечувати верховенство права в суспільстві.

Однак, зважаючи на вимоги принципу об'єктивності, вкажемо також, що недоліком цих досліджень – в контексті предмету нашого дослідження – можна вказати на їхню зосередженість переважно на формально-правових аспектах, що може не враховувати практичних аспектів реалізації правосуддя в умовах реальної політичної та соціальної ситуації. Крім того, у них недостатньо аналізується вплив інших елементів системи органів державної влади, таких як законодавча та виконавча влада, на судову систему.

Серед робіт цієї групи особливої уваги заслуговує дисертаційне дослідження О. Щерблюк, у якому авторка обґрунтувала необхідність функціонування судів саме в умовах правовладдя, що цілком відповідає й гіпотезі нашого дослідження, хоча ми й зосереджуємо увагу на інших аспектах піднятої нами проблематики. Так, інтенція вітчизняної дослідниці багато у чому спрямована на організаційне забезпечення ефективного функціонування системи судоустрою та частково Конституційного Суду України.

На думку О. Щерблюк, судоустрій України – це комплекс правових норм, що визначають організацію та діяльність судів, їхні повноваження та взаємодію з іншими державними органами. Він базується на принципі верховенства права та спрямований на забезпечення справедливого судочинства [192, с. 13].

Не можемо не навести і тези вказаної авторки про те, що аналіз

сучасного стану судоустрою України вказує на відсутність чіткої стратегії розвитку, що унеможлиблює ефективне реагування на кризові ситуації та оптимізацію роботи системи правосуддя [192, с. 212]. Ця відсутність стратегічного бачення зумовлює низку проблем, зокрема нестабільність у діяльності судової влади та невизначеність щодо напрямків реформування судової системи. Це, у свою чергу, негативно впливає на її здатність забезпечувати захист прав і свобод громадян в умовах правовладдя. Таке положення певною мірою вказує і на проблеми конституційно-правового забезпечення функціонування правосуддя, адже відсутність стратегічної концепції розвитку судової системи свідчить про недоліки в нормативно-правовій базі, яка має регламентувати та гарантувати ефективну роботу судів. Відсутність узгодженої політики в сфері правосуддя підриває конституційні принципи верховенства права, незалежності суддів та доступу до правосуддя, що є фундаментальними для правовладдя в державі.

Цілком погоджуємося також з тезою О. Щерблюк про те, що «судова гілка влади наділена певними повноваженнями, без реалізації яких функціонування принципу верховенства права є неможливим, розвиток суспільних відносин у векторі збалансованості – недосяжним, а рівень справедливості для кожного – утопічним» [192, с. 15].

У межах наукових робіт, що складають аналізовану групу, відзначимо і монографічне дослідження, присвячене з'ясуванню генези нормативно-правового та організаційного контекстів судової влади. У цій роботі *inter alia* наголошується, що аналіз історичного розвитку правової системи нерозривно пов'язаний з еволюцією уявлень про роль правосуддя в суспільстві й цей досвід є цінним ресурсом для проведення сучасних судових реформ в Україні [176, с. 2].

Як зазначає один з авторів вказаного монографічного дослідження, «правосуддя з позицій філософії права пропонується розглядати як категорію, що відображає судове здійснення ідеї права» [176, с. 9]. На нашу думку, така позиція обумовлює сприйняття правосуддя як практичного

втілення правових принципів, норм і цінностей у процесі розгляду та вирішення конкретних справ. Ця категорія містить у собі не лише формальне застосування законів, але й етичну, моральну та соціальну оцінку правових ситуацій, які розглядаються судом. Правосуддя виступає своєрідним механізмом, через який правова система реалізує ідею справедливості, рівності та верховенства права [120, с. 57-59]. З цієї точки зору, воно покликане не просто формально відтворювати юридичні норми, а віддзеркалювати ідеал права як суспільного феномену, спрямованого на захист людської гідності, прав і свобод. Таким чином, правосуддя постає як спосіб трансформації абстрактних правових ідей у реальні дії, що забезпечують справедливий порядок та правовладдя в суспільстві.

Вважаємо за доцільне зазначити, що вказана нами проблематика є предметом окремих наукових заходів. Наприклад, на міжнародній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» були представлені різноманітні дослідження, присвячені цій тематиці [178]. «Судова влада відіграє важливу роль у системі організації державної влади, забезпеченні балансу й ефективності діяльності правової держави, основна функція якої – гарантування прав і законних інтересів людини» [179, с. 14] – вказав В. Басчастний у вітальному слові до учасників VII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» та правильно наголосив на тому, що хоча зовнішні фактори, зокрема, вимоги Європейського Союзу, спонукають до проведення судової реформи, її необхідність зумовлена насамперед внутрішніми потребами України, яка прагне стати повноцінною правовою державою. Судова реформа – це не лише відповідь на зовнішні виклики, а й інвестиція в майбутнє України. Ефективна судова система є запорукою сталого розвитку країни [179, с. 15].

Дійсно, усвідомлення того, що удосконалення правосуддя у першу чергу є саме внутрішньою необхідністю, а не зовнішньою, є фактором забезпечення ефективності проведення реформ та першим кроком до

імплементации вимог правовладдя.

До другої групи джерел, на нашу думку, відносяться наукові праці, в яких досліджується феномен верховенства права. Варто зазначити, що принципи верховенства права значною мірою відносяться до судової влади та необхідності забезпечення справедливого правосуддя, що й зумовлює виділення цієї групи джерел [117, с. 159].

Вказана проблематика була об'єктом гносеології багатьох вітчизняних науковців, згадаємо, зокрема, таких як М. Гнатовський, С. Головатий, Д. Гудима, М. Козюбра, Є. Калюжна, М. Корнієнко, Ю. Кривицький, Р. Куйбіда, А. Кучук, А. Малишевич, Л. Наливайко, М. Патеї-Братасюк, В. Петришин, І. Позігун, П. Рабінович, А. Собакарь, П. Ткачук, С. Шевчук, О. Шуміло, О. Щерблюк, Г. Юдківська та ін.

Аналізовані наукові дослідження комплексно висвітлюють багатогранність поняття верховенства права. Вони охоплюють широкий спектр питань, від теоретичних засад цього принципу до його практичного застосування в судовій системі. Зокрема, дослідники аналізують визначення верховенства права, його вплив на судові рішення, гарантії прав людини, міжнародний контекст та роль судів у його забезпеченні.

Вважаємо за доцільне відзначити, що важливість цих робіт для мети нашого дослідження додатково визначається тим, що в національній системі права досі застосовується значна кількість положень юридичного позитивізму. Ідеологія цього підходу ґрунтується на пріоритеті закону як єдиного джерела права, при цьому відсуваючи на другий план такі важливі аспекти, як справедливість, права людини та моральні засади. Такий підхід обмежує здатність правової системи адекватно реагувати на виклики сучасності та забезпечувати верховенство права в його сутнісному розумінні.

Наукові дослідження верховенства права пропонують альтернативу юридичному позитивізму, акцентуючи увагу на таких фундаментальних принципах, як справедливість, рівність та захист прав людини. Ці дослідження сприяють формуванню більш всебічного розуміння права, яке

враховує не тільки формальну юридичну техніку, але й соціальний контекст, моральні цінності та міжнародні стандарти.

Дослідження верховенства права, на нашу думку, є необхідним інструментом для критичного аналізу існуючої правової системи та розробки нових, більш ефективних моделей правового регулювання, допомагаючи подолати обмеження юридичного позитивізму та створити правову систему, яка служитиме інтересам суспільства.

Отже, наукові роботи, присвячені дослідженню верховенства права, допомагають критично переосмислити принципи юридичного позитивізму, запропонувати альтернативні моделі праворозуміння та сприяють формуванню правової системи, яка в повній мірі реалізує принципи справедливості, рівності та захисту прав людини.

Вважаємо за доцільне наголосити, що дослідження в цій галузі допомагають глибше зрозуміти, як принцип верховенства права впливає на практику правосуддя, які функції виконує судова система у його забезпеченні та як цей принцип сприяє стабільності та справедливості в суспільстві. Ці знання є невід'ємною частиною процесу реформування правової системи та її наближення до ідеалу верховенства права.

Узагальнюючи, відзначимо, що наукові роботи, присвячені вивченню верховенства права, виступають методологічним підґрунтям гносеології конституційно-правового виміру правосуддя в умовах правовладдя. Зокрема, вони можуть надати глибше розуміння принципів верховенства права, таких як незалежність судової влади, забезпечення справедливого судочинства, захист прав людини та ефективний контроль за діями державних органів. Ці роботи допомагають сформуванню теоретичну базу для аналізу функціонування судової системи в умовах правовладдя та виявити, як принцип верховенства права реалізується в конституційній практиці. Вони також здатні запропонувати методологічні підходи до оцінки ефективності судової системи з позицій дотримання правовладдя.

Однак, вважаємо за доцільне відзначити, що існують і певні прогалини

у наукових дослідженнях аналізованої групи. Більшість таких праць сфокусовані на загальних принципах та ідеях, а не на їх конкретному втіленні в національних правових системах, що може обмежити можливість прямого використання їх висновків для дослідження конституційно-правових аспектів правосуддя в окремій країні. Так, наприклад, Європейський суд з прав людини, будучи міжнародною судовою інституцією та постійно застосовуючи в своїй практиці принцип верховенства права [2, 5, 10, 11, 13] керується принципом забезпечення певної свободи національного розсуду [92, с. 57].

Серед досліджень цього напрямку особливе місце посідають праці Сергія Головатого [38-42], зокрема його монографія, яка пропонує всебічний аналіз феномену верховенства права. Автор детально розглядає історію виникнення та еволюції цього принципу, від первісних ідей до сучасної доктрини [43].

У вступному слові до монографії С. Головатий вказує, що на жаль, досі багато навіть високопрофесійних перекладачів передають англійський вислів «the rule of law» як «верховенство закону». Це є наслідком неповного розуміння різниці між поняттями «право» і «закон». Для пересічного філолога ці два терміни здаються взаємозамінними, особливо коли йдеться про переклад англійського слова «law», яке в різних контекстах може означати і «право», і «закон» [44, с. 3].

Однак, вважаємо за доцільне відзначити, що таке ототожнення має суттєві наслідки для правничих досліджень та розуміння принципів правовладдя. Адже поняття «верховенство права» включає не лише формальне дотримання законів, але й забезпечення справедливості, захисту прав людини та свобод. Натомість «верховенство закону» зводить концепцію до технічного виконання норм, без урахування їхньої відповідності принципам права та моральним цінностям. Тому переклад та інтерпретація «the rule of law» як «верховенство права» (або «правовладдя») є важливим для збереження глибинного сенсу цього принципу та його ролі в правовій

державі.

У цьому ж аспекті вкажемо і на те, що протягом тривалого часу конституційне закріплення принципу верховенства права в Україні мало переважно декларативний характер. Як слушно відзначає вітчизняний вчений А. Кучук, це пояснюється, зокрема, домінуванням юридичного позитивізму в правовій системі. Свідченням цього є прийняття Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» у 2006 році та подальші зміни до національного законодавства, такі як прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу [87, с. 566-567].

Доречною, на нашу думку, буде згадка висновку І. Позігун про те, що в українській юридичній науці дослідження правовладдя до недавнього часу були обмежені догматичними підходами, зосередженими на формальному аналізі законодавства. Переважання нормативістського підходу призводило до того, що право розглядалося як сукупність норм, а не як динамічна система, що відображає суспільні відносини. Принцип верховенства закону замінювався на законність, що свідчило про формалістичне розуміння права. Принципи права розглядалися як декларативні положення, а не як фундаментальні засади правопорядку [122, с. 48-49].

У межах цієї групи відзначимо також творчий доробок М. Козюбри, що складається з низки наукових статей, предметом розгляду яких є верховенство права [63, 64, 66]. Як зазначає вказаний вітчизняний вчений у одній з праць, історичний досвід європейських держав чітко демонструє, що стабільний економічний розвиток, подолання криз та забезпечення високого рівня добробуту населення безпосередньо залежить від послідовної реалізації принципу верховенства права [66, с. 68].

Наведене положення заслуговує на увагу, виходячи з того, що верховенство права, на нашу думку, створює стабільне та передбачуване правове середовище, в якому кожен, незалежно від статусу, підкоряється справедливому закону. Саме такий підхід дозволяє зміцнити довіру до державних інституцій, залучати інвестиції та розвивати бізнес в умовах

правової безпеки. Крім того, в умовах дотримання принципу верховенства права держава забезпечує ефективний захист прав людини, рівність перед законом та незалежне правосуддя. Означене сприяє суспільній стабільності, забезпечує соціальну справедливість та підвищує якість життя громадян. Водночас, реалізація цього принципу вимагає не лише формального прийняття законів, але й створення інституційної культури правовладдя, яка пронизує всі сфери життя. Лише за умови реального, а не декларативного верховенства права можливо досягти довготривалого розвитку та стійкого добробуту.

Окремо слід також відзначити, що вивчення праць вітчизняних дослідників має доповнюватися опрацюванням робіт зарубіжних дослідників, зважаючи на той факт, що доктрина *the rule of law* сформувалась й імплементувалась в межах системи англійського права.

Так, англійський вчений А. Дайсі, засновник концепції верховенства права, вважав, що правовладдя складається з трьох основних елементів:

1. Обмеження влади. Держава не може робити все, що захоче. Людей можна покарати лише за законні причини і тільки через суд.
2. Рівність перед законом. Всі люди рівні перед законом, ніхто не стоїть над ним.
3. Права людини як основа законодавства: Права людини – це те, з чого починається конституція і всі інші закони.

На думку Брайяна З. Таманаги, незважаючи на те, що декларації про верховенство права не завжди підкріплюються діями, сам факт їхньої появи є позитивним явищем. Політики, які публічно заявляють про свою відданість принципу верховенства права, формують нову культурну норму. Історично так склалося, що саме визнання суспільством важливості верховенства права було рушійною силою прогресу. Сьогодні ми спостерігаємо поширення таких поглядів навіть у тих країнах, де раніше верховенство права не було традиційним [181, с. 163].

Третя група наукових робіт присвячена розробці рекомендацій щодо

оптимізації функціонування судової системи в умовах реалізації вимог принципу верховенства права.

Чисельність досліджень у цій групі є меншою порівняно з попередніми. При цьому фокус таких досліджень, як правило, звужується до аналізу окремих аспектів удосконалення судочинства в межах певної галузі національного права.

Означена проблематика була об'єктом дослідження багатьох вітчизняних науковців, згадаємо, зокрема, таких як В. Боняк, С. Головатий, Д. Гудима, М. Козюбра, Є. Калюжна, М. Корнієнко, Ю. Кривицький, Р. Куйбіда, А. Кучук, А. Малишевич, О. Орлова, М. Патей-Братасюк, В. Петришин, І. Позігун, П. Рабінович, А. Собакарь, П. Ткачук, С. Шевчук, О. Шуміло, О. Щерблюк, Г. Юдківська та ін.

Роботи вказаних авторів, на нашу думку, є важливим інструментом для визначення напрямів модернізації національної судової системи. Вони дозволяють провести детальний аналіз її поточного стану, виявити слабкі місця та визначити пріоритетні напрямки реформування. Результати таких досліджень можуть бути використані для розробки конкретних пропозицій щодо вдосконалення судочинства, підвищення ефективності роботи судів, забезпечення прозорості та відкритості судових процесів, а також впровадження інноваційних технологій.

Аналіз наукових робіт, присвячених удосконаленню судової влади в умовах правовладдя, є надзвичайно цінним для розуміння предмету нашого дослідження, ураховуючи той факт, що такі роботи виконують низку дослідницьких завдань:

- конкретизація проблем: ці роботи дозволяють детально розглянути конкретні проблеми, з якими стикається судова система, та запропонувати практичні рішення;

- виявлення тенденцій: аналіз таких робіт допомагає виявити загальні тенденції в розвитку судової системи, визначити пріоритетні напрямки реформування;

- оцінка ефективності реформ: дослідження можуть містити оцінку ефективності вже впроваджених реформ та їх впливу на стан правосуддя;
- розробка стратегій: на основі аналізу таких робіт можна розробити стратегії подальшого розвитку судової системи.

Додамо, що такі джерела дозволяють глибше зрозуміти, як реалізується принцип правовладдя на практиці, виявити проблеми функціонування судової системи та знайти шляхи для її вдосконалення. Вони також можуть розкривати, які інституційні, правові або процедурні зміни потрібні для підвищення ефективності правосуддя, забезпечення незалежності суддів та зміцнення довіри до судової системи.

Цілком слушно І. Павлюк відзначає, що судова система України перебуває у стані, що вимагає негайних змін. Головна мета реформи – забезпечити ефективне правосуддя та гарантувати захист прав кожного громадянина [109, с. 140].

Згадаємо також слова Ю.Гончарук, що залишаються актуальними і нині, про те, що сьогодні важливим є глибоке теоретичне обґрунтування нового етапу реформування судової системи України, з метою наближення її до міжнародних стандартів та ефективного впровадження реформ на практиці [46].

Водночас, слід також відзначити і певні недоліки – у контексті предмету нашого дослідження – таких наукових джерел. Так, у першу чергу йдеться про обмеженість предмету гносеології. Такі дослідження переважно зосереджуються на окремих аспектах діяльності судової влади, не охоплюючи всієї її складності. По-друге, йдеться про швидкоплинність суспільних відносин в Україні та стану правопорядку, що виступають фактором застарілості положень, що містяться в наукових роботах. Відповідно частина досліджень ґрунтується на застарілих даних, що зменшує їхню актуальність. По-третє, це суб'єктивність оцінок. Оцінки ефективності судової системи та пропозиції щодо її реформування можуть бути суб'єктивними і залежати від поглядів авторів дослідження.

Однак, відзначимо на недостатність саме конституційно-правового забезпечення функціонування системи правосуддя. Конституція як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили визначає основні засади організації судової влади, гарантуючи її незалежність та підзвітність. Відсутність чіткого конституційного регулювання судової системи унеможлиблює досягнення мети правосуддя – захисту прав і свобод людини та забезпечення верховенства права.

Конституційно-правове забезпечення відіграє визначальну роль у функціонуванні системи правосуддя, виступаючи як орієнтир для правозастосовчої діяльності та базою для законотворчості у сфері судоустрою. Воно забезпечує гарантії незалежності судової влади та встановлює механізми її взаємодії з іншими гілками влади. Ефективність конституційного регулювання судової системи залежить від чіткості формулювання конституційних норм та наявності механізмів їх реалізації, що дозволяє адаптувати судову систему до нових викликів та забезпечувати верховенство права.

Таким чином, аналіз наукових робіт, у яких висвітлюються окремі аспекти проблематики конституційно-правового аспекту правосуддя в умовах правовладдя є важливою складовою наукового дослідження. Однак для отримання об'єктивної та всебічної картини необхідно критично оцінювати кожне дослідження і враховувати його контекст. Комплексний підхід до аналізу джерел дозволить виявити найбільш актуальні проблеми судової системи та розробити ефективні стратегії їх вирішення.

1.2. Методологічні основи дослідження правосуддя в умовах правовладдя

Складовою наукового пізнання проблеми конституційного регулювання правосуддя в умовах правової системи, що заснована на принципі верховенства права є визначення методологічних засад дослідження. Це дозволяє окреслити ключові напрямки аналізу, визначити коло основних проблем та викликів, з якими стикається судова система, та виробити науково обґрунтовані пропозиції для їх вирішення.

Визначення засад дослідження сприяє систематизації знань про конституційні механізми правосуддя, їхній вплив на ефективність судової влади та захист прав людини. Чітке окреслення цих засад також допомагає зосередитися на найважливіших аспектах правовладдя, таких як баланс між різними гілками влади, захист від свавілля, забезпечення незалежності судової влади, та визначити ефективні шляхи адаптації правової системи до нових викликів.

Воєнні дії, окупація територій та постійні обстріли створюють надзвичайні умови, що ставлять перед судовою системою України безпрецедентні виклики, які суттєво ускладнюють її нормальне функціонування. Ці умови змушують адаптувати судову владу до нових реалій, забезпечуючи доступ до правосуддя навіть у найскладніших ситуаціях, зокрема через впровадження інноваційних підходів і використання цифрових технологій (наголосимо, що відповідно до приписів національного законодавства «у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження ... судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів...» [147]). Однак, такі надзвичайні обставини також відкривають можливість для глибокого аналізу та узагальнення наявного досвіду функціонування судової системи, дозволяючи виявити її сильні та слабкі сторони в кризових ситуаціях. Цей досвід може слугувати основою для

розробки нових підходів у конституційно-правовому регулюванні, спрямованих на посилення стійкості судової влади та її здатності діяти в екстраординарних умовах. Крім того, зазначена ситуація спонукає до переосмислення ролі судової системи в забезпеченні прав людини та верховенства права в умовах воєнного конфлікту, що особливо важливо в контексті майбутнього післявоєнного відновлення. Що, в свою чергу, передбачає і застосування відповідного гносеологічного інструментарію.

Як ми вже наголошували, методологія гуманітарних та природничих наук має суттєві відмінності, зумовлені специфікою їх предметів дослідження. Якщо у природничих науках предмет дослідження значною мірою визначає вибір методологічних інструментів, то у гуманітарних науках цей зв'язок є менш прямим і очевидним [114, с. 251].

Природничі науки, орієнтовані на дослідження об'єктивної реальності, активно використовують емпіричні методи та експерименти. Такий підхід дозволяє виявити об'єктивні закономірності функціонування природи і безпосередньо впливає на формування методології дослідження. Гносеологічний аспект тут полягає у прагненні до об'єктивного пізнання природи та формулюванні загальних законів, що її описують.

На відміну від природничих наук, де дослідники прагнуть до об'єктивного пізнання природи, гуманітарні науки зосереджуються на розумінні людського досвіду та культури. Це зумовлює використання більш гнучких і різноманітних методологічних підходів, таких як герменевтика, феноменологія та культурно-історичний аналіз. Гносеологічний аспект у гуманітарних науках пов'язаний з інтерпретацією значень і сенсів, які притаманні людському буттю [114, с. 251].

У гуманітарних науках, у яких досліджуються складні соціальні та культурні явища, гносеологічний аспект є більш суб'єктивним. Інтерпретація даних і висновки дослідників можуть значною мірою залежати від їхніх світоглядних позицій та теоретичних підходів.

Звідси й особлива значимість принципів наукового дослідження. Для

того, щоб гуманітарні дослідження були науково обґрунтованими, необхідно дотримуватися таких фундаментальних принципів, як об'єктивність, всебічність і повнота аналізу. Відсутність чітких методологічних орієнтирів може призвести до суб'єктивних суджень і неповного висвітлення досліджуваних проблем, що суттєво знижує наукову цінність роботи. Дотримання вказаних принципів дозволяє уникнути однобічності та поверхневого аналізу, сприяючи систематичному та глибокому розгляду явищ. Це, в свою чергу, не лише підвищує рівень наукового знання, але й робить його релевантним для практичного застосування, оскільки висновки базуються на чітко структурованих та всебічно проаналізованих даних.

У цьому аспекті згадаємо тезу Р. Шевчука про те, що хоча різноманіття методологічних підходів є невід'ємною рисою сучасної науки, кожна з них має свою внутрішню організацію, де філософські принципи виступають як фундаментальні засади, що визначають вибір методів і напрямок дослідження [189, с. 41].

1. Принцип об'єктивності. Об'єктивність у гуманітарних науках дозволяє дослідникам створити більш повну і достовірну картину досліджуваного явища, уникаючи спрощених узагальнень та однобічних інтерпретацій. Дотримання принципу об'єктивності підвищує наукову валідність гуманітарних досліджень і сприяє їхньому визнанню в науковому співтоваристві.

Відтак, для того, щоб гуманітарні дослідження були релевантними та достовірними, необхідно дотримуватися принципу об'єктивності. Який передбачає, що дослідник повинен прагнути до неупередженого аналізу різноманітних джерел і точок зору, уникаючи при цьому впливу особистих упереджень та стереотипів. Такий підхід дозволяє забезпечити всебічне дослідження і отримати більш об'єктивну картину досліджуваного явища. «Завдяки принципу об'єктивності ... розглядатиметься як «явище, що об'єктивно притаманне суспільству на сучасному етапі його розвитку» з урахуванням його позитивних та негативних сторін, незалежно від ставлення

до них дослідника» [60].

Розглядаючи принцип об'єктивності наукового дослідження, особливо важливо зосередитися на ролі світогляду, оскільки він значною мірою впливає на дослідницький процес.

Як підкреслює вітчизняний вчений М. Костицький, методологія – це не лише інструмент для збору та аналізу даних, але й своєрідна світоглядна позиція дослідника. Вона забезпечує нас не тільки понятійним апаратом, але й загальною картиною світу, яка впливає на наше розуміння досліджуваних явищ [75, с. 17].

Наведене значною мірою стосується правового світогляду, де типи розуміння права формують підґрунтя для аналізу правових явищ і норм. Світогляд дослідника може як сприяти об'єктивності, так і викликати ризик упереджених інтерпретацій залежно від його розуміння правових принципів, ідеалів та цінностей. Визначення того, чи розглядається право як сукупність норм, моральних принципів чи правопорядку, впливає на спосіб аналізу правових явищ, інтерпретацію законодавства та підходи до правосуддя.

У цьому контексті забезпечення об'єктивності вимагає не лише усвідомлення світоглядних позицій, але й уміння критично їх оцінювати, зберігаючи неупередженість у висвітленні проблематики. Тому правовий світогляд дослідника має бути максимально рефлексивним і відкритим до різноманітних інтерпретацій права, що сприяє глибшому та більш об'єктивному розумінню правової системи та її функціонування.

Так, наприклад, дослідник, чий світогляд ґрунтується на засадах юридичного позитивізму, схильний інтерпретувати явище правовладдя через призму «верховенства закону» або «верховенства правового закону», оскільки в межах цієї доктрини право розуміється як сукупність формально встановлених норм, які підлягають обов'язковому виконанню. Для такого дослідника право є автономною системою, відокремленою від моралі чи соціальних цінностей, що спрямовує його дослідження в бік підкреслення ролі закону як вищого авторитету. В цьому контексті правовладдя зводиться

до дотримання чітко визначених норм і процедур, що регулюють діяльність держави та громадян. Такий підхід обмежує аналіз моральних чи природних аспектів правовладдя, надаючи перевагу формальній законності, навіть якщо самі закони не завжди відповідають принципам справедливості. Однак інші підходи до розуміння права, зокрема природно-правова чи соціологічна концепції, можуть розширити це поняття, акцентуючи увагу на верховенстві прав людини та морально-етичних засадах права, що може призвести до кардинально іншого трактування правовладдя. Таким чином, світоглядна позиція дослідника визначає, які аспекти правовладдя він розглядає пріоритетними та як саме інтерпретує його значення.

Так, слушною у цьому аспекті є теза І. Позігун про те, що донедавна українські науковці розглядали верховенство права спрощено, ототожнюючи його з верховенством закону або правового закону, що не дозволяло повною мірою зрозуміти складність і багатогранність цього феномена, який активно досліджується зарубіжними вченими [123, с. 9].

Відтак, різні наукові школи, пропонують різні підходи до розуміння права: природний, позитивістський, соціологічний тощо. Кожен з цих підходів формує певний світогляд дослідника і впливає на вибір підходів і методів дослідження та інтерпретацію результатів. Політичні погляди, ідеологічні переконання дослідника також впливають на його сприйняття правових явищ і можуть спотворювати результати дослідження. При цьому, культурні особливості суспільства, в якому живе дослідник, формують його світогляд і впливають на його розуміння права.

Зважаючи на означене, не можна не вказати, що дослідження правосуддя в правовій системі, заснованій на цінностях верховенства права, повинно базуватися саме на засадах природно-правової школи. Природно-правовий підхід підкреслює, що право не обмежується лише формальними нормами, а має включати в себе моральні, етичні та загальнолюдські цінності. У цьому контексті верховенство права означає не лише дотримання законів, але й забезпечення справедливості, рівності та захисту прав людини

як основних орієнтирів правосуддя. Дослідження, яке спирається на принципи природного права, здатне глибше проаналізувати взаємозв'язок між законом і справедливістю, що особливо важливо в умовах, коли юридичні норми можуть бути формально правильними, але несправедливими за своєю суттю. Такий підхід дозволяє не лише оцінювати відповідність дій держави законам, але й критично аналізувати ці закони з точки зору їхньої моральної обґрунтованості та відповідності основоположним правам людини. Таким чином, дослідження правосуддя в системі, де правовладдя є ключовою цінністю, потребує розгляду через призму природного права, оскільки це дозволяє забезпечити його реальну справедливість і захист прав, що виходить за межі формальної законності.

Так, згадаємо, що преамбула Європейської конвенції з прав людини формулює фундаментальні цінності, на яких ґрунтується європейське співтовариство. Вона підкреслює, що права людини – це не просто юридичні норми, а скоріше вираження глибокої віри у важливість свободи, справедливості та гідності людини. Конвенція прямо пов'язує захист прав людини з демократією. Вона стверджує, що саме демократичні режими здатні забезпечити найбільш ефективний захист прав і свобод людини [69].

Слушною буде згадка висновку, зробленого вітчизняним вченим А.Кучуком за результатами вивчення тематики прав людини. Вказаний автор відзначає, що обираючи європейський шлях розвитку, Україна зобов'язана впроваджувати універсальні цінності, зокрема, пов'язані з правами людини. Водночас, важливо враховувати національні особливості та традиції. Однак, це не повинно призводити до спотворення суті прав людини. Якщо ми прагнемо дотримуватися європейських стандартів, то деякі традиції, що суперечать цим стандартам, мають бути переосмислені або відкинуті [88, с. 14]. Цей висновок цілком відповідає і методології вивчення верховенства права, яке також є цінністю західної правової традиції.

Звідси й необхідність застосування до вивчення правових явищ аксіологічного та герменевтичного підходів.

Хоча, слід наголосити, що прихильність вченого до певного правового світогляду не повинна порушувати принцип об'єктивності, оскільки наукове дослідження має залишатися неупередженим і відкритим до різних підходів. Незалежно від того, чи дослідник дотримується позицій юридичного позитивізму, природного права чи іншої правової школи, головним завданням є глибоке розуміння природи досліджуваного явища. Певне правове явище може бути адекватно досліджене лише за умови, що аналіз відбувається з урахуванням його внутрішніх особливостей і контексту, а не через призму виключно особистих переконань. Науковець повинен зберігати здатність вийти за межі власних світоглядних обмежень, щоб розглядати правові явища всебічно та об'єктивно, оцінюючи різні інтерпретації та точки зору.

Такий підхід сприяє більш точному й глибокому розкриттю сутності правових явищ. Тому, хоча світогляд вченого може впливати на його підхід до дослідження, важливо, щоб цей вплив не порушував об'єктивність і відкритість до комплексного аналізу явищ, відповідно до їхньої природи та контексту.

2. Принцип всебічності й повноти. Дослідник у гуманітарній сфері повинен прагнути не лише описати досліджуване явище, але й зрозуміти його природу, виявити його взаємозв'язки з іншими явищами та визначити його місце в більш широкому культурному та історичному контексті.

Означене передбачає використання системного підходу, який дозволяє побачити досліджуваний об'єкт не ізольовано, а як частину ширшого соціального, культурного, політичного чи історичного контексту. Такий підхід дозволяє розширити рамки аналізу та виявити приховані закономірності, що формують саме явище та його роль у розвитку суспільства. Розуміння взаємозв'язків між явищами є ключовим для побудови цілісної картини, що дає змогу виявити не тільки зовнішні прояви, але й фундаментальні причини та наслідки. Це також відкриває можливість для більш глибокого порівняльного аналізу, дозволяючи визначити, як певне

явище взаємодіє з іншими елементами суспільного життя, змінюється під впливом історичних подій або культурних процесів, і як воно може вплинути на майбутні соціальні трансформації. Таким чином, дослідник не тільки описує факти, але й створює контекстуалізоване розуміння, яке допомагає розкрити справжнє значення явища у ширшій суспільній перспективі.

Відтак, принцип всебічності та повноти є одним з фундаментальних принципів наукового пізнання, який передбачає, що наукове дослідження має охоплювати всі суттєві аспекти досліджуваного явища або процесу. Іншими словами, наукове дослідження має бути комплексним, а отримані результати – максимально повними та вичерпними.

Всебічність передбачає, що дослідження має враховувати всі можливі фактори, які можуть впливати на досліджуваний об'єкт, включаючи аналіз різних сторін явища, його зв'язків з іншими явищами, а також врахування історичного контексту.

Повнота дослідження передбачає, що всі отримані дані та результати мають бути систематизовані, проаналізовані та представлені у достатньому обсязі. Це означає, що не можна ігнорувати жодні аспекти дослідження, навіть якщо вони суперечать початковим гіпотезам.

Всебічне дослідження дозволяє отримати більш об'єктивні результати, оскільки воно враховує всі можливі фактори, які можуть вплинути на досліджуваний об'єкт. Повнота дослідження підвищує надійність висновків, оскільки вони ґрунтуються на великому обсязі даних та всебічному аналізі. Чим повніше дослідження, тим більше воно може бути корисним для практичного застосування. Всебічні та повні дослідження сприяють розвитку наукового знання та розширенню наших уявлень про світ.

Дотримання цих принципів дозволяє гуманітарним наукам пізнавати суспільні явища і процеси, надаючи цінний внесок у вирішення суспільних проблем.

Таким чином, щоб отримати об'єктивні та всебічні результати при дослідженні конституційного регулювання правосуддя, науковцям необхідно

керуватися вказаними принципами. Лише комплексне вивчення різних факторів щодо досліджуваного предмета дозволить отримати необхідні вихідні дані для розроблення напрямів удосконалення відповідного явища. Так, характеризуючи вплив воєнного стану на функціонування правосуддя, В. Коверзнев та О. Шеремет наголошують, що ці зміни суттєво ускладнили доступ громадян до правосуддя за місцем їх проживання, оскільки віддаленість від суду та перевантаженість суддів, які приймають справи, призводять до затягування судових процесів [61, с. 25].

Важливо розуміти, що правові норми застосовуються в конкретному контексті, який може суттєво впливати на їхнє тлумачення та застосування. Яскравим прикладом є ситуації, пов'язані з військовою службою, які потребують особливого підходу. Наприклад, перебування сторони на військовій службі є обставиною, яка може суттєво вплинути на хід судового процесу [188].

Відтак, наголосимо, що хоча методологія дослідження судочинства має спільну основу, в умовах воєнного стану науковий підхід стає особливо важливим для забезпечення об'єктивності та достовірності результатів дослідження.

Застосування принципів об'єктивності, всебічності та повноти у контексті гносеології предмету нашого дослідження передбачає, що дослідник повинен аналізувати правосуддя в умовах правовладдя незалежно від власних уподобань чи суб'єктивних поглядів, спираючись виключно на реальні суспільні відносини, конституційні норми та юридичні джерела. Це означає неупереджений підхід до аналізу конституційного аспекту правосуддя, врахування всіх точок зору, зокрема й критичних оцінок існуючої судової практики. Дотримання цього принципу допомагає уникнути викривлень у трактуванні понять верховенства права та правосуддя, що є ключовими в конституційному контексті.

Принцип всебічності і повноти щодо предмету цієї роботи вимагає розгляду досліджуваного питання з різних ракурсів. Це передбачає

необхідність урахування всіх правових, політичних, соціальних та економічних чинників, які впливають на функціонування правосуддя в умовах правовладдя. Так, аналіз має охоплювати не лише правові норми, що регулюють судову систему, але й вплив конституційних реформ, динаміку змін у правовому полі та їхній вплив на ефективність судочинства. Важливо також досліджувати взаємодію судової влади з іншими гілками влади та вплив міжнародних правових стандартів. Необхідно охопити всі аспекти проблеми правосуддя в умовах правовладдя, проаналізувати конституційні засади правосуддя, його механізми, принципи та практичне впровадження, приділяючи увагу всім елементам судової системи, від законодавчого забезпечення до практики судового захисту прав людини. Це включає детальне вивчення конституційних правових гарантій, механізмів контролю судової влади та ролі судових органів у забезпеченні верховенства права. Повний аналіз також передбачає врахування історичного контексту розвитку судової системи, особливо в умовах правовладдя, та перспективи її подальшої трансформації.

Таким чином, дотримання принципів об'єктивності, всебічності та повноти у дослідженні дозволить отримати комплексну картину функціонування правосуддя в конституційному контексті правовладдя, забезпечуючи глибокий і збалансований аналіз, необхідний для розуміння та вдосконалення судової системи.

З'ясувавши зміст та вимоги принципів наукового пізнання конституційного аспекту правосуддя за правовладдя, доцільно висвітлити окремі аспекти застосування методів (як складової методології правових явищ).

Зазвичай методи наукового пізнання сприймаються як безпосередні засоби отримання первинної інформації про досліджуване явище чи процес, оскільки вони дозволяють досліднику організувати спостереження, збір фактів та емпіричних даних [83, с. 123;93-94]. Ці методи є інструментами, за допомогою яких вчений фіксує об'єктивні ознаки явища, досліджує його

структуру, виявляє закономірності та динаміку розвитку.

Однак варто зазначити, що методи наукового пізнання не обмежуються лише механічним збиранням даних. Вони також передбачають інтерпретацію цих даних через призму теоретичних моделей, гіпотез та концепцій, що дозволяє вийти за межі емпіричного рівня та перейти до більш глибокого розуміння сутності явища.

Таким чином, наукові методи є не лише засобом отримання нових фактів, але й інструментом їх осмислення та систематизації. Вони дозволяють досліднику не просто описувати явища, але й будувати теоретичні конструкції, що пояснюють їхню природу, взаємозв'язки та причини виникнення. У цьому контексті методи наукового пізнання виступають важливим засобом формування нового знання, яке розширює межі розуміння досліджуваного процесу або явища, і сприяють інтеграції емпіричних даних у більш широкий науковий контекст.

Як вказує з цього приводу І. Сердюк, «методи дослідження правових актів – це акумульована в філософських, загальнонаукових і теоретико-правових категоріях сукупність знань про соціально-правову реальність і мислення, процедури інтерпретації і використання яких забезпечують отримання нових і достовірних знань про волевиявлення праводієздатних суб'єктів» [172, с. 135].

«Метод – це інструмент, який направляє нас до мети пізнання, допомагаючи знайти раціональне пояснення явищ і процесів» [100, с. 12] – відзначає Р. Циппеліус.

На думку І. Андрусак, логічний метод є фундаментом наукового дослідження. Висвітлюючи логічний метод пізнання в науково-правових дослідженнях, вказаний автор відзначає особливості застосування цього методу у сфері права, особливу увагу приділяючи таким прийомам як аналіз, синтез, індукція та дедукція. Автор демонструє, як за допомогою індукції науковці узагальнюють фактичні дані, а дедукція дозволяє отримувати нові знання на основі цих узагальнень. Таким чином, логічний метод забезпечує

послідовність та обґрунтованість наукового пізнання [27, с. 22-27].

Наголосимо, що говорячи про методи наукового дослідження, дійсно маємо на увазі саме логічні методи, описані І. Андрусяком, адже вони є ключовими інструментами пізнання, які забезпечують системність і послідовність у процесі дослідження. Логічні методи дозволяють досліднику чітко структурувати інформацію, виокремлюючи ознаки та характеристики досліджуваних понять і категорій. За допомогою цих методів можна не лише аналізувати явища, але й виявляти їхні закономірності (тенденції), що є необхідним для побудови обґрунтованих наукових висновків. Наприклад, індукція та дедукція, як класичні логічні методи, допомагають виявити загальні тенденції на основі окремих фактів або, навпаки, застосувати загальні принципи для пояснення конкретних явищ.

Крім того, логічні методи є незамінними у процесі формулювання дефініцій, що є основою наукового аналізу, оскільки точність і чіткість визначень дозволяють уникати неоднозначностей у тлумаченні досліджуваних понять. Узагальнення та абстрагування також належать до логічних методів, які дають змогу розширити межі пізнання шляхом переходу від конкретних спостережень до широких теоретичних концепцій.

Таким чином, логічні методи не лише допомагають структурувати та аналізувати інформацію [191, с. 95-99], але й є основою для побудови цілісної наукової картини, що охоплює як конкретні факти, так і загальні закономірності, необхідні для глибокого розуміння досліджуваних явищ.

Загалом вкажемо на те, що як методи наукового пізнання, так і методологічні принципи є загальними як для гуманітарних наук, так і природничих, оскільки вони служать універсальними інструментами для дослідження різноманітних аспектів реальності. Незалежно від того, чи йдеться про соціальні явища, чи про природні процеси, дослідник застосовує такі ж загальні методи, як аналіз, синтез, індукція, дедукція та інші логічні засоби, що дозволяють структурувати знання і робити обґрунтовані висновки. Крім того, методологічні принципи (об'єктивність, всебічність і

повнота аналізу), є основоположними для обох сфер, оскільки забезпечують наукову цілісність дослідження та запобігають спотворенню даних або надмірній суб'єктивності.

Водночас, хоча ці методи і принципи є загальними, їх конкретне застосування може мати свої особливості залежно від природи досліджуваних явищ. У природничих науках більше акцентується на емпіричному спостереженні та експериментальному підтвердженні, тоді як у гуманітарних науках важливу роль відіграють інтерпретаційні методи та врахування культурного контексту. Проте базові засоби до наукового пізнання залишаються подібними, оскільки і гуманітарні, і природничі науки спрямовані на досягнення об'єктивного розуміння світу, а отже, потребують системного і логічно обґрунтованого підходу.

Таким чином, загальні методи та принципи наукового пізнання є важливими для будь-якого наукового дослідження, незалежно від того, в якій галузі воно проводиться, оскільки вони забезпечують основу для формування наукового знання та його подальшого розвитку.

Зважаючи на вказане вище, наголосимо на важливості опису методологічних підходів, які й визначають специфіку методології конкретного дослідження та впливають на отримані результати.

Розуміння того, як ми пізнаємо правосуддя, є фундаментом для побудови ефективної правової системи. У сучасних умовах, коли в Україні активно формується правова держава, методологічні підходи гносеології правосуддя набувають особливої актуальності. Аналіз цих підходів дозволяє глибше зрозуміти природу правосуддя та його роль у суспільстві.

Можна стверджувати, що методологічні підходи гносеології правосуддя є невід'ємною частиною правовладдя, оскільки саме вони забезпечують теоретичну основу для розуміння і застосування правових норм. Методологічні підходи гносеології правосуддя є необхідною умовою для створення законодавства, яке не тільки відповідає принципам правової держави, але й забезпечує реальний захист прав і свобод людини.

У динамічному світі, методологічні підходи гносеології правосуддя є необхідним інструментом для забезпечення справедливості та ефективності правової системи, адаптуючи її до постійно мінливих умов.

Глобалізація вимагає від методології правосуддя врахування міжнародного контексту та забезпечення гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. У контексті міжнародного співробітництва, методологічні підходи гносеології правосуддя допомагають забезпечити єдиний правовий простір та ефективне вирішення транскордонних правових спорів.

Оскільки правовладдя є ціннісною категорією, то вивчення правосуддя вимагає комплексного підходу, який включає як аналіз формальних аспектів права, так і дослідження його ціннісних засад. Аксіологічний підхід є невід'ємною частиною дослідження правосуддя в умовах правовладдя [85, с. 77], оскільки він дозволяє зрозуміти, як цінності, закладені в основу правової системи, впливають на її функціонування та розвиток.

Аксіологічний підхід не лише доповнює юридичний аналіз, але й надає йому глибини, дозволяючи зрозуміти, як моральні цінності впливають на прийняття судових рішень. Використовуючи аксіологічний підхід, ми можемо оцінити, чи відповідає правосуддя тим етичним стандартам, які є необхідними для справедливого суспільства.

Окрім цього аксіологічний підхід допомагає нам зрозуміти, чи служить судова система справжнім інструментом захисту прав людини і чи відповідає вона фундаментальним цінностям демократичного суспільства, а також дозволяє оцінити, наскільки судова система сприяє розбудові громадянського суспільства.

Як ми відзначали раніше «аксіологічний підхід враховує роль та вплив культурних, історичних та соціальних факторів на формування та здійснення правосуддя. Він допомагає зрозуміти, які цінності та ідеали «керують» судовою системою в конкретному суспільстві, та як це впливає на її функціонування» [113, с. 236].

Таким чином, цінності є фундаментом правосуддя, і аксіологічний підхід допомагає нам зрозуміти, як ці цінності впливають на його функціонування та розвиток. Вивчаючи правосуддя через призму цінностей, ми можемо оцінити, наскільки воно відповідає потребам суспільства та сприяє його розвитку.

Право, як продукт суспільства, нерозривно пов'язане з його культурою, історією та соціальними умовами [86, с. 116-118]. Оскільки культурні контексти різноманітні й постійно змінюються, для розуміння та застосування права необхідний особливий підхід – герменевтичний. Він дозволяє врахувати всю складність соціокультурних факторів, які впливають на формування та інтерпретацію правових норм. Герменевтичний підхід, який передбачає тлумачення тексту з урахуванням його історичного та культурного контексту, є найбільш доцільним у цьому випадку. Він дозволяє нам побачити, як правові норми формуються під впливом культурних, історичних та соціальних факторів, а також як ці фактори впливають на їхню інтерпретацію та застосування в конкретних ситуаціях.

Як слушно наголошує І. Косцова, потреба в глибшому вивченні такого складного соціального феномена, як право, спонукає сучасних правознавців усе більше зосереджувати увагу на питаннях інтерпретації правових понять, визначенні змісту правових норм та вдосконаленні юридичної термінології [76, с. 154].

Хоча герменевтика традиційно пов'язана з філософією та гуманітарними науками, її застосування значно розширилося. У правознавстві герменевтичний підхід дозволяє розглядати правові норми як тексти, які потребують інтерпретації з урахуванням різного контексту. Так, право, як і будь-яка система знаків, потребує розшифрування. Герменевтика надає правознавству інструменти для інтерпретації правових текстів, враховуючи їхню символічну природу та залежність від культурних, історичних і соціальних факторів.

Герменевтика в контексті права допомагає нам зрозуміти, що значення

правових норм не є стабільним і універсальним, а залежить від конкретних культурних, історичних та соціальних умов. Тобто, те, як ми розуміємо і застосовуємо право, безпосередньо залежить від суспільства, в якому ми живемо, та від цінностей, на яких це суспільство ґрунтується. Право завжди перебуває у взаємодії з соціокультурним середовищем, а тому його інтерпретація та застосування не можуть бути ізольовані від тих моральних, етичних і культурних норм, що є домінуючими в суспільстві. У цьому контексті зв'язок між герменевтичним підходом, який фокусується на інтерпретації смислів, і аксіологічним підходом, що звертається до вивчення цінностей, є надзвичайно важливим.

Герменевтика підкреслює, що будь-яке правове явище або норма не є самодостатніми, вони мають бути інтерпретовані в межах конкретного соціального контексту. Тобто значення права формується в процесі його взаємодії з тими цінностями, на яких побудоване суспільство. Наприклад, у суспільствах, де домінують ідеї індивідуальної свободи та прав людини, право буде інтерпретоване і застосоване відповідно до цих цінностей, а в суспільствах із колективістською системою цінностей акценти будуть зовсім іншими – на користь суспільного блага або стабільності.

Аксіологічний підхід вказує на те, що право не є нейтральною системою норм, а відображає ціннісні орієнтири певного соціуму [53, с. 42]. Отже, герменевтичний процес інтерпретації правових норм завжди включає оцінку цих цінностей, які формують контекст правозастосування. Як наслідок, коли дослідник або практик застосовує право, він робить це в рамках тих аксіологічних категорій, які домінують у суспільстві, адже саме вони впливають на розуміння справедливості, рівності та інших фундаментальних понять правової системи.

Таким чином, завдяки герменевтиці ми можемо глибше проникнути в суть правових норм і принципів, розглядаючи їх не як абстрактні формули, а як «продукти» конкретної культурної та історичної епохи.

Дослідження правосуддя вимагає комплексного підходу. Поруч з

аксіологією та герменевтикою, феноменологія дозволяє нам зрозуміти внутрішню природу правових явищ та процесів. Застосування феноменології в правознавстві дозволяє нам перейти від опису правових явищ до їхнього глибокого розуміння. Це дозволяє відповісти на фундаментальні питання про природу права.

Феноменологія дозволяє нам побачити, як соціокультурні та історичні фактори формують наше розуміння права. Вона допомагає нам зрозуміти, чому різні люди по-різному сприймають одні й ті ж правові норми. «У ході проведеного аналізу основних положень феноменологічного підходу щодо розуміння права його найважливішим надбанням видається інтерсуб'єктивне розуміння права у контексті правової реальності, в яку суб'єкт залучений сам у процесі спілкування з іншими учасниками правового життя» [170, с. 43] – наголошує Ю. Сайфуліна.

Феноменологічний підхід є незамінним інструментом для дослідження взаємодії правової системи та суспільної свідомості. Він дозволяє зрозуміти, як правові норми та судові рішення формують уявлення громадян про справедливість і впливають на їхню довіру до правосуддя. У контексті правовладдя, коли легітимність державної влади залежить від довіри громадян, феноменологічний підхід дозволяє зрозуміти, як правова система може сприяти або підірвати цю довіру.

Відтак, феноменологічний підхід доповнює аксіологічний та герменевтичний, створюючи цілісне бачення правосуддя. Разом вони дозволяють нам зрозуміти не лише цінності, що лежать в основі права, а й як ці цінності сприймаються і інтерпретуються в різних культурних та соціальних контекстах. Застосування феноменології в правознавстві дозволяє перейти від абстрактних теорій до реального досвіду взаємодії людей з правом, допомагаючи зрозуміти, як правові інститути впливають на життя членів суспільства.

Важливе значення для пізнання предмету нашого дослідження має і системний підхід. Вище ми неодноразово вказували на важливість розуміння

взаємозв'язків судової влади з іншими гілками влади; додамо також необхідність урахування внутрішньо системних зв'язків, які дозволять комплексно пізнати правосуддя. Як слушно відзначає Т. Міхайліна, «системний підхід у праві дозволяє структурувати правові феномени, побачити право, як воно є, у його єдності та суперечностях» [101, с. 64].

Системний підхід до вивчення правосуддя дозволяє нам перейти від аналізу окремих елементів до розуміння правосуддя як цілісної системи, що функціонує в тісному взаємозв'язку з іншими соціальними інститутами. Цей підхід дозволяє сприймати правосуддя не як ізольовану сферу, а як складову частину більшої системи – суспільства. Що дозволяє врахувати вплив на правосуддя економічних, політичних, культурних та інших факторів.

Окрім цього, аналізуючи правосуддя як систему, можливо виявити, як зміни в одній її частині впливають на інші. Наприклад, зміни в законодавстві можуть призвести до змін у судовій практиці, а зміни в судовій практиці – до змін у суспільній свідомості. Системний підхід допомагає зрозуміти, як різні елементи правової системи взаємодіють між собою, і знайти оптимальні рішення для вирішення правових проблем. Наголосимо, що аналізуючи тенденції розвитку правової системи, можливо прогнозувати майбутні зміни і розробляти стратегії для їх управління.

Вкажемо на ті аспекти, що *inter alia* мають бути враховані для системного пізнання царини правосуддя:

- взаємодія між різними інститутами правосуддя: суди, прокуратура, адвокатура;

- взаємодія між правосуддям і іншими гілками влади: законодавчою та виконавчою;

- взаємодія між правосуддям і громадянським суспільством: громадські організації, засоби масової інформації, експерти, інститути досудового врегулювання спорів та ін.;

- взаємодія між різними галузями права: цивільне, кримінальне, адміністративне та ін.;

- взаємодія між формальними і неформальними інститутами правосуддя: традиції, звичаї, моральні норми.

Відтак, системний підхід є важливим гносеологічним інструментом для дослідження правосуддя. Він дозволяє нам побачити правосуддя як складну і динамічну систему, що постійно розвивається і змінюється. Застосування системного підходу сприяє глибшому розумінню правових явищ і розробці ефективних стратегій розвитку правової системи.

Вивчення становлення та розвитку системи судочинства, а також аналіз змін у конституційно-правовому регулюванні правосуддя неможливі без використання історичного підходу. Історичний підхід дозволяє простежити еволюцію судових інституцій, виявити закономірності розвитку судової влади та визначити ключові моменти, що вплинули на формування сучасної системи правосуддя. Аналіз історичних змін допомагає зрозуміти, як різні правові концепції та політичні події впливали на трансформацію судової системи та її ролі в суспільстві.

Завдяки історичному підходу можна оцінити, як зміни в конституційному регулюванні правосуддя відображали загальні тенденції розвитку держави і права, зокрема зміцнення верховенства права, гарантії прав і свобод людини, а також незалежність судової влади. Він також дозволяє виявити позитивні та негативні наслідки реформ, що проводилися у минулому, і таким чином уникнути повторення помилок або, навпаки, адаптувати успішні моделі до сучасних умов.

Окрім цього, історичний підхід сприяє розумінню, як судова система адаптувалася до викликів різних історичних етапів: політичних криз, соціальних змін, модернізації суспільства та змін у міжнародному правовому порядку. Це дає можливість оцінити її здатність до трансформації та вдосконалення, що є важливим для подальшого розвитку правосуддя в умовах правовладдя.

Слід погодитися з Я. Биковою відносно того, що «недостатнє використання історичного методу при вивченні суспільних інститутів значно

зменшує потенціал будь-якої науки. Без звернення до історичного пояснення сутності права і держави юриспруденція не може всебічно досягнути процеси виникнення, становлення, розвитку та вдосконалення державно-правових явищ» [30, с. 100].

Водночас, виходячи з предмету нашого дослідження, застосування цього підходу мало дещо обмежений характер та передбачало саме аналіз змін нормативно-правового регулювання правосуддя в конституційному аспекті з урахуванням історико-соціального контексту (історичний аналіз дозволяє простежити, як змінювались уявлення про справедливість, роль держави в суспільстві та функції суду; це допомагає зрозуміти, чому певні правові норми були прийняті в той чи інший історичний період).

Таким чином, правова система не є статичною, вона постійно змінюється під впливом соціальних, економічних та політичних факторів. Історичний аналіз дозволяє простежити, як правові норми адаптувались до нових умов.

Вивчення досвіду європейських держав у контексті здійснення правосуддя вимагає застосування порівняльно-правового підходу, оскільки він дозволяє аналізувати та співставляти різні правові системи та судові практики. Порівняльний аналіз допомагає виявити як спільні риси, що відображають загальні тенденції розвитку правовладдя у європейському просторі, так і унікальні особливості кожної окремої правової системи. Це дозволяє не лише краще зрозуміти ефективні моделі судочинства, які можуть бути адаптовані до національних умов, але й виявити недоліки чи обмеження власної системи правосуддя.

Порівняльно-правовий підхід дає можливість вивчити, як різні країни вирішують питання незалежності судової влади, захисту прав людини, забезпечення справедливого суду та ефективного правозастосування. Особливу цінність становить аналіз судових реформ, їхніх результатів та впливу на загальний рівень правопорядку і соціальної стабільності. Крім того, цей підхід сприяє більш глибокому розумінню того, як міжнародні та

європейські правові стандарти інтегруються у національні правові системи різних держав.

Таким чином, використання порівняльно-правового підходу забезпечує цілісне та багатовимірне бачення правосуддя у європейському контексті, що є важливим для вдосконалення національної системи правосуддя та адаптації найкращих практик з інших юрисдикцій.

Отже, лише системне використання вказаних методологічних засобів може бути фактором отримання наукових результатів з висвітлення правосуддя в умовах правовладдя.

Висновки до розділу 1.

1. Проведені наукові дослідження в галузі судової влади та правовладдя дійсно формують надійну теоретичну базу, яка є основою для подальшого розвитку як наукових, так і практичних аспектів цієї сфери. Ці дослідження дозволяють не лише осмислити ключові принципи, такі як незалежність судової влади, справедливе судочинство та підзвітність, але й розробити конкретні рекомендації для вдосконалення правозастосовної практики. Зокрема, вони допомагають виявити прогалини у законодавстві, слабкі сторони судових процедур та організаційні недоліки системи, що можуть гальмувати ефективне функціонування судової влади.

Однак динамічний характер суспільних відносин, швидкий розвиток технологій, економічні та політичні зміни створюють нові виклики для судової системи. Це означає, що наукові напрацювання не можуть залишатися статичними. Необхідний постійний систематичний аналіз нових умов, в яких функціонує судова влада, а також нових тенденцій у правовій практиці. Такий підхід дозволить своєчасно реагувати на зміни, адаптувати судову систему до сучасних викликів, запобігати стагнації та забезпечувати відповідність судочинства принципам правовладдя, що є основою для

стабільного розвитку правової держави.

Важливим методологічним підґрунтям для подальшого удосконалення функціонування системи правосуддя є її належне конституційно-правове забезпечення. Конституція як основний закон держави визначає фундаментальні принципи, на яких ґрунтується вся система правосуддя. Без чіткого конституційно-правового регулювання неможливо досягти ефективності судової системи, оскільки вона повинна діяти на основі вимог правовладдя, забезпечуючи не лише формальне дотримання правових норм, а й їхній практичний захист.

Конституційно-правове забезпечення слугує орієнтиром для всієї правозастосовної практики та є основою для розробки законодавчих ініціатив, спрямованих на вдосконалення судової системи. Воно також забезпечує захист від свавілля інших гілок влади, встановлюючи механізми контролю та стримувань. Важливо, щоб конституційні положення не лише декларували принципи, а й створювали ефективні механізми їх реалізації, що дозволить судовій системі адаптуватися до нових викликів. Таким чином, належне конституційно-правове забезпечення є не лише основою стабільності судової влади, але й запорукою її здатності відповідати сучасним викликам та забезпечувати правосуддя на найвищому рівні.

2. Правильний вибір методологічних засобів дослідження предмету гносеології є фактором отримання всебічних і об'єктивних знань про досліджуване явище. Методологія правосуддя включає до свого складу такі елементи як принципи та методи наукового пізнання, система яких є однотипною у царині епістемології правових явищ.

Варіативність засобів пізнання пов'язана з природою методологічних підходів, які вказують на окремий аспект пізнаваного явища чи процесу, який і виступає об'єктом інтенції вченого.

Дослідження правосуддя за різних умов, у тому числі й в аспекті правовладдя, доцільно здійснювати з використанням системи таких наукових підходів: аксіологічний, герменевтичний та феноменологічний, системний,

порівняльно-правовий та історичний. При цьому фактором, що обумовлює необхідність їх комплексного застосування, виступає соціокультурна природа права, яка вимагає багатогранного аналізу з різних перспектив для глибшого розуміння його функціонування в суспільстві.

Аксіологічний підхід дозволяє досліджувати правосуддя з точки зору цінностей, які воно захищає. Це допомагає визначити, наскільки правова система відповідає моральним та етичним нормам, на яких базується суспільство. Герменевтичний підхід спрямований на інтерпретацію правових норм і концепцій, розуміння їх змісту в різних соціальних контекстах. Оскільки правова система часто залежить від тлумачення законів та принципів, герменевтичний аналіз є необхідним для виявлення смислів, які закладені в правових текстах і застосуванні правосуддя. Феноменологічний підхід дозволяє зосередитися на переживанні та досвіді суб'єктів, які беруть участь у процесі правосуддя, що допомагає дослідити, як правова система сприймається і функціонує з точки зору учасників судового процесу, громадян та суспільства загалом. Системний підхід дає можливість розглядати правосуддя як частину загальної правової системи, враховуючи взаємозв'язки між різними її елементами – законодавчими, виконавчими, судовими органами, правозастосовною практикою та суспільними інститутами. Історичний підхід дозволяє вивчати еволюцію правової системи та правосуддя в контексті розвитку суспільства, аналізувати зміни в конституційно-правовому регулюванні та виявляти фактори, що впливають на сучасну судову систему. Порівняльно-правовий підхід дозволяє оцінити різні моделі правосуддя, співставляючи правові системи та практики різних держав, забезпечуючи аналіз відмінностей та спільних рис у структурі судової влади, процедурах та принципах правозастосування, що допомагає виявити ефективні рішення для вдосконалення національної системи.

Соціокультурна природа права вимагає комплексного застосування цих підходів, оскільки кожен з них дає можливість виявити різні аспекти правосуддя: ціннісні орієнтири, інтерпретацію правових норм, практичний

досвід їх застосування, системні взаємозв'язки та історичний розвиток. Такий багатовимірний аналіз дозволяє отримати цілісне розуміння функціонування судової системи в умовах правовладдя, що є необхідним для її подальшого вдосконалення.

Особливий акцент слід зробити на тому, що герменевтичний та феноменологічний підходи допомагають розкрити багатовимірність права, показуючи, що його значення і застосування постійно змінюються залежно від соціального контексту і цінностей, а аксіологічний підхід забезпечує розуміння того, що саме ці цінності є тим фундаментом, на якому базується правова система і формуються правові інтерпретації.

РОЗДІЛ 2.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОСУДДЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

2.1. Генеза конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні.

Аналіз Конституції України (ст. 1, 3, 8, 22, 24) вказує на те, що українське суспільство обрало шлях розвитку, який передбачає створення держави, в якій всі рівні перед законом, а права людини є найвищою цінністю. При цьому ефективне функціонування судової системи є ключовим для втілення конституційних принципів правової держави та верховенства права. Адже саме суди покликані забезпечувати захист прав і свобод громадян та застосовувати право справедливо і неупереджено. Відтак, для успішної реалізації конституційних засад необхідно, щоб судова система працювала належним чином.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю теоретичного осмислення та емпіричного аналізу трансформацій, які зазнає система правосуддя України *inter alia* й в умовах збройного конфлікту. Введення воєнного стану як виняткового правового режиму суттєво впливає на баланс між правами та обов'язками, а також на функціонування судової системи. Глибоке розуміння цих процесів є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення [119, с. 186].

Аналіз впливу воєнного стану на конституціоналізм в контексті реформи правосуддя є актуальним завданням сучасного українського правознавства. Отримані результати дозволять не лише збагатити теоретичні знання про взаємодію цих явищ, але й сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства та судової практики, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування правової системи.

Правосуддя як інститут держави відіграє центральну роль у реалізації конституційних принципів. Забезпечуючи захист прав і свобод людини, рівність перед законом та верховенство права, правосуддя є гарантом легітимності державної влади і створює умови для сталого розвитку суспільства. Незалежність судової влади є необхідною умовою для забезпечення ефективного правосуддя та довіри громадян до державних інститутів.

Правосуддя є інституціональним механізмом, який забезпечує реалізацію конституційних норм і принципів у повсякденному житті. Розвиток судової системи, зокрема підвищення професійного рівня суддів та забезпечення доступності правосуддя, є необхідною умовою розбудови України як правової держави та реалізації євроінтеграційного вектору розвитку України.

Наголосимо, що правосуддя доцільно розглядати саме як складову конституціоналізму. «Сутність конституціоналізму проявляється у обмеженні публічної влади. Відповідно, Конституція сприймається як засіб обмеження влади, а конституціоналізм є процесом щодо обмеження свавілля публічної влади, що здійснюється за допомогою низки засобів та знаходить відображення у Конституції як акті реалізації установчої влади народу» [90, с. 30] – вказують вітчизняні вчені Ю. Завгородня та А. Кучук.

Конституціоналізм *inter alia* передбачає верховенство права, розподіл влади, захист прав і свобод людини, і саме через систему правосуддя ці принципи набувають реального практичного втілення. Судова влада виступає механізмом контролю за дотриманням конституційних норм, гарантом захисту прав громадян та засобом вирішення конфліктів між державою та індивідами.

Крім того, правосуддя є важливим інструментом захисту конституційного ладу, оскільки суди можуть перевіряти відповідність нормативних актів та дій органів влади конституційним вимогам. Це підкреслює особливу роль судової влади у підтримці балансу між гілками

влади та забезпеченні справедливості. Без ефективної системи правосуддя конституційні норми залишаються лише теоретичними положеннями, позбавленими реального захисту та дотримання.

Водночас, слід вказати, що всебічне розуміння сучасного стану конституційно-правового регулювання правосуддя неможливе без аналізу історичних передумов його становлення. Історичний розвиток окремих елементів правової системи дозволяє побачити, як формувалися основні принципи та підходи до правосуддя, які норми були впроваджені для забезпечення справедливості та верховенства права, а також які зовнішні та внутрішні чинники впливали на еволюцію судової влади. Вивчення цих процесів допомагає зрозуміти, як правосуддя трансформувалося під впливом політичних, соціальних та правових змін.

Окремі аспекти становлення конституційно-правового регулювання, такі як етапи розвитку судової влади, запровадження судових реформ, формування незалежності суддів і створення механізмів конституційного контролю, дають змогу краще оцінити, як і чому сучасна судова система функціонує саме в такому вигляді. Це особливо важливо для виявлення як досягнень, так і недоліків поточної правової регуляції, що може стати основою для її подальшого вдосконалення.

Історичний аналіз конституційного регулювання правосуддя демонструє, що сучасна правова система є результатом тривалого історичного розвитку. Вивчення цього розвитку допомагає зрозуміти, як формувалися ті чи інші інститути та норми права, а також які фактори впливали на їх зміну. Це знання необхідне для того, щоб оцінити сучасний стан правосуддя та визначити напрямки його подальшого розвитку

Таким чином, розуміння сучасного стану правосуддя потребує аналізу його історичного становлення, адже тільки через вивчення генези відповідного явища можна адекватно оцінити актуальні виклики та знайти шляхи їх вирішення.

Окремі аспекти піднятої проблематики висвітлювали наступні

вітчизняні вчені: Н. Камінська, М. Коваль, М. Козюбра, М. Мельник, Л. Наливайко, С. Ніщимна, Л. Остапчук, О. Петришин, М. Савчин, Л. Сердюк, С. Юлдашев, О. Ярмиш та ін.

Проводячи дескрипцію генези правосуддя в Україні не можемо не згадати закону про судоустрій, прийнятого ще в умовах радянської державності. Так, відповідно до ст. 3 цього Закону завдання судоустрою зводились до «всесірнього зміцнення соціалістичної законності і правопорядку, запобігання злочинам та іншим правопорушенням» [153].

Як бачимо, не йшлося про верховенство права, права і свободи людини. У цьому формулюванні відсутні ключові принципи, які є основою сучасної правової системи, зокрема верховенство права, захист прав і свобод людини. Судова система того часу була інструментом забезпечення радянської законності, що мала на меті зміцнення державної влади, а не захист громадян. Натомість суди виконували роль контролюючих органів, які підтримували інтереси держави перед інтересами особистості.

І хоча у вже згаданій статті аналізованого Закону є згадка про права, але йдеться про права громадян (показово, що наводячи перелік таких прав, першими згадуються позитивні права – які американською правовою доктриною не визнаються як права, а швидше є пільгами, привілеями тощо – а особисті і політичні права згадуються останніми). До того ж, йдеться лише про ті права, які закріплені у радянській конституції та радянських законах [153]. І зовсім не йдеться про природний характер прав людини, їх пріоритет над позитивним правом тощо, як це відображено у Загальній декларації прав людини [55]. Згадаємо також тезу А. Кучука про те, що радянська держава та її сателіти не підтримали прийняття Загальної декларації прав людини [84].

Як ми нині розуміємо, судочинство виконувало роль репресивного механізму, який забезпечував дотримання політичного курсу, а не захищав права людини, що і знайшло відповідне закріплення у конституційному законодавстві того часу. Умови радянської правової системи не передбачали незалежності судів та не фокусувалися на питаннях справедливості чи

забезпеченні правопорядку з позиції правовладдя.

Не забув радянський законодавець зафіксувати і необхідність постійного впливу на громадян, яких слід постійно виховувати: «суд виховує радянських громадян у дусі відданості...справі комунізму, у дусі точного і неухильного виконання ... радянських законів, ...додержання дисципліни праці» [153].

Відсутність акценту на правах людини та верховенстві права в радянському законодавстві свідчить про обмежений характер судової влади як незалежної інституції. Це стало однією з причин, чому після здобуття незалежності України постало питання про реформування судової системи, з метою адаптації її до нових демократичних умов, що базуються на принципах правовладдя та захисту прав людини [116, 118].

Наголосимо, що до цього Закону у 1994 році були внесені редакційні поправки щодо виключення термінів «радянський», «комуністичний» тощо. Але сам законодавчий акт діяв аж до 2002 року, коли втратив чинність через прийняття нового закону як одного з заходів у межах так званої малої судової реформи. Як відзначає І. Гончар, характеризуючи судову владу, незважаючи на численні зміни до законодавства про судоустрій, які відбуваються майже щокварталу, масштабних судових реформ в Україні було лише три; тобто, справді суттєві перетворення відбувалися не так часто, як може здатися на перший погляд. «Перша – так звана мала судова реформа 2001 року, за якої став можливим перехід від успадкованої радянської системи народних судів до системи правосуддя нинішнього зразка» [45].

При цьому не можна не вказати, що у 1996 році була прийнята Конституція України, яка стала основоположним актом правової системи незалежної держави. У ній в окремому розділі було систематизовано норми щодо правосуддя, що підкреслює важливість цієї гілки влади для становлення демократичної держави та утвердження принципу верховенства права. Розділ VIII Конституції, який має назву «Правосуддя», чітко визначає засади організації та функціонування судової влади, закріплює її

незалежність та неупередженість, а також встановлює основні принципи здійснення правосуддя, такі як рівність перед законом і судом, право на справедливий суд та презумпція невинуватості [74, с. 124-125].

Наявність цього розділу стало важливим кроком у напрямі демократизації судової системи та забезпечення захисту прав і свобод громадян. Конституція визначила суд як незалежну і самостійну гілку влади, яка не підпорядковується іншим державним органам, а діє виключно на основі закону (наголосимо на тому, що саме термін «закон» було використано законодавцем на позначення того, чим має керуватися суддя: «судді ...підкоряються лише закону» [72]). Це стало важливим підґрунтям для подальших реформ у сфері правосуддя, спрямованих на забезпечення ефективного судового захисту та дотримання прав людини.

Додамо, що Конституція 1996 року заклала фундамент для розвитку правової системи України на засадах правовладдя, створивши правові рамки для діяльності судової влади в умовах незалежності. Систематизація норм про правосуддя в окремому розділі не лише структурно впорядкувала правовий матеріал, але й концептуально окреслила роль правосуддя як одного з основоположних елементів правової держави [67, с. 178-180]. Що стало чинником для подальшого вдосконалення судової системи, спрямованого на її відкритість, доступність і відповідність європейським стандартам правосуддя.

Звернемо увагу на те, що у ст. 124 Конституції України (в редакції 1996 року) закріплювалося положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється не лише судами загальної юрисдикції, а й Конституційним Судом України [72]. Це свідчить про визнання Конституційного Суду повноправним суб'єктом судової системи, що виконує спеціалізовану функцію конституційного контролю, яка полягає у захисті Конституції та гарантуванні верховенства конституційних норм у правовій системі держави. Однак, при цьому норми, які регламентували діяльність Конституційного Суду, були виділені в окремий розділ Конституції – Розділ XII

«Конституційний Суд України», що відображає певну структурну диференціацію в підході до організації судової влади.

Додамо також, що на етапі свого становлення Конституційний Суд України мав повноваження тлумачити норми законів України, що дозволяло йому не лише забезпечувати конституційну відповідність законодавства, але й сприяти узгодженості та ясності правового регулювання. Це було важливим інструментом для легітимації законодавчих актів, адже офіційне тлумачення сприяло їхньому однозначному розумінню та застосуванню. Однак такий підхід призводив до певного дублювання функцій Конституційного Суду та Верховного Суду, що створювало ризики розмивання його спеціалізованого статусу як органу конституційного контролю.

Зараз Конституційний Суд позбавлений цієї функції, і це відповідає сучасним концепціям конституційного правосуддя, де суд виконує роль «судді над законами», зосереджуючи свої зусилля виключно на перевірці відповідності законів Конституції. Такий розподіл компетенцій дозволяє уникнути можливих колізій у сфері правозастосування та забезпечує більш чітке виконання кожним судовим органом своїх функцій. Конституційний Суд, виконуючи свою основну роль – захист Конституції, здійснює контроль за діяльністю законодавчої і виконавчої гілок влади, забезпечуючи стабільність і верховенство конституційних норм у правовій системі.

Це дозволяє уникнути надмірного втручання в правозастосовну практику і зосередити увагу на питанні конституційності нормативних актів, зокрема на захисті прав і свобод людини. Відмова від функції тлумачення законів стала кроком до забезпечення більш чіткого розмежування компетенцій між різними гілками судової влади і посилила незалежність Конституційного Суду, зосереджуючи його діяльність на вирішенні питань, які мають безпосередній вплив на конституційний лад і правопорядок в країні.

Таким чином, втрата Конституційним Судом повноважень щодо

офіційного тлумачення законів не означає зниження його ролі, а, навпаки, дозволяє більш чітко та ефективно виконувати його ключову функцію – бути арбітром у захисті конституційного ладу, здійснюючи незалежний конституційний контроль і, тим самим, сприяючи стабільності та передбачуваності правової системи України.

Такий розподіл викликав певні дискусії щодо статусу Конституційного Суду у системі судочинства, оскільки, з одного боку, він виконує функцію судового органу, а з іншого – його особлива роль у контролі за дотриманням Конституції відокремлює його від судів загальної юрисдикції. Слід зазначити, що в цьому контексті Конституційний договір 1995 року застосував дещо інший підхід, який можна вважати технічно кращим. Відповідно до ст. 36 Конституційного договору, судову систему України становили Конституційний Суд України, загальні суди та арбітражні суди [70]. Така систематизація дозволила уникнути розділення нормативної бази щодо Конституційного Суду та підкреслила його інтеграцію у загальну систему судової влади, одночасно враховуючи його специфічну роль.

Окрім цього відзначимо також те, що у Конституції України було закріплено положення, яке виявилось фактором, що негативно впливав на незалежність судової влади, зокрема зі сторони Президента України та членів парламенту. Йдеться про перше призначення судді Президентом на термін у п'ять років, що створювало ризик політичного тиску на суддів. Такий механізм призначення фактично встановлював випробувальний термін, після якого суддя мав бути перепризначений або обраний на посаду безстроково. Це означало, що для суддів, які прагнули продовжити свою кар'єру, важливим було не лише фахове виконання своїх обов'язків, а й підтримка лояльних стосунків з політичною елітою.

Цілком правильно С. Прилипко вказує, що одним із найактуальніших питань, що неодноразово ставало предметом наукових дискусій та суспільних дебатів в Україні, є питання визначення порядку та процедур призначення суддів [133, с. 36].

Подібна ситуація могла призвести до небезпеки виникнення залежності суддів від виконавчої та законодавчої гілок влади, адже майбутня кар'єра судді потенційно залежала від політичної волі та оцінки їхньої діяльності з боку Президента та парламенту. Це створювало можливості для впливу на суддівські рішення у чутливих та важливих для влади справах, що підривало принцип незалежності судової гілки влади як однієї з фундаментальних засад правової держави.

Крім того, така залежність суддів від виконавчої та законодавчої влади могла негативно позначитися на їхній об'єктивності та неупередженості під час розгляду справ, у яких фігурували політичні інтереси. Це призводило до ситуацій, коли судді могли почуватися зобов'язаними ухвалювати рішення на користь влади або уникати ухвалення рішень, які могли б бути сприйняті як такі, що йдуть врозріз із інтересами політичного керівництва.

Така ситуація підривала довіру суспільства до судової системи як незалежного арбітра у спорах між громадянами, державою та організаціями. В умовах нестабільності та політичного тиску судді могли діяти не стільки відповідно до принципів правосуддя, скільки відповідно до обставин, які забезпечували б їхню подальшу суддівську кар'єру. У кінцевому підсумку це могло спричинити (й спричинило) системну кризу правосуддя, коли принцип верховенства права поступався місцем політичній доцільності.

Так, у означеному контексті не можна не згадати прийняття у 2014 році законодавчого акту, спрямованого на відновлення довіри до органів судової влади [137]. У Пояснювальній записці до проєкту цього Закону відзначається наступне: «На сьогодні довіра суспільства до судової системи України втрачена майже повністю. До того ж найбільшої шкоди авторитету судової влади завдали зухвало-неправосудні судові рішення, які приймали судді під час масових акцій громадських протестів у період з 21.11.2013 р. по 21.02.2014 р.» [127].

Враховуючи вищезазначене, необхідно пам'ятати, що завжди існує необхідність запровадження таких механізмів відбору та призначення суддів,

які б максимально виключали вплив політичних інтересів на судову владу та забезпечували б її повну незалежність. Незалежність судової системи є одним з основних чинників забезпечення верховенства права та дотримання прав і свобод людини, тому будь-які положення, що ставлять під загрозу цю незалежність, потребують перегляду та удосконалення.

Поза увагою законодавця залишилось і питання Міжнародного кримінального суду. Редакція відповідних статей Конституції України 1996 року не містила відповідних положень.

Додамо, що у Висновку органу конституційної юстиції у справі про Римський Статут зазначається, що окремі положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, зокрема абзац десятий преамбули та стаття 1, які передбачають, що Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції, суперечать Конституції України і тому цей статут не може бути ратифікованим [36].

Окремо слід зазначити про політичний характер органу, який передбачався відповідними нормами Конституції України в редакції 1996 року, а саме – Вищої ради юстиції. Цей орган був наділений широкими повноваженнями щодо формування суддівського корпусу, вирішення питань дисциплінарної відповідальності суддів та забезпечення суддівської кар'єри, що потенційно створювало можливості для політичного впливу на судову систему. Зокрема, до складу Вищої ради юстиції входили представники виконавчої та законодавчої гілок влади [136], що зумовлювало присутність політичних інтересів при ухваленні рішень.

Таке положення справ викликало серйозні занепокоєння стосовно можливого втручання у незалежність судової влади з боку політичних акторів. Адже на практиці це могло призвести до ситуацій, коли судді, які ухвалювали рішення, що не збігалися з позицією певних політичних сил, могли стикатися з дисциплінарними заходами чи іншими формами тиску через Вищу раду юстиції. Таким чином, Вища рада юстиції виявлялася потенційним інструментом для здійснення контролю над суддями і могла

використовуватися для забезпечення політичної лояльності суддівського корпусу.

Крім того, політичний характер цього органу створював ризики виникнення конфлікту інтересів, коли члени Вищої ради юстиції, пов'язані з певними політичними силами, могли переслідувати не стільки інтереси правосуддя, скільки політичну доцільність або власні політичні амбіції. У таких умовах судді могли стати заручниками політичних ігор, що вкрай негативно позначалося б на їхній незалежності та об'єктивності. Відповідно, це підривало б принципи правовладдя та справедливості, оскільки рішення суддівського корпусу могли формуватися не стільки на основі правових норм і принципів, скільки на основі політичних інтересів.

Таким чином, функціонування Вищої ради юстиції у такій конфігурації створювало серйозну загрозу для ефективного та незалежного правосуддя, адже судова система мала би бути гарантованою від будь-якого втручання з боку інших гілок влади. Це підкреслює правильність кроків щодо необхідності реформування подібних інституцій, щоб уникнути їхнього використання як інструменту для політичного тиску на судову систему та забезпечити незалежність правосуддя як фундаментального принципу демократичного суспільства.

Відповідно, збереження політичного нейтралітету у процесі формування суддівського корпусу та ухвалення рішень щодо дисциплінарної відповідальності суддів є надзвичайно важливим аспектом для забезпечення верховенства права та довіри суспільства до судової влади. Це потребувало як законодавчих змін, так і впровадження чітких механізмів забезпечення прозорості та неупередженості діяльності Вищої ради юстиції чи інших аналогічних органів.

Додамо, що, на нашу думку, одним із ключових чинників, що зумовив початок реформування судової системи в Україні у 2002 році, стала, *inter alia*, ратифікація Європейської конвенції з прав людини (безумовно, що це лише один фактор, оскільки важливу роль відіграли, наприклад,

внутрішньополітичні причини, у тому числі й тиск громадськості). Ця подія мала значний вплив на внутрішні правові процеси, оскільки ратифікація означала офіційне визнання Україною міжнародних стандартів у галузі прав людини та правосуддя, зокрема таких фундаментальних принципів, як право на справедливий суд, рівність сторін та доступ до правосуддя.

Інтеграція цих принципів у національне законодавство і правову практику вимагала від держави суттєвих змін у функціонуванні судової системи. Європейська конвенція з прав людини не лише декларувала стандарти, а й поклала на державу зобов'язання забезпечити їхнє належне дотримання. Важливим елементом цього процесу стало те, що рішення Європейського суду з прав людини мали обов'язковий характер для України, і це змушувало переглядати не лише законодавчу базу, але й процедури правосуддя та судову практику загалом.

З огляду на ратифікацію Конвенції, Україна повинна була адаптувати свою судову систему таким чином, щоб забезпечити захист прав громадян відповідно до європейських стандартів. Це стало каталізатором для впровадження реформ, які охоплювали, зокрема, вдосконалення процедур захисту прав громадян. Судова система, яка донедавна функціонувала за залишковими радянськими принципами, мала бути трансформована, щоб відповідати новим вимогам і забезпечувати виконання рішень страсбурзького суду.

Ратифікація Конвенції також стимулювала Україну до змін у судоустрої, процедурі добору суддів, підвищення рівня правового захисту, а також створення умов для реалізації права на справедливий судовий розгляд. Ці заходи були покликані покращити якість правосуддя та наблизити його до європейських стандартів, що є критично важливим етапом у процесі євроінтеграції.

Таким чином, ратифікація Європейської конвенції з прав людини стала не лише міжнародним зобов'язанням, але й важливим поштовхом для початку судової реформи в Україні, спрямованої на забезпечення захисту

прав людини та приведення національної системи правосуддя у відповідність до вимог європейських правових стандартів.

Наступний етап реформування системи правосуддя пов'язується з прийняттям у 2010 році законодавчого акту, який врегулював відносини щодо судоустрою та визначав статус суддів [151]. До прийняття цього Закону було прийнято два окремі закони: 1) щодо судоустрою (аналізований вище; 2) щодо правового статусу суддів [149].

Відзначимо, що закон про статус суддів, прийнятий у 1992 році, значно передував ухваленню Конституції України 1996 року і залишався чинним аж до 2010 року. Цей нормативний акт закладав основи функціонування судової системи та визначав права, обов'язки й гарантії незалежності суддів ще в умовах пострадянської правової системи, що переживала період трансформації. Незважаючи на те, що протягом цього періоду до закону вносились певні зміни, вони не відображали у повній мірі нових конституційних реалій і вимог, закріплених у Основному законі.

І хоча Конституція 1996 року запровадила нові стандарти щодо організації та функціонування судової влади, зокрема щодо принципів незалежності суддів, їхнього призначення та звільнення, а також організаційної структури судів, законодавчі зміни, необхідні для приведення у відповідність закону про статус суддів із Конституцією, відкладались на невизначений термін. Так, після зміни законодавчого акту Законом від 5 жовтня 1995 року [139] наступні зміни були внесені лише у жовтні 1999 року [140].

Така ситуація призвела до того, що закон 1992 року, навіть з урахуванням внесених змін, продовжував містити норми та положення, що вже не відповідали новим конституційним стандартам, які вимагали розбудови незалежної судової системи та забезпечення її належного функціонування в умовах демократичної держави.

Наприклад, закон про статус суддів не враховував нові вимоги щодо конституційних гарантій незалежності суддів і механізмів їхньої

відповідальності, передбачених Конституцією. Відсутність своєчасних змін і невідповідність між нормами закону і Конституції створювала певну правову колізію, яка могла ставити під сумнів ефективність судової системи, зокрема щодо дотримання принципів незалежності суддів та верховенства права. Це також обмежувало можливості для судової реформи, адже фундаментальне оновлення законодавства про статус суддів стало необхідною умовою для реалізації нових конституційних положень у сфері правосуддя.

Крім того, зволікання з внесенням змін до закону могло викликати певні труднощі в процесі адаптації судової системи до нових реалій. Судді залишалися зв'язаними нормами, які не завжди відповідали вимогам часу, що призводило до потенційної невідповідності їхньої діяльності з принципами, закладеними у Конституції. Лише у 2010 році, з ухваленням нового закону про судоустрій і статус суддів, була проведена чергова реформа, спрямована на гармонізацію законодавства з положеннями Конституції та міжнародними стандартами.

Отже, хоча зміни до закону про статус суддів і вносились у період після прийняття Конституції, їхня несистематичність та відтермінування внесли певний дисбаланс у правове регулювання статусу суддів, що в кінцевому результаті вплинуло на загальний рівень ефективності та незалежності судової системи в Україні в аналізований період часу.

Як відзначає І. Гончар, характеризуючи цю другу реформу правосуддя, якщо порівнювати з попередніми періодами, наступні зміни в судовій системі мали менш радикальний характер. Проте, прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у 2010 році стало знаковою подією, оскільки суттєво оновило систему судів та ввело нові правила для призначення суддів на посади [45].

Не зупиняючись детально на аналізі вказаного законодавчого акту, вкажемо, що він мав більш систематизований і комплексний характер (у порівнянні з попередніми редакціями відповідних нормативно-правових актів). Серед найважливіших змін, внесених законом, можна виділити

створення нового судового органу – Вищого спеціалізованого суду України, який став вищим судом касаційної інстанції для перегляду судових рішень у цивільних і кримінальних справах. А також цим законом не передбачено функціонування Касаційного суду України, а також військових судів.

Додамо, що на виконання приписів аналізованого нормативно-правового акту, главою держави було видано відповідний акт про ліквідацію військових судів [143].

Вважаємо, що означене питання потребує більш детального висвітлення, зважаючи на повномасштабне вторгнення російської держави на територію України та тривалий час перебування українського суспільства в умовах воєнного часу, що обчислюється роками. У таких надзвичайних обставинах зростає актуальність питань, пов'язаних із правосуддям в умовах збройного конфлікту, зокрема щодо ефективного судового контролю за дотриманням законності та правопорядку в умовах війни.

На тлі цієї ситуації доволі часто у засобах масової інформації почали з'являтися пропозиції щодо повернення військових судів, які функціонували в Україні до 2010 року. Їхню діяльність вважають доцільною в умовах воєнного часу, адже вони могли б здійснювати оперативний та спеціалізований розгляд справ, пов'язаних із військовими злочинами, порушеннями військової дисципліни, а також злочинами, вчиненими проти національної безпеки. Це, на думку прихильників такої ідеї, дозволило б розвантажити загальні суди і забезпечити більш якісний та фаховий підхід до розгляду справ у сфері військового правосуддя.

Додамо, що у Верховній Раді України ще у 2018 році було зареєстровано законопроект, що передбачає внесення змін до законодавства у сфері правосуддя щодо створення військових судів. У пояснювальній записці до цього законопроекту серед іншого вказується, що ліквідація військових судів не лише не вирішила проблему забезпечення правосуддя у військовій сфері, а навпаки, поглибила її. Особливо гостро це питання постало на тлі військових дій на сході країни, які супроводжувалися зростанням кількості

військових злочинів. Отже, відновлення військових судів є вимушеним кроком, обумовленим об'єктивними обставинами [128]. Відзначимо, що законопроект було відкликано.

Однак, ідея відновлення військових судів потребує ґрунтовного аналізу, зважаючи на можливі ризики для правової системи та верховенства права в Україні. З одного боку, існує загроза створення «паралельної» системи судів, що може негативно позначитися на єдності правосуддя та його доступності для громадян. З іншого боку, важливо уникнути потенційного впливу військових структур на незалежність і неупередженість судової влади, що є фундаментальними принципами демократичного суспільства.

Крім того, слід враховувати і міжнародний досвід, який свідчить, що впровадження військових судів в умовах війни може супроводжуватися зловживаннями та обмеженням прав і свобод людини. Така практика може суперечити європейським стандартам правосуддя, адже, наприклад, більш доцільно вести мову про те, що військові суди мають бути чітко інтегровані в загальну систему правосуддя і не повинні застосовуватися до цивільних осіб.

Отже, питання відновлення військових судів в Україні є надзвичайно складним і неоднозначним. Воно вимагає всебічного вивчення з урахуванням не лише актуальних військових викликів, але й потенційних наслідків для демократичних інституцій та правового порядку в державі. Перш ніж ухвалювати рішення про відновлення військових судів, необхідно проаналізувати ефективність існуючих механізмів судового захисту в умовах воєнного стану, можливості їх удосконалення та забезпечення правосуддя відповідно до міжнародних стандартів.

При цьому не можемо не навести цитату з Спільного висновку Венеціанської комісії та Дирекції з співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи: «В Статті 4 Перехідних положень передбачено, що військові суди ліквідуються з 15 вересня 2010 р. (стаття 4). Це є позитивною зміною. Існування військових судів безумовно являють собою атавізм колишньої радянської судової системи» [173].

Як наголошує І. Луценко (з цією тезою ми значною мірою погоджуємося), «нинішня Європа й військові суди – речі, котрі не те що не сполучаються, а знаходяться у перманентному антагонізмі» [96]. На думку вказаного автора, створення військових судів у радянській державі було продиктовано не стільки необхідністю спеціалізації на військових правопорушеннях, скільки віддаленістю багатьох військових частин від цивільних населених пунктів. Військові містечка часто розташовувалися в глухих куточках країни, де доступ до звичайних судів був утруднений або взагалі неможливий [96].

Згадаємо також ще один важливий висновок І. Луценка про те, що твердження про складність військових справ як обґрунтування для особливого порядку судочинства є малопереконливим. Судові рішення повинні ґрунтуватися виключно на законі, а не на суб'єктивних уявленнях суддів про військову дійсність. Конституція, закони України та прецеденти Європейського суду з прав людини є єдиною надійною основою для судових рішень [96].

Висвітлюючи досвід європейських держав у царині міжнародних стандартів військових судів, О. Горецький вказує, що сучасна військова юстиція характеризується двома основними тенденціями: дедалі ширшим перенесенням розгляду справ військовослужбовців до загальних судів та звуженням юрисдикції військових судів, які обмежуються розглядом справ лише військовослужбовців [48].

Повертаючись до аналізу законодавчого акту щодо судоустрою та статусу судів, прийнятого у 2010 році, не можна не відзначити важливі аспекти, пов'язані з його структурними змінами та нововведеннями. Як слушно зазначає В. Колюх, одним із основоположних принципів побудови судової системи України, поряд із принципами територіальності та спеціалізації, визначено принцип інстанційності [68, с. 28]. На подібній зміні національного законодавства вказує і Є. Зозуля: «За напрямом організаційно-структурної побудови судової системи в цьому законі одним із принципів

побудови судової системи України поряд із принципами територіальності та спеціалізації було визначено принцип інстанційності» [59, с. 26].

Цей принцип передбачає чітку ієрархічну структуру судових органів, що забезпечує можливість перегляду судових рішень судами вищої інстанції, з метою гарантування справедливості судового розгляду та усунення судових помилок.

Принцип інстанційності є ключовим для забезпечення ефективного функціонування судової системи, оскільки він передбачає наявність кількох рівнів судів, кожен із яких виконує свою специфічну роль у процесі здійснення правосуддя. Наприклад, суди першої інстанції розглядають справи по суті, апеляційні суди перевіряють законність та обґрунтованість рішень, а касаційні суди оцінюють правильність застосування норм права. Така багатоступенева структура дозволяє не лише забезпечити доступ громадян до правосуддя на різних етапах судового процесу, але й підвищує рівень довіри до судової системи загалом.

Однак слід зазначити, що вказаний закон 2010 року, попри впровадження інстанційного принципу, зіткнувся з критикою з боку експертного середовища. По-перше, були висловлені застереження щодо надмірної централізації судової системи та посилення адміністративного впливу на суди з боку вищих судових органів, що могло призвести до обмеження незалежності судів першої інстанції. По-друге, було піднято питання щодо недостатньої визначеності компетенції спеціалізованих судів, що могло створити правову невизначеність та складнощі в правозастосуванні. Такий стан речей вимагав додаткових законодавчих коригувань і уточнень для забезпечення узгодженості судової практики та уникнення колізій у правовому регулюванні [187, с. 6-15].

Крім того, принцип інстанційності, хоч і сприяє багаторазовому перегляду справ, водночас має певні недоліки, зокрема у вигляді затягування судового процесу. Багатоступенева система може призводити до значного збільшення строків розгляду справ, особливо в умовах перевантаженості

судів. Це негативно впливає на доступ громадян до правосуддя та підриває довіру до здатності судової системи оперативно вирішувати спори.

«В надто складній та премудрій судовій системі таїться ризик затягування провадження» [174] – відзначається у Висновку Венеційської комісії та Дирекції з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи.

«Суд нагадує, що, як він неодноразово зазначав, пункт 6 статті 6. 1 (ст. 6-1) покладає на Договірні держави обов'язок організувати свої судові системи таким чином, щоб їхні суди могли задовольнити кожну з її вимог, включаючи зобов'язання розглядати справи протягом розумного строку» [12] – зазначається у рішенні Європейського суду справ людини у справі *Süssmann* проти Німеччини (заява № 2002/92).

А у справі *Muti* проти Італії (заява № 14146/88) зазначається: «Аргумент, заснований на надмірному робочому навантаженні, як неодноразово зазначав Суд, не може бути прийнятий до уваги, оскільки пункт 6 статті 6. 1 (ст. 6-1) покладає на Договірні держави обов'язок організувати свої судові системи таким чином, щоб їхні суди могли задовольнити кожну з її вимог» [9].

Таким чином, хоча запровадження принципу інстанційності є важливим кроком у побудові ефективної та прозорої судової системи, його реалізація потребує зваженого підходу. Необхідно враховувати можливі ризики, пов'язані з бюрократизацією судового процесу та збереженням балансу між інстанційністю та оперативністю розгляду справ, а також забезпеченням реальної незалежності судів. Це дозволить уникнути надмірного адміністративного тиску на суди та гарантувати, що принцип інстанційності слугуватиме виключно інтересам правосуддя і верховенства права.

Додамо, що в інформаційно-аналітичних матеріалах стосовно аналізованих змін щодо законодавства у сфері правосуддя, судова реформа 2010 року, за оцінками фахівців, стала поворотним моментом у розвитку

української судової системи. Вона охопила всі її аспекти: від структури судів і повноважень суддів до процедур судочинства і механізмів забезпечення їхньої діяльності. Головною метою реформи було створення судової системи, яка б відповідала європейським стандартам і забезпечувала верховенство права. Водночас, глибокий аналіз нової судової системи та спостереження за її функціонуванням дозволили експертам виявити, що реальна мета реформи полягала не в забезпеченні права на справедливий суд, а в підпорядкуванні суддів виконавчій владі, зокрема, тодішньому Президенту України. Таким чином, судова система була перетворена на інструмент політичного впливу [177, с. 17-18]

Однак, слід наголосити, що найбільш кардинальні зміни у царині правосуддя, на нашу думку, відбулись у 2016 році, коли були прийняті відповідні зміни до Конституції України. Ця реформа стала однією з концептуальних в історії українського правосуддя, оскільки вона не лише змінила структуру судової системи, але й започаткувала нові підходи до забезпечення незалежності судової влади та її підзвітності суспільству.

Однак, більш детально це питання буде висвітлено нижче, урахувавши, що саме означені конституційно-правові норми діють нині, і саме на їх основі було внесено зміни до поточного законодавства.

Важливо розуміти, що реформа 2016 року заклала нові підвалини для функціонування правової системи, і ці зміни продовжують впливати на розвиток законодавства та правозастосовну практику. Конституційно-правові норми, прийняті у ході реформи, стали основою для перегляду ключових законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства та правосуддя загалом. Це стосується не лише судової системи, але й процедур добору суддів, їхньої відповідальності, а також захисту прав громадян у процесі здійснення правосуддя.

Актуальність аналізу цих норм зумовлена тим, що вони є правовою рамкою для всіх подальших змін у законодавстві, а їхня дія визначає можливості розвитку правової системи України. Крім того, вони впливають

на формування нових стандартів правосуддя, що поступово інтегруються у правозастосовну практику на національному рівні. Внесені на основі цих конституційних норм зміни до чинного законодавства сприяли тому, що правосуддя стало більш прозорим і доступним, відповідаючи міжнародним стандартам верховенства права. Це дозволяє Україні наближатися до правових моделей країн Європейського Союзу, з якими вона прагне гармонізувати своє законодавство.

Таким чином, правосуддя слід розглядати як невід'ємну частину конституціоналізму, що забезпечує практичну реалізацію конституційних принципів та захист правовладдя в державі. Починаючи з проголошення незалежності в Українській державі було проведено низку реформ, спрямованих на формування національної системи права. Реформування царини правосуддя значною мірою було викликане низкою факторів, серед яких чільне місце займали політичні. Водночас, обраний євроінтеграційний вектор розвитку української державності вимагав втілення у національному праві вимог правовладдя та належного захисту прав людини, що, у свою чергу, впливало на удосконалення реалізації права на доступ до суду.

2.2. Сучасний стан конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні.

Як ми вказали вище, сучасний стан правосуддя визначається тими реформами, що були проведені (розпочаті) у 2016 році та пов'язані уже безпосередньо з внесенням відповідних змін до Конституції України. Отже, у світлі проведених реформ 2016 року, конституційно-правове регулювання правосуддя набуло нових рис, що кардинально вплинули на його сучасний стан. Важливість цих змін полягає не лише у їхній законодавчій суті, але й у тому, як вони сформували фундамент для подальшого розвитку судової системи. Саме тому аналіз конституційних змін є необхідною відправною

точкою для розуміння теперішнього функціонування правосуддя.

Означені зміни створили правове підґрунтя для реформування ключових аспектів судової системи, що визначають її відповідність принципам правовладдя та захисту прав людини. Тож, початок будь-якого дослідження конституційно-правового регулювання правосуддя має спиратися на ці реформи, адже вони заклали основу для нового етапу розвитку судової влади в Україні.

Доречно вказати, що назва законопроекту щодо внесення змін до Основного закону вже відображала основний предмет пропонованих змін – удосконалення правосуддя [138]. У пояснювальній записці до проекту вказаного законодавчого акту *inter alia* вказувалось, що Судова реформа є ключовим фактором для забезпечення верховенства права в Україні, оскільки саме від ефективності та незалежності судової системи залежить захист прав і свобод громадян, боротьба з корупцією та створення сприятливого інвестиційного клімату; конституційна реформа є нагальною потребою для забезпечення незалежності та підзвітності судової влади. Лише зміни до Основного Закону дозволять деполітизувати судову систему, впровадити ефективні механізми відбору та оцінювання суддів, а також гарантувати кожному громадянину право на справедливий суд [129].

Згідно із прийнятим законом, відбулася суттєва трансформація конституційних повноважень Верховної Ради України та Президента України у сфері правосуддя, які (повноваження) були узгоджені з міжнародними стандартами. Зокрема, повноваження щодо обрання суддів на посади безстроково було передано Вищій раді правосуддя. Роль Президента України в цьому процесі зводиться до формального затвердження кандидатур, поданих Вищою радою правосуддя. Додамо, що Венеційська комісія позитивно оцінила такі зміни [24].

Окремо вкажемо, що результатом реформи, що аналізується, стало і реформування системи виконання судових рішень, що безумовно важливо, оскільки виконання рішення є складовою права на справедливий суд.

Наявність самого лише судового рішення без його виконання перетворює право на справедливий суд на ілюзорне. Однак, акцентуємо увагу, що це окремий напрям, що потребує комплексного вивчення, виходячи з його значення [112, с. 225-226].

Скасування інституту первинного призначення суддів на посаду на п'ятирічний термін є кроком до забезпечення дотримання стандарту незмінності суддівського корпусу, що є невід'ємною складовою гарантування незалежності судової влади.

Додамо також, що попередній висновок Венеційської комісії наполегливо рекомендував, щоб Президент не брав участі у звільненні суддів, стверджуючи, що після призначення судді має бути повністю відокремлений від політичної сфери. Жодні контакти з законодавчою чи виконавчою владою, навіть формальні, не повинні допускатися [174].

Таким чином, у сучасній редакції конституційних норм було здійснено важливі кроки для забезпечення незалежності судової влади від політичного впливу. Зокрема, реформовані механізми призначення суддів спрямовані на усунення прямих та опосередкованих важелів впливу з боку політичних сил. Це дозволяє зменшити ризики політизації процесу відбору та призначення суддів, що раніше могло призводити до підконтрольності судової гілки влади окремим політичним групам. Такі зміни є важливим кроком на шляху до забезпечення справжньої незалежності суддів, що є однією з ключових умов для функціонування правовладдя. Унеможливлення залежності суддів від політичної кон'юнктури створює умови для того, щоб судочинство здійснювалося виключно на основі закону та принципів справедливості, без втручання зовнішніх сил, що раніше могли впливати на ухвалення судових рішень.

Не можна не відзначити і значної деполітизації органу, що здійснює призначення та звільнення суддів, а також виконує інші передбачені законом функції щодо забезпечення реалізації норм професійної етики суддями та прокурорами – Вищої ради юстиції, повноваження якої були припинені та

було створено новий конституційний орган через прийняття відповідного Закону, що деталізував конституційно-правові норми про Вищу раду правосуддя [135].

Склад Вищої ради правосуддя формується за участі представників законодавчої і судової гілок влади, а також глави держави та основних суб'єктів правозастосовчої діяльності (адвокати, прокурори, вчені). Член Вищої ради правосуддя повинен бути фахівцем у галузі права та не мати відношення до політичних партій, рухів чи об'єднань.

У цьому контексті варто підкреслити, що хоча Вища рада правосуддя відіграє важливу роль у питаннях нагляду за кар'єрою суддів та прокурорів (вимоги несумісності та дисциплінарна відповідальність), її склад значною мірою формується без участі представників прокуратури. Зокрема, з усіх членів ради лише два представники обираються конференцією прокурорів, що створює дисбаланс у представленості прокурорів у процесах, що стосуються їхньої професійної кар'єри. Це може впливати на обмежену участь прокурорської спільноти у вирішенні питань щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів, і, відповідно, ставити під сумнів рівень їхньої автономії в кар'єрних питаннях. Така низька частка прокурорів у Вищій раді правосуддя може створювати ризики, коли рішення, що стосуються кар'єри прокурорів, ухвалюватимуться без належного врахування специфіки їхньої роботи та потреб галузі. Це підкреслює необхідність перегляду механізмів представництва в Раді, щоб забезпечити більш збалансований підхід до управління кар'єрою як суддів, так і прокурорів. Або вказує на необхідність законодавчого врегулювання питання про склад Дисциплінарної палати, що розглядає справи про дисциплінарну відповідальність прокурорів. Так, чинне законодавство встановлює лише мінімальну кількість суддів у складі Дисциплінарної палати. Так, відповідно до ч. 4 ст. 26 Закону про Вищу раду правосуддя склад кожної дисциплінарної палати формується з членів Вищої ради правосуддя, причому їх кількість не може бути меншою за чотирьох. При цьому Вища рада правосуддя зобов'язана забезпечити, щоб щонайменше

половина, а в разі неможливості – значна частина членів кожної палати мали досвід роботи суддею [135].

Аналіз нинішнього стану функціонування Вищої ради правосуддя (в контексті виконання дисциплінарних повноважень) вказує на створення у її складі трьох Дисциплінарних палат, до складу кожної з яких входить 5 членів та секретар [121, 49, 183].

Зважаючи на зазначене вище, вкажемо, що доцільно внести зміни до Закону про Вищу раду правосуддя, закріпивши норму про склад дисциплінарної палати, яка розглядатиме питання дисциплінарної відповідальності прокурорів.

Окрім цього не можна також не вказати на певну невизначеність у питанні припиненні повноважень члена Вищої ради правосуддя. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 25 Закону, що аналізується, підставою припинення повноважень є закінчення того строку, на який відповідного члена Вищої ради правосуддя було обрано або призначено (згідно з приписами ч. 2 ст 5 цього Закону таким строком є чотири роки; при цьому існує законодавче обмеження щодо обіймання посади два строки поспіль).

Системне тлумачення норм щодо складу та повноважень Вищої ради правосуддя дозволяє стверджувати, що вказане положення про строк перебування членом Ради не можна застосовувати до голови Верховного Суду, який входить до складу цього органу за посадою.

Водночас, слід додати, що п. 1 ч. 1 ст. 25 Закону містить відсильну норму про незастосування такої підстави як закінчення строку за обставин, передбачених ч. 3 ст. 5 Закону. Законодавчий припис, закріплений у ч. 3 ст. 5 передбачає ситуацію, коли конституційний орган державної влади та суддівського врядування може стати неповноважним за такого припинення повноважень члена Ради. Хоча при цьому зазначається максимальний строк можливого подальшого перебування на посаді – три місяці. Відтак, законодавчо визначено «відкладення» неповноважності Вищої ради правосуддя на три місяці. Це надає можливість забезпечити безперервність

діяльності Вищої ради правосуддя, водночас створюючи часові рамки для заповнення вакансій або врегулювання інших процедурних питань. Однак, не виключає і не запобігає проблемі нефункціональності конституційного органу державної влади.

До того ж, відповідно до законодавчого припису, закріпленого у ч. 2 ст. 30 Закону, повноважність засідань Вищої ради правосуддя у пленарному складі пов'язується з наявністю більшості членів від її складу (оскільки склад – 21 особа, то більшість від її складу складають 11 осіб). Однак, якщо розглядається питання про подання щодо призначення суддів на посади, то повноважність пов'язується з участю чотирнадцяти та більше членів Ради.

Відтак закономірним є питання: про яку з повноважностей Вищої ради правосуддя йдеться у ч. 3 ст.5? Мабуть, доцільно говорити саме про чотирнадцять членів. А якщо взяти до уваги той факт, що десять членів цього конституційного органу обирає з'їзд суддів, то у цьому випадку – якщо всі такі члени Ради були обрані в один день – закінчення терміну повноважень є тим фактором, що надає питанню повноважності Вищої ради правосуддя перманентного характеру.

У зв'язку з наведеним вище, вважаємо за доцільне запропонувати виключити з законодавчого акту слова про тримісячний термін та закріпити припис про перебування на посаді до моменту обрання (призначення) нового члена Ради.

Окремо наголосимо на зміні редакції ч. 1 ст. 129 Конституції. Так, редакція 1996 року відзначала те, що судді «підкоряються лише закону» [72]. У цьому словосполученні особливої уваги потребує як слово «закон», так і слово «підкорятися».

По-перше, термін «закон» вимагає тлумачення, оскільки він не завжди означає правові акти найвищого рівня, а може стосуватися нормативних актів різної юридичної сили. «Говорячи про «закон», стаття 7 посилається на ту саму концепцію, на яку Конвенція посилається в інших місцях, коли вживає цей термін, концепцію, яка охоплює статутне право, а також прецедентне

право. У зв'язку з цим Суд завжди розумів термін «закон» у його «матеріальному» сенсі, а не у «формальному». Таким чином, воно включало як законодавчі акти нижчого рангу, ніж статuti, так і неписане право» [4] – зазначає Європейський суд з прав людини у справі *Huhtamäki* проти Фінляндії (заява № 54468/09).

Ще більш чітко та в контексті різних правових систем страсбурзький суд висловився про розуміння терміну «закон» у рішенні у справі *Kruslin* проти Франції (заява № 11801/85): «Суд завжди розумів термін «закон» у його «матеріальному» сенсі, а не у «формальному»; воно включало як законодавчі акти нижчого рангу, ніж закони, так і неписане право» [6]. І далі Суд розглядає це положення через призму системи загального права системи континентального права: «Рішення у справах *Sunday Times, Dudgeon* і *Chappell*, безсумнівно, стосувалися Сполученого Королівства, але було б неправильно перебільшувати відмінність між державами загального права та континентальними країнами, як справедливо зазначив Уряд. Звичайно, статутне право також має велике значення в країнах загального права. І навпаки, прецедентне право традиційно відігравало важливу роль у континентальних країнах до такої міри, що цілі галузі позитивного права є переважно результатом рішень судів. Суд справді брав до уваги прецедентне право в таких країнах неодноразово. Якби він проігнорував прецедентне право, Суд підірвав би правову систему континентальних держав майже так само, як рішення *Sunday Times* від 26 квітня 1979 року «вдарило б у самі корені» правової системи Сполученого Королівства, якби воно виключило з загального права поняття «закон»» [6].

А у рішенні у справі *Del Rio Prada* проти Іспанії (заява № 42750/09) страсбурзький суд акцентує увагу на судовій правотворчості: «Прогресивний розвиток кримінального права шляхом судової законотворчості є добре вкоріненою та необхідною частиною правової традиції в державах-учасницях Конвенції» [3].

По-друге, важливо звернути увагу на питання «якості» закону.

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що для забезпечення справедливого судочинства закон має бути не лише формально прийнятим, але й відповідати принципам ясності та передбачуваності, відповідати вимогам принципу верховенства права. Формальна відповідність закону правовим процедурам не гарантує його справедливості або дотримання прав людини. Так звані «диктаторські закони» теж є законами за формою, однак їхня сутність може суперечити базовим демократичним цінностям. Це ставить під сумнів абсолютну підкореність судді будь-якому закону, якщо закон не відповідає критеріям правової держави. «Друга вимога, яка впливає із фрази «відповідно до закону» – доступність закону ... Те саме ... третьої вимоги, «передбачуваності» закону...» [8] – вказується у рішенні у справі Müller and Others проти Швейцарії (заява № 10737/84).

«Суд повторює свою думку, що фраза «відповідно до закону» не просто посилається на національне законодавство, а й стосується якості закону, вимагаючи, щоб він відповідав верховенству права» [7].

Наголосимо, що ми здебільшого посилаємось на рішення Європейського суду з прав людини, ухвалені вже тривалий час тому, щоб підтвердити, що розуміння закону, про яке йдеться, є стійким і добре сформованим у межах європейської правової традиції. Це підкреслює стабільність і послідовність правових підходів, які утвердилися в європейській судовій практиці та не піддаються суттєвим дискусіям або перегляду на сучасному етапі. Такі рішення стають своєрідним стандартом, який встановлює чіткі вимоги до «якості» закону, зокрема його ясності, передбачуваності й відповідності правовим принципам. Західний правовий світ, відтак, давно визнав ці підходи як фундаментальні для забезпечення правовладдя, що ще раз підкреслює їх важливість і актуальність у сучасних умовах правозастосування.

По-третє, слово «підкорятися», у свою чергу, містить елемент залежності або обмеження свободи дій судді в ухваленні рішень. Що може створювати враження про прямий і беззаперечний обов'язок дотримуватися

чинного законодавства незалежно від його відповідності принципам верховенства права чи справедливості.

Таке формулювання відображає певний підхід до ролі судді в системі правосуддя – як особи, що виконує виключно технічну функцію правозастосування, а не здійснює творчу діяльність з інтерпретації права. Разом із тим, ця редакція також може залишати суддю вразливим до правових норм, які можуть бути несправедливими або суперечити загальнолюдським цінностям.

Додамо, що такий підхід унеможлиблює суддівський розсуд, що є основою належної реалізації права на справедливий суд. За словами Джона Хіта, нинішні законодавчі та судові практики, спрямовані на зменшення адміністративного розсуду (*це твердження значною мірою відповідає і оцінці такого явища як судовий розсуд – А.П.*), є неефективними. Натомість автор пропонує розглядати верховенство права як інструмент для вдосконалення процесу прийняття рішень органами державної влади та запобігання зловживання ними своїми повноваженнями [20].

У цьому ж аспекті згадаємо і слова вітчизняних вчених А. Кучука та О. Мінченка про те, що адміністративний розсуд є необхідним інструментом для ефективного виконання державних функцій. Він дозволяє державним органам гнучко реагувати на різноманітні ситуації, що виникають у процесі управління суспільством. Важливо розуміти, що використання адміністративного розсуду не суперечить захисту прав людини, а навпаки, часто є засобом їх реалізації [91, с. 239].

Окрім цього, слід також враховувати, що закон за своєю сутністю є абстрактним, оскільки він регулює загальні суспільні відносини і не завжди може передбачити всі конкретні ситуації, які можуть виникнути на практиці. Абстрактність закону означає, що він встановлює загальні правила поведінки, які мають застосовуватися до широкого кола осіб у різних обставинах. Це надає закону певної гнучкості, але водночас може спричинити труднощі у його застосуванні до конкретних випадків. Саме

тому важливу роль відіграють судові органи, які, зважаючи на конкретні обставини, мають тлумачити і конкретизувати абстрактні норми закону, щоб забезпечити справедливе правосуддя. Такий підхід вимагає від суддів не лише дотримання формальних норм, але й врахування сутнісного змісту закону, зокрема, його відповідності принципам правовладдя, прав людини та інших базових цінностей.

У вже згаданій вище справі of Del Rio Prada проти Іспанії (заява № 42750/09), що розглядалась Європейським судом з прав людини, зазначається наступне: «Логічним наслідком принципу загального застосування законів є те, що формулювання законів не завжди є точними. Одним із стандартних прийомів регулювання за допомогою правил є використання загальних категорій на відміну від вичерпних списків. Відповідно, багато законів неминуче сформульовані в термінах, які більшою чи меншою мірою є розпливчастими, а тлумачення та застосування яких є питаннями практики» [3]. Суд також наголосив, що яким би чітким не було формулювання юридичного припису, у будь-якій правовій системі є неминучий елемент судового тлумачення. Завжди буде потреба у з'ясуванні сумнівних моментів і адаптації до мінливих обставин [3].

Саме тому на позитивну оцінку заслуговує зміна редакції статті Конституції, що аналізується, через закріплення положення, що зобов'язує суддів керуватися верховенством права. Це нововведення є важливим кроком у напрямку гарантування справедливості та законності в судовій практиці, оскільки воно ставить акцент не лише на формальне застосування закону, але й на його відповідність фундаментальним вимогам принципу правовладдя. Верховенство права у цьому аспекті передбачає, що судді мають керуватися не лише буквальним текстом закону, але й загальними правовими цінностями, такими як справедливість, рівність та захист прав людини. Це підсилює незалежність судової влади і зменшує ризик політичного впливу чи зловживань, коли формальне дотримання закону може суперечити його сутнісним принципам. Такий підхід також узгоджується з європейськими

стандартами правосуддя, що є важливим у контексті інтеграції України до європейської правової системи.

Не можна оминати увагою важливу зміну в конституційному регулюванні правосуддя, пов'язану з інтеграцією норм про прокуратуру та адвокатуру безпосередньо до розділу, що стосується правосуддя [107, с. 6-11]. Такий крок має суттєве значення, оскільки раніше ці інститути були врегульовані або окремими частинами статей, або розділами Конституції, які перебували поза межами інституту правосуддя (в аспекті конституційно-правового регулювання).

Включення прокуратури та адвокатури до загальної структури правосуддя свідчить про визнання їхньої невід'ємної ролі в забезпеченні справедливого судочинства та реалізації принципу верховенства права. Це підкреслює необхідність їх функціональної взаємодії із судовою системою, що дозволяє створити цілісну систему правосуддя, де всі суб'єкти виконують свої функції в єдиному правовому просторі. Такий підхід забезпечує не лише координацію діяльності суддів, прокурорів та адвокатів, але й сприяє покращенню ефективності та якості правосуддя, що відповідає сучасним стандартам демократичного суспільства.

Відтак, слід наголосити, що оскільки адвокатура та прокуратура є невід'ємними учасниками судового процесу, їхня діяльність тісно пов'язана з інститутом правосуддя. Включення норм про адвокатуру та прокуратуру до розділу про правосуддя має низку переваг:

- комплексність регулювання (об'єднання норм про правосуддя, адвокатуру та прокуратуру в одному розділі забезпечує системний підхід до правового регулювання судового процесу, що сприяє уникненню контрадикційності правового регулювання);

- логічна послідовність (адвокатура та прокуратура виконують важливі процесуальні функції в суді; тому їхнє регулювання має бути тісно пов'язане з загальними принципами судочинства);

- ефективність правозастосування (систематизація норм про

адвокатуру, прокуратуру та суд в межах одного інституту дозволяє краще розуміти спрямованість діяльності відповідних інституцій);

- гарантування прав учасників процесу (включення норм про адвокатуру та прокуратуру до розділу про правосуддя дозволяє забезпечити більш ефективний захист прав учасників судового процесу, зокрема права на захист і на справедливий суд).

Додамо, що на позитивну оцінку заслуговує законодавче закріплення верховенства права як принципу діяльності прокуратури (вказемо, що таке закріплення відбулося до внесення змін до Конституції України, які аналізуються, що може вказувати на цілеспрямованість і системність проведення реформування системи правосуддя) та внесення до тексту присяги прокурора слів «сприяти утвердженню верховенства права...» [148]. Хоча вкажемо, що окремі, на нашу думку, неточності, допущені законодавцем.

По-перше, визначаючи принципи діяльності прокуратури, законодавець застосував різні підходи до їхнього формулювання та закріплення в межах однієї статті, що є помітним у ст. 3 Закону про прокуратуру. Частина принципів (пункти 5, 8 і 9 ч. 1 ст. 3), містять розгорнуті визначення та детальне розкриття свого змісту, що дозволяє чітко зрозуміти їхню сутність і механізми реалізації. Це важливо для забезпечення прозорості діяльності прокуратури та належного контролю за дотриманням цих принципів. Водночас, інші засади, зазначені у статті, не мають аналогічного розкриття, що створює правову невизначеність та може призвести до різного тлумачення цих положень. Такий підхід може мати негативні наслідки для єдності та послідовності в реалізації принципів, адже відсутність чіткого змістовного визначення може ускладнити їх практичне застосування та контроль за їх дотриманням. Таким чином, різні підходи до закріплення принципів діяльності прокуратури потребують перегляду для забезпечення послідовності та узгодженості правових норм.

По-друге, при закріпленні принципів діяльності прокуратури одне й те

ж явище поділяється на складові й називається ціле та його частина як окремі принципи. Так, законодавцем визначено принцип верховенства права та принцип визнання людини як найвищої соціальної цінності (у цьому приписі «компільовано» конституційні норми, закріплені у ст. 3 та ст. 8 основного закону). Однак, верховенство права є не можливим в умовах, коли людина не визнається як найвища цінність. Положення ст. 3 Конституції України, як і положення ст. 19 Конституції та багато інших і складають собою зміст принципу правовладдя. Тому відповідно до вимог юридичної техніки навряд чи правильно виокремлювати ці положення як окремі принципи діяльності прокуратури.

В цьому аспекті не можемо не зазначити, що виокремлення принципу законності, який є складовою ширшого принципу правовладдя, викликає певні запитання щодо його доцільності. Принцип законності, як частина правовладдя, вже охоплює базові вимоги до правової системи, зокрема обов'язковість дотримання законів усіма суб'єктами правовідносин. Проте в контексті становлення України як держави, яка прагне стати повноправним членом Європейського Союзу, акцент на законності можна вважати виправданим. Це пов'язано з тим, що європейська правова традиція надає великого значення відповідності національних правових норм і практик принципам законності, які є основою для належного функціонування правової держави. Відокремлене закріплення законності підкреслює важливість суворого дотримання національних і міжнародних правових стандартів в умовах перехідного етапу правової системи України. У період інтеграції з європейським правовим простором, таке виокремлення допомагає акцентувати увагу на необхідності забезпечення стабільного та передбачуваного правового середовища, що є однією з умов для подальшої євроінтеграції та повноправного членства у Європейському Союзі.

У вказаному контексті відзначимо і виокремлення принципу неупередженості та об'єктивності. Виникає логічне запитання про можливість бути неупередженим та необ'єктивним. У такому випадку варто

зазначити, що виокремлення принципу неупередженості та об'єктивності як окремих категорій не завжди є доцільним. Принцип неупередженості вже охоплює поняття об'єктивності, оскільки якщо прокурор діє неупереджено, він керується об'єктивними фактами, не піддається стороннім впливам і не враховує особисті симпатії чи антипатії. Таким чином, неупередженість за своєю суттю включає об'єктивність, оскільки вона є складовою неупередженого підходу до виконання службових обов'язків.

Вказуючи на ці два принципи окремо, ми ризикуємо створити враження, що вони можуть існувати незалежно один від одного, що, насправді, не відповідає дійсності. У правовій системі, якщо посадова особа є неупередженою, то вона діє об'єктивно, тобто ухвалює рішення на підставі фактів та закону, а не суб'єктивних чинників. Тому відсутність потреби в додатковому акценті на об'єктивності є цілком виправданою.

Додамо, що цей принцип поєднано у одному пункті з іншими принципами – законністю та справедливістю, що також не зовсім правильно.

По-третє, вважаємо, що положення про «повагу до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень...» [148] стосується надто вузького аспекту діяльності прокурора. Це положення, швидше, є не самостійним принципом, а частиною професійної етики прокурора, оскільки воно регулює конкретні аспекти поведінки, а не загальні засади діяльності.

Особливо важливо враховувати цей момент у контексті поєднання норм про прокуратуру та правосуддя в межах одного розділу Конституції. Такий підхід створює враження, що зазначене положення має фундаментальне значення для організації системи правосуддя, хоча насправді воно стосується лише взаємодії між судовими та прокурорськими органами. Правило утримання від публічних сумнівів у правосудності судових рішень, яке стосується прокурорів, можна розглядати радше як один із аспектів внутрішньої культури й етики правничої діяльності, що має більше відношення до забезпечення відповідної дисципліни в професійному

середовищі.

Таким чином, розгляд цього положення як принципу діяльності прокуратури може бути недоцільним, адже воно має більш вузький характер і є складовою етичних вимог до прокурорів, а не основоположною нормою, що має визначати їх діяльність у широкому сенсі.

У цьому ж аспекті згадаємо й інший принцип – дотримання вимог професійної етики та поведінки. Етичні норми саме і визначають поведінку відповідної категорії осіб (у цьому випадку прокурорів). Вони покликані забезпечити належний рівень дисципліни, професіоналізму й етичної відповідальності у роботі. Тому редакція припису й має передбачати тільки вказівку на дотримання вимог професійної етики.

По-четверте, аналіз окремих процесуальних кодексів, а також законів, які регулюють діяльність органів правопорядку, дозволяє відзначити позитивну тенденцію до розкриття у їх текстах змісту принципу верховенства права через діяльність Європейського суду з прав людини. Мабуть, не викликає особливих заперечень те, що зміст верховенства права є доволі широким та не може бути зведеним до однієї короткої дефініції. На правильність такого висновку вказує і вже згадана доповідь Венеційської комісії, у якій зміст верховенства права розкривається через перелік різних його складових.

Зважаючи на це вважаємо за необхідне закріпити відповідне положення про розуміння змісту принципу верховенства права й у ст. 3 Закону про прокуратуру.

Ще один важливий аспект, на який слід звернути увагу, стосується порядку призначення Генерального прокурора. На нашу думку, існуюча процедура призначення значною мірою ставить Генерального прокурора у залежність від Президента України, що може створювати потенційні ризики для незалежності цієї посадової особи. Оскільки Генеральний прокурор відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання законності й нагляді за правозастосуванням у сфері діяльності органів правопорядку (діяльність

прокуратури спрямована на забезпечення захисту основоположних прав і свобод, гарантованих Конституцією [97, с. 214]), будь-яка політична залежність може негативно впливати на об'єктивність та неупередженість його рішень.

З огляду на це, одним із варіантів зменшення політичного впливу на Генерального прокурора може бути залучення кваліфікованої більшості народних депутатів (йдеться зокрема про дві третини від конституційного складу парламенту) до процедури його призначення. Такий підхід обговорюється серед правників і передбачає, що для затвердження Генерального прокурора необхідно буде отримати згоду не простої, а кваліфікованої більшості депутатів Верховної Ради, що знизить залежність від однієї політичної фігури. Цей варіант дозволить зробити процедуру призначення більш колегіальною та збалансованою, забезпечивши більшу відповідність принципам верховенства права та прозорості у кадрових призначеннях.

Залучення парламенту до цього процесу саме у такому аспекті, на нашу думку, також сприятиме посиленню громадського контролю та довіри до діяльності Генерального прокурора, що є важливим фактором у побудові незалежної судової та правоохоронної системи в Україні.

На окрему згадку заслуговує і пропозиція М. Руденко за результатами вивчення функціонування прокуратури у незалежній Україні. На думку цього автора, ефективна робота Генерального прокурора неможлива без наявності надійних гарантій його незалежності. Особливо гострою є проблема політичного впливу на Генпрокурора, особливо в контексті останніх реформ прокуратури та судової системи (реформи прокуратури 2014 та 2016 років, хоча й були важливим кроком, не повністю вирішили проблему забезпечення незалежності Генерального прокурора; для подальшого розвитку прокуратури необхідні додаткові заходи, спрямовані на усунення зовнішнього впливу на її діяльність). Для забезпечення належного функціонування прокуратури необхідно переосмислити її роль та місце в

системі державної влади. Посада Генерального прокурора має бути суто процесуальною та адміністративною, з функціями, подібними до тих, які виконує Голова Верховного Суду. Такий підхід дозволить змістити акценти з політичної діяльності на суто правові й адміністративні аспекти функціонування прокуратури [169, с. 51].

На думку М. Руденко, для зменшення політичного впливу на процес призначення (звільнення) Генерального прокурора пропонується передати ці повноваження Вищій раді правосуддя. Зокрема, Президент України міг би призначати Генерального прокурора за поданням Вищої ради правосуддя з числа кандидатів, рекомендованих Всеукраїнською конференцією прокурорів [169].

Слід погодитись з тим, що зміна статусу Генерального прокурора з політичного на адміністративний відповідатиме сучасним тенденціям розвитку правовладдя, а також сприятиме зміцненню довіри суспільства до правоохоронної системи України. У цілому позитивно слід оцінити і порядок призначення Генерального прокурора через залучення Вищої ради правосуддя (яка *inter alia* має повноваження у сфері дисциплінарної відповідальності прокурорів) та церемоніальну роль глави держави. Однак, викликає сумніви можливість оперативного вирішення питання через організацію та проведення всеукраїнської конференцією прокурорів. Зважаючи на повноваження Ради прокурорів України, як вищого органу прокурорського самоврядування у період між всеукраїнськими конференціями, вважаємо за доцільне вести мову саме про цю інституцію як таку, що приймає рішення про рекомендації Вищій раді правосуддя кандидатів на посаду Генерального прокурора.

Аналізуючи наведені пропозиції з удосконалення організації діяльності інституту Генерального прокурора (в аспекті деполітизації цієї посади) варто, на нашу думку, обрати останній з вказаних варіантів, який за сутністю відповідає конституційно-правовим змінам, що відбулися у 2016 році та внаслідок яких правові норми щодо прокуратури стали складовою інституту

правосуддя. Саме Вищій раді правосуддя має належати ключова роль у процесі призначення Генерального прокурора, задіяні мають бути й органи самоврядування прокуратури; за главою держави має зберегтися суто церемоніальна функція. У цьому контексті важливо також передбачити у законодавстві випадки якщо Президент України відмовляється видавати відповідний правовий акт. Однак, це питання має бути предметом комплексного вивчення конституційних засад функціонування прокуратури.

Відзначимо також, що Венеційською комісією у цілому позитивно було оцінено зміни у конституційно-правовому регулюванні адвокатури. Хоча й було зауваження щодо так званої монополії адвокатів, оскільки йшлося про представництво інтересів особи саме адвокатами від будь-якого звинувачення [24]. Водночас, наголосимо, що у нинішній редакції статті 131-2 Основного закону йдеться про захист від кримінального обвинувачення; при цьому зазначається і про можливі винятки, що мають бути закріплені у законодавчому акті.

Питання адвокатської монополії перебувало в центрі уваги суспільства: «Скасування депутатської недоторканності та скасування адвокатської монополії – це дві основні теми, які обговорювалися на завершенні робочого тижня» [99].

Відзначимо, що адвокатська монополія означає встановлення виключного права адвокатів здійснювати представництво в судах. Її впровадження спрямоване на забезпечення професійного та ефективного захисту людських прав, інтересів громадян, суб'єктів господарювання, а також органів публічної влади. В Україні цей інститут був закріплений конституційними змінами 2016 року і передбачали поступову реалізацію: спочатку в касаційних судах (2017), далі в апеляційних (2018) і судах першої інстанції (2019), а з 2020 року – у справах, де представниками виступають державні органи та органи місцевого самоврядування.

Не можна також не згадати, що у окремій думці до висновку Конституційного Суду України щодо законопроекту про скасування

адвокатської монополії В. Городовенко вказує, що питання про скасування адвокатської монополії викликає підвищений інтерес суспільства, оскільки адвокатура є невід'ємною частиною демократичної держави і забезпечує доступ громадян до правосуддя [104].

«Впровадження монополії на правову допомогу адвокатів в Україні виявило суперечливі наслідки. З одного боку, було оголошено про підвищення якості правової допомоги. З іншого боку, недостатня кількість кваліфікованих адвокатів призвела до зростання цін на їхні послуги та обмеження доступу до правосуддя для багатьох громадян» [78] – таку тезу висловив інший правник щодо адвокатської монополії, з'ясовуючи позитивні та негативні аспекти досліджуваного явища.

Відзначимо, що наприкінці 2019 року главою держави як суб'єктом законодавчої ініціативи було подано до парламенту законопроект, що передбачав внесення змін до Конституції України відносно скасування монополії адвокатури (законопроект визнано як невідкладний) [155]. У пояснювальній записці до цього проєкту як його мета вказується, що законопроект спрямований на реалізацію конституційного права громадян на юридичну допомогу шляхом скасування обмежень, пов'язаних з адвокатською монополією [130].

Означений законопроект було визнано органом конституційної юстиції як такий, що відповідає Основному закону України [37]. Хоча слід згадати і тезу судді Конституційного Суду України М. Мельника, викладену у окремій думці до вказаного висновку. Так, М. Мельник вказує, що суд повинен обґрунтувати, чому він відходить від своєї попередньої позиції, яка була викладена у висновках, де позитивно оцінювалася адвокатська монополія як гарантія якості правосуддя [105].

Безумовно, зміна позиції Конституційного Суду України протягом відносно короткого часу, особливо у випадках, що стосуються тлумачення або зміни норм Конституції, вимагає детального й ретельного обґрунтування. Конституційний Суд відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності

конституційного правопорядку, тому його рішення мають бути не лише обґрунтованими з точки зору правових принципів, але й з урахуванням принципу правової визначеності, який є основою правової системи.

Раптова зміна правової позиції може створити ситуацію правової невизначеності, що негативно вплине на прогнозованість та довіру суспільства до правової системи в цілому. Таке обґрунтування повинне включати не лише аналіз чинного законодавства та практики, але й пояснення зміни зовнішніх обставин або нових соціально-правових реалій, які зумовлюють необхідність перегляду попередньої правової позиції.

Крім того, Конституційний Суд має пояснити, як нове рішення є складовою загальної системи конституційного права і яким чином воно сприяє вдосконаленню правової системи країни. Це необхідно для того, щоб уникнути звинувачень у політичній залежності або непослідовності в правових позиціях суду, що може підірвати його авторитет.

Більш категорично цю ідею висловив у окремій думці до висновку, що аналізується, І. Сліденко: «За великим рахунком «адвокатська монополія» – це справа смаку та особливостей національної правової системи. Однак більше ніж сумнівним є вирішення такого роду питань на рівні конституційного регулювання. Конституція України може лише гарантувати наявність адвокатури, а параметри її застосування слід віддавати на розсуд законодавця» [106].

У цілому погоджуючись із наведеною тезою судді І. Сліденка, варто вказати, що при запровадженні адвокатської монополії загалом або в окремих випадках виникне необхідність у тлумаченні того, чи такі положення закону відповідають нормам Конституції. Саме тоді Конституційний Суд України й може через системний аналіз конституційно-правових норм дати висновок про відповідність чи невідповідність таких нормативних приписів Основному закону. Як бачимо, ні законопроект про запровадження адвокатської монополії, ні законопроект про скасування адвокатської монополії не були визнані такими, що порушують норми Конституції

України. Це може свідчити про певну гнучкість тлумачення норм Конституції у питаннях правової допомоги та ролі адвокатури. Водночас такий підхід підтверджує, що основною функцією Конституційного Суду є збереження балансу між реформуванням правової системи та забезпеченням конституційних гарантій прав і свобод.

Наступний аспект, що характеризує сучасний стан правосуддя в аспекті нашого дослідження, вартий особливої уваги — це закріплення у Конституції України положення про Міжнародний кримінальний суд. У 2016 році було внесено зміни до Основного закону, які дозволяють Україні визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Це є суттєвим кроком у напрямку інтеграції української правової системи у міжнародний правовий простір та демонструє прагнення до забезпечення справедливості на глобальному рівні.

Визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду відображає готовність держави до участі у міжнародних механізмах відповідальності за тяжкі злочини, такі як геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. Це також сприяє зміцненню верховенства права, оскільки ця міжнародна судова інституція працює за високими стандартами правосуддя, що відповідають міжнародним нормам та практикам.

Однак, цей процес потребує системного впровадження національних правових механізмів, які б забезпечували ефективну співпрацю з Міжнародним кримінальним судом. Урахування положення про цей суд у Конституції України вимагає гармонізації національного законодавства з нормами Римського статуту, а також створення умов для належної правової взаємодії між українськими судовими інституціями та Міжнародним кримінальним судом.

Закріплення в Конституції положення про Міжнародний кримінальний суд є не лише важливим зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою, але й сигналом для внутрішньої правової системи про необхідність дотримання стандартів справедливого правосуддя на всіх

рівнях. Це підсилює відповідальність держави за притягнення до відповідальності осіб, винних у найтяжчих злочинах, та підвищує довіру до системи правосуддя як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Вище ми вказували на певну непослідовність органу конституційної юстиції (в аспекті конституційності законопроектів про адвокатську монополію чи її скасування). У аспекті, що розглядається також не можна не згадати те, що у 2001 році Конституційний Суд України вже розглядав справу про Римський статут (що згадувалось нами у попередньому підрозділі роботи) та вказав на невідповідність окремих положень цього статуту Конституції України [36].

В. Зайцев аналізуючи підходи науковців до ратифікації Римського статуту, вказує, що критики ратифікації наголошують, що за 18 років існування МКС виніс лише кілька вироків, а також висловлюють побоювання щодо обмеження прав українців на тлі можливих запитів про екстрадицію. Однак, такі заяви є маніпулятивними [56].

Водночас, для нас важливо підкреслити непослідовний характер підходу Конституційного Суду України, що лише додає актуальності рішення про необхідність реформування цього органу. Непослідовність у правових позиціях Конституційного Суду може мати значні наслідки для правової системи держави, зокрема, це може знижувати рівень довіри суспільства до правосуддя і сприяти правовій нестабільності. В умовах, коли рішення Конституційного Суду можуть мати значний вплив на політичні та соціальні процеси, така непослідовність є особливо небезпечною.

Це додатково підкреслює необхідність реформування органу конституційної юстиції, особливо в частині зменшення або повного усунення політичного впливу на його діяльність. Конституційний Суд має бути гарантом верховенства права та захисником Конституції [98], а не інструментом у політичних маніпуляціях чи впливі з боку політичних еліт.

Одним з основних викликів є забезпечення реальної незалежності Конституційного Суду, щоб його рішення ґрунтувалися виключно на

правових нормах і принципах, а не політичній кон'юктурі. Це можливо лише за умов системного реформування, яке може включати вдосконалення процедури призначення суддів Конституційного Суду (до якої на нинішньому етапі реформування судової системи мають обов'язково залучені зарубіжні експерти, зокрема при проведенні перевірки доброчесності кандидатів), а також посилення гарантій їхньої незалежності. Однак, це питання має стати предметом окремого системного дослідження.

Відтак, реформа Конституційного Суду повинна спрямовуватися на усунення чинників, що дозволяють політичним силам впливати на його рішення. Це стане важливим кроком до зміцнення конституційної демократії в Україні та забезпечення справжньої правової рівноваги між гілками влади.

Щодо Римського статуту, то відзначимо, що 21 серпня 2024 року Верховною Радою України було ратифіковано цей міжнародний документ.

Ще одним питанням, що потребує більш детального розгляду в контексті конституційно-правового регулювання відносин у сфері правосуддя, є позасудові засоби врегулювання спорів. Важливість цих засобів постійно зростає, оскільки традиційна судова система не завжди є оптимальним шляхом для вирішення всіх типів конфліктів. Позасудові засоби, такі як медіація, арбітраж чи інші форми альтернативного врегулювання спорів (Alternative Dispute Resolution), мають потенціал зменшити навантаження на суди, прискорити процес розгляду справ і забезпечити гнучкість у досягненні взаємоприйнятних рішень [115, с. 33-36].

Водночас їх розвиток і правове закріплення в Україні залишаються досить обмеженими. Конституційно-правове регулювання ще недостатньо охоплює механізми альтернативного врегулювання спорів, що, з одного боку, залишає прогалини у правовому полі, а з іншого – не сприяє достатньому поширенню практик медіації, арбітражу та ін. як ефективних інструментів вирішення спорів.

Ключовим аспектом є питання доступу до правосуддя та права на справедливий суд. Хоча позасудові засоби врегулювання спорів можуть

допомагати сторонам уникнути судових процесів, важливо зберегти баланс між добровільністю таких механізмів і забезпеченням правової гарантії доступу до суду, якщо позасудове вирішення не принесло результатів. Це означає, що система позасудових засобів повинна бути не альтернативою, а доповненням до судової системи, яке може сприяти вирішенню спорів більш ефективно, швидше і з меншими затратами.

Відтак, закріплення у Конституції та на рівні законодавства позасудових засобів врегулювання спорів з відповідними гарантіями прав сторін стає нагальним питанням. Це сприяє побудові більш гнучкої правової системи, яка краще відповідатиме потребам сучасного суспільства і підвищить ефективність правосуддя в Україні.

У Конституції України чи не єдиним приписом щодо альтернативного вирішення спорів є ч. 4 ст. 124 відповідно до якої «Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [71]. Ця норма дає законодавцю можливість запроваджувати механізми, які передбачають обов'язковість спроби вирішення спору до звернення до суду. Проте важливо звернути увагу на те, що такий припис лише допускає можливість, але не створює чітких правових меж (принципів) для альтернативних методів врегулювання спорів, таких як медіація, арбітраж, третейські суди тощо.

Ця норма має досить вузьке формулювання, яке більше стосується можливості запровадження обов'язкових досудових процедур, але не розкриває поняття альтернативних способів врегулювання спорів у повному обсязі. Інші види альтернативного врегулювання, такі як добровільний арбітраж чи медіація, залишаються за межами конституційного регулювання. Це створює прогалину, оскільки в сучасному правовому світі альтернативні методи вирішення спорів є важливим елементом забезпечення ефективності правосуддя [103, с. 34-37].

Фактично, існуюче положення Конституції України лише частково охоплює питання позасудового врегулювання спорів, не акцентуючи увагу на

добровільних механізмах, які є ключовими в сучасних системах альтернативного вирішення спорів. Медіація, як добровільний та конфіденційний процес, що допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення за допомогою нейтрального посередника, є важливим інструментом, який здатний знизити навантаження на судову систему. Відсутність його прямого закріплення у Конституції України демонструє обмежений підхід до розвитку альтернативного врегулювання спорів.

Окрім цього, на рівні законодавства залишається можливість впровадження обов'язкових досудових процедур, але з урахуванням прав людини та необхідності забезпечення права на доступ до суду. Занадто жорсткі обмеження через обов'язкові досудові процедури можуть створити ризик порушення цього права, що потребує обережного підходу до їх запровадження.

Хоча, варто наголосити, що наведений конституційний припис дає можливість прийняти нормативно-правовий акт, у якому можна системно врегулювати як відносини щодо альтернативних способів вирішення спорів, так і одночасно передбачити випадки, за яких звернення до окремих з них є обов'язковою умовою перед зверненням до суду. Це відкриває простір для формування більш збалансованого механізму правового захисту, який може поєднувати як обов'язкові, так і добровільні форми позасудового врегулювання спорів.

«У травні 2000 року Рада прийняла Висновки щодо альтернативних методів вирішення спорів за цивільним і господарським правом, зазначивши, що встановлення основних принципів у цій сфері є суттєвим кроком до забезпечення належного розвитку та функціонування позасудових процедур для вирішення спорів у цивільному та господарському праві, щоб спростити та покращити доступ до правосуддя» [17].

Такий підхід дозволяє державі не лише зменшити навантаження на судову систему, а й забезпечити ефективніше вирішення окремих категорій справ, які не обов'язково потребують судового втручання. Наприклад, у

випадках споживчих конфліктів, трудових спорів або питань дрібної цивільної відповідальності медіація чи арбітраж можуть стати оптимальними шляхами для швидкого і взаємовигідного вирішення конфліктів без тривалих судових процесів.

Крім того, обов'язковість застосування досудових процедур може бути ефективним інструментом у випадках, де сторони конфлікту мають певні можливості для компромісу, а сам спір може бути вирішений через переговори чи посередництво. Врегулювання таких ситуацій на рівні закону також може включати чіткі критерії, за яких використання альтернативних методів є необхідною умовою перед зверненням до суду, що підвищить передбачуваність і справедливість правозастосування.

Важливо також, що системне правове регулювання дозволяє чітко розмежувати випадки, коли застосування альтернативних методів є доцільним, і коли обов'язкові досудові процедури можуть суперечити принципу забезпечення доступу до правосуддя. Таким чином, це дає можливість державі створити інструменти, що враховують як захист прав громадян, так і ефективність юридичних процедур, зокрема забезпечуючи баланс між правом на судовий захист і необхідністю уникнення зайвого судового навантаження.

Наголосимо, що наприкінці 2021 року було прийнято Закон «Про медіацію» [144]. Загалом такий крок був закономірним у зв'язку з окремими міжнародними зобов'язаннями України. Так, новий етап у розвитку міжнародного арбітражу розпочався 7 серпня 2019 року з підписання Сінгапурської конвенції, спрямованої на легалізацію медіації як ефективного способу вирішення спорів. Одним з підписантів цього міжнародного договору стала Україна [136].

Водночас варто вказати, що подібне обґрунтування використано у пояснювальній записці до проекту Закону, що розглядається [132]; при цьому не вказується на соціальну затребуваність таких змін, що присутнє в українському суспільстві. Так, не зважаючи на відсутність законодавчого

акту створено низку організацій медіаторів та відповідні процедури медіації застосовувались. Саме 2014 рік ознаменувався створенням потужних платформ для розвитку медіації в Україні – було засновано Громадську спілку «Українська академія медіації» та громадську організацію «Національна асоціація медіаторів України» [54, с. 88].

«Останні роки в українській юридичній науці спостерігається стійкий інтерес до медіації як ефективного інструменту вирішення спорів. Вчені активно вивчають її теоретичні засади та практичні аспекти» [95, с. 101] – відзначає І. Лукашевич.

Необхідно вказати, що у тексті Закону про медіацію не міститься норм, які б визначали обов'язковість медіації як передумови звернення до суду. Хоча з позитивного аспекту слід відзначити передбачення цим Законом внесення змін до інших законів (Кодексу законів про працю, Земельного кодексу України, Господарського процесуального кодексу, Цивільного процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства та ін.) через закріплення у останніх норм, що передбачають можливість застосування медіації для вирішення відповідних спорів.

Закон України «Про медіацію» є важливим кроком у розвитку альтернативних способів вирішення спорів в Україні. Однак, як і будь-який законодавчий акт, він потребує постійного аналізу та вдосконалення. Серед можливих напрямів такого удосконалення вкажемо, по перше, на доцільність нормативного закріплення переліку спорів, для яких передбачається обов'язкова досудова медіація. По-друге, розгляд можливостей розширення випадків застосування медіації у окремих категоріях правових спорів. Водночас, слід вказати, що це питання потребує системного вивчення в межах окремого дисертаційного дослідження.

У 1994 році в Україні було прийнято Закон «Про міжнародний комерційний арбітраж» [145], який став важливим кроком у розвитку альтернативних способів вирішення спорів, зокрема арбітражу. Важливість цього закону полягає у створенні правових рамок для функціонування

міжнародного комерційного арбітражу в Україні та визнання цього механізму на міжнародному рівні.

Серед різних альтернативних способів вирішення спорів, арбітраж є найбільш розвинутим в Україні. Це обумовлено низкою чинників. По-перше, арбітраж дозволяє сторонам конфлікту вибирати арбітрів із спеціальними знаннями, що робить цей процес більш професійним і компетентним для розгляду складних комерційних спорів. По-друге, арбітраж надає можливість сторонам домовлятися про місце проведення арбітражу, застосовуване право, що забезпечує гнучкість та міжнародну привабливість цього механізму.

Україна, прийнявши цей закон, показала свою готовність до інтеграції у світову практику вирішення комерційних спорів. Більше того, арбітраж має переваги перед традиційним судочинством, такі як конфіденційність, швидкість розгляду справ та, що важливо для бізнесу, можливість зберегти ділові відносини між сторонами конфлікту. Це стало одним із ключових чинників популярності арбітражу серед бізнес-спільноти.

До того ж, арбітражні рішення, відповідно до Нью-Йоркської конвенції 1958 року, підлягають визнанню і виконанню в більшості країн світу, що є важливою перевагою для міжнародних компаній, які прагнуть вирішувати комерційні суперечки в арбітражному порядку. Це також сприяє посиленню привабливості України як юрисдикції для ведення міжнародного бізнесу.

Таким чином, саме арбітраж став найбільш розвинутим способом альтернативного вирішення спорів в Україні завдяки своїй ефективності, адаптивності до міжнародних стандартів та сприятливим умовам для бізнесу, закріпленим на законодавчому рівні.

Окремо слід вказати і на те, що в Україні чинним є Закон «Про третейські суди». Згідно із законом, третейський суд – це недержавний орган, утворений за угодою сторін для вирішення їхніх спорів, який діє в межах встановлених законом процедур [154].

О. Козакевич правильно вказує, що класична модель доступу до правосуддя, яка передбачала виключно державне судочинство, поступово

змінюється. Сучасна наука розглядає такі інструменти, як третейський розгляд, відновне правосуддя та медіація, як нові форми забезпечення доступу до правосуддя. У стабільних демократіях з високим рівнем правової культури, таких як країни Європи та США, де традиції торгового обігу мають довгу історію, третейські суди є надзвичайно поширеними. Вони розглядають значну частину господарських спорів, демонструючи ефективність альтернативних способів захисту прав. Широке використання третейських судів у розвинених країнах є наслідком реалізації принципу приватноправової автономії, який дозволяє суб'єктам господарювання обирати найбільш зручний для них спосіб захисту своїх прав [62, с. 15].

Не можна не згадати про Указ Президента, яким була схвалена Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Стратегія реформування судової системи передбачає розвиток альтернативних способів вирішення спорів, таких як медіація та третейські суди, з метою підвищення ефективності правосуддя та зменшення навантаження на суди. Для підвищення ефективності роботи судів та розширення можливостей громадян у вирішенні спорів Стратегією реформи передбачено розширення переліку справ, які можуть розглядатися в спрощеному порядку або передаватися на розгляд третейських судів [150].

Як указав Конституційний Суд України, третейські суди не є судами в загальноприйнятому сенсі. Їхнє завдання – забезпечити захист прав сторін у межах, визначених Конституцією, шляхом проведення спеціальної процедури розгляду спорів. Хоча і суди, і третейські суди вирішують спори, їхні рішення мають різний статус. Рішення судів є обов'язковими для всіх на території України, тоді як рішення третейських судів є обов'язковими лише для сторін, які домовились про такий розгляд. Незважаючи на те, що рішення третейських судів є обов'язковими для сторін, їхнє примусове виконання забезпечується державними органами (судами та виконавчою службою), а не самим третейським судом [163].

Додамо, що у пояснювальній записці до проекту вказаного Закону

серед іншого цілком правильно вказується, що комплекс суспільних, економічних та правових факторів, зокрема зміни в законодавстві, вимагають оновлення законодавства про третейські суди, щоб адаптувати його до нових викликів та забезпечити належний захист прав і інтересів учасників цивільних відносин [131].

Право громадян звертатися до третейського суду та брати участь у його роботі є проявом загальної конституційної гарантії на всебічний захист прав і свобод. Ці права не обмежуються лише переліком, закріпленим у Конституції, а можуть бути реалізовані різноманітними способами, у тому числі через звернення до третейського розгляду.

Конституційне право на захист своїх прав не обмежується державним судом. Громадяни мають право обирати альтернативні способи захисту, зокрема звертатися до третейського суду, що відповідає принципу свободи вибору. Це право дозволяє сторонам конфлікту обирати більш гнучкий та конфіденційний спосіб вирішення спору.

Незважаючи на значну кількість зареєстрованих третейських судів в Україні, їхня активність є досить низькою, про що свідчить незначна кількість розглянутих справ.

«Станом на 1 грудня 2018 року в Україні було зареєстровано 515 третейських судів, з них 21 припинили діяльність. ...В інтернеті представлені 57 організацій, при яких утворені третейські суди. І лише 33 третейські суди мають власні сайти або розділи на сайтах організацій, при яких утворені, де оприлюднено їхній регламент, список третейських суддів, розміри третейського збору» [182].

О. Перепелинська відзначила, що недосконалість системи контролю за третейськими судами, обумовлена, зокрема, недостатньою підготовкою фахівців, призвела до втрати довіри до цього інституту. Замість усунення причин проблеми, держава обрала шлях адміністративного втручання, що може призвести до нових негативних наслідків [157].

Згадаємо і слова А. Жукова, з якими ми цілком погоджуємось, відносно

того, що проблема третейських судів в Україні полягає не стільки в недовірі до них, скільки в недостатній обізнаності про їх можливості та обмеження, а також в нестабільній судовій практиці щодо оскарження їхніх рішень. Це зменшує їхню привабливість для учасників спорів [157].

Узагальнюючи все зазначене щодо третейських судів, вкажемо на те, що це питання потребує системного вивчення в окремому дисертаційному дослідженні; однак, очевидною є важливість цього інституту для розвитку альтернативних методів вирішення спорів.

Таким чином, сучасний стан конституційно-правового регулювання правосуддя загалом відповідає вимогам правовладдя, хоча є низка проблем, які потребують свого вирішення *inter alia* й через внесення змін до Конституції України.

2.3. Структурно-функціональна характеристика конституційно-правового регулювання правосуддя в національному праві.

Актуальність дослідження конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні пояснюється необхідністю поєднання теоретичних розробок із практичними викликами, що постають перед судовою системою.

Результати дослідження є невід'ємною частиною побудови правової держави, оскільки вони забезпечують теоретичну основу для втілення принципу верховенства права. Конституційно-правове регулювання правосуддя є інструментом реалізації цього принципу, гарантуючи захист прав і свобод людини та забезпечуючи стабільність правопорядку. У контексті євроінтеграційних прагнень України, розуміння структури та функцій судової влади є ключовим для досягнення європейських стандартів у сфері правосуддя.

Завершення реформи судової системи є важливим контекстом для проведеного дослідження. Незважаючи на масштабність реформ, судова

система України продовжує стикатися з такими проблемами, як корупція, політичний тиск і недовіра суспільства. Вивчення структурно-функціональних аспектів правосуддя дозволяє ідентифікувати причини цих проблем та запропонувати шляхи їх вирішення, сприяючи успішному проведенню реформ.

Дослідження конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні є фундаментальним для подальшої євроінтеграції. Адже саме відповідність судової системи європейським стандартам, що включає незалежність суддів, ефективність судових процесів та доступність правосуддя, є однією з головних умов членства в Європейському Союзі. Результати такого дослідження дозволять ідентифікувати необхідні зміни в національному законодавстві та судовій практиці.

Прозорість у діяльності судів є ключовим фактором для відновлення довіри громадян, яка нині є однією з найбільших проблем української судової системи. Дослідження структурно-функціональних аспектів правосуддя дозволить розробити механізми, які забезпечать відкритість судових процесів та підзвітність суддів, тим самим підвищуючи рівень довіри суспільства [111, с. 47-48].

Незважаючи на те, що українські правники, такі як Ю. Барабаш, С. Головатий, М. Козюбра, М. Савчин та інші, приділяють значну увагу проблемам судової системи, як слушно зазначає В. Бурій, головною умовою функціонування демократичного суспільства є наявність ефективних механізмів вирішення спорів [33, с. 25]. Право на доступ до правосуддя, визнане фундаментальною цінністю більшістю сучасних держав, надає темі правосуддя постійної актуальності [193, с. 79-85].

Для успішного виконання поставленого завдання необхідно розглянути певні попередні питання. Зокрема, варто детально зупинитися на понятті та значенні правосуддя в контексті конституційного права.

За визначенням О. Єщенко, правосуддя – це багатогранне поняття, яке включає в себе не лише судовий розгляд справ, а й забезпечення доступу до

правосуддя, надання правової допомоги та виконання судових рішень, все це – у рамках чинного законодавства [51, с. 182].

На думку А. Полянського, мета правосуддя – справедливе вирішення спорів, що виникають між суб'єктами суспільних відносин. Ця функція реалізується судовою владою в рамках чітко визначених процедур [124, с. 2].

О. Богданов та Р. Панчишин пропонують досить широке розуміння правосуддя, розглядаючи його з різних ракурсів: як мету судочинства, як принцип його організації та як фундаментальну характеристику судових процедур. На їхню думку, правосуддя є невід'ємною якістю сучасного судочинства, що закріплено як у національному, так і в міжнародному законодавстві [31, с. 39].

Підсумовуючи різноманітні підходи до розуміння правосуддя, можна стверджувати, що правосуддя (як функція однієї з гілок влади) відіграє центральну роль у забезпеченні верховенства права, законності та захисту прав людини. Конституційне право визначає правосуддя як комплекс юридичних процедур, які здійснюються судами для вирішення спорів та підтримання правопорядку. Правосуддя є фундаментальним інститутом будь-якої правової держави. Воно забезпечує справедливе вирішення конфліктів, захищає права і свободи громадян. Згідно з конституційним правом, правосуддя здійснюється через судові процедури.

Фундаментальні права і свободи, закріплені в Конституції, потребують ефективного захисту. Саме правосуддя є тим інструментом, за допомогою якого держава забезпечує реалізацію цих прав. Це чітко зафіксовано статтею 55 Конституції України [71]. Відтак, конституція гарантує права людини, а правосуддя забезпечує їх захист.

Відзначимо також, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, до якої Україна приєдналася ще в 1997 році, гарантує кожній людині право на справедливий суд (стаття 6) [69]. Саме завдяки діяльності судових органів це право може бути реалізовано.

Узагальнюючи зазначене вище, вкажемо, що на нашу думку,

правосуддя доцільно розглядати як таке явище, що характеризується наступними положеннями.

Правосуддя – це динамічний процес забезпечення справедливості та рівності через неупереджену реалізацію вимог правовладдя, який постійно адаптується до змінних суспільних потреб та цінностей, з метою захисту прав і свобод кожної людини.

Правосуддя – це інституціоналізована форма справедливості, яка реалізується через систему незалежних інституцій, що забезпечують рівний доступ до правосуддя для всіх учасників суспільних відносин, незалежно від їхнього соціального статусу, переконань чи інших ознак.

Правосуддя необхідно також розглядати як сукупність юридичних процедур, спрямованих на відновлення порушених прав, забезпечення законності та справедливого вирішення спорів, що ґрунтується на принципах верховенства права, рівності перед законом та незалежності судової влади.

Водночас, правосуддя – це постійний діалог між правом і справедливістю, який здійснюється через тлумачення та застосування правових норм з метою досягнення найбільш справедливого результату в кожному конкретному випадку.

Таким чином, у цьому дослідженні ми сприймаємо правосуддя наступним чином: правосуддя – це динамічний процес забезпечення справедливості та рівності, який реалізується через незалежні інституції та юридичні процедури, спрямовані на відновлення порушених прав і справедливе вирішення спорів, з урахуванням принципів верховенства права, рівності перед законом і незалежності судової влади; це постійний діалог між правом і справедливістю, що адаптується до суспільних змін і забезпечує захист прав і свобод кожної людини.

З'ясувавши теоретичне визначення правосуддя, перейдемо до аналізу його конституційно-правового забезпечення (у контексті предмету гносеології). Конституційні основи правосуддя виступають як системоутворюючий фактор, що визначає правовий статус судової влади, її

організацію та діяльність.

Структурний аспект правосуддя передбачає вивчення організаційної будови судової системи. Судова система є багаторівневою ієрархічною структурою, яка складається з сукупності спеціалізованих органів. Розглянемо основні компоненти судової системи та їх роль у здійсненні правосуддя.

Місцеві суди є ключовою ланкою судової системи, оскільки вони виконують фундаментальну роль у забезпеченні доступу до правосуддя для громадян. Як перша інстанція, місцеві суди приймають на себе більшу частину правових спорів і справ, що виникають у суспільстві, створюючи основу для правосуддя, яка впливає на ефективність усієї судової системи.

Місцеві суди є першою установою судової системи, яка охоплює широкий спектр правових питань.

Саме з місцевих судів починається процес правового розгляду більшості спорів. Ці суди здійснюють первинний розгляд доказів, заслуховують свідчення та приймають рішення на основі представлених фактів. Рішення місцевих судів можуть бути оскаржені в апеляційних судах, але від правильності й об'єктивності розгляду в місцевих судах залежить подальший хід судового процесу.

Місцеві суди розташовані у всіх регіонах країни, що робить правосуддя доступним для громадян. Громадяни можуть звертатися до цих судів для захисту своїх прав. Це гарантує, що будь-яка людина може отримати судовий розгляд незалежно від свого місця проживання чи соціального статусу, що сприяє утвердженню принципу рівності перед законом.

Оскільки саме місцеві суди розглядають найбільшу кількість справ, вони є найбільш навантаженими інстанціями в системі судочинства. Цей фактор створює виклики в плані ефективності роботи судів, зокрема через можливу затримку в розгляді справ і перевантаженість суддів. Проте водночас це свідчить про важливість їхньої роботи, адже саме від місцевих судів залежить оперативність вирішення правових конфліктів на рівні

громадян.

Місцеві суди не лише розглядають справи, але й мають велике значення у забезпеченні правопорядку та підтримці правопорядку на місцевому рівні. Вони безпосередньо взаємодіють із населенням і часто є першою інстанцією, яка виносить рішення, що впливають на життя людей. Це підвищує їхню відповідальність за дотримання принципів правосуддя та справедливості.

Наголосимо, що місцеві суди часто є першим місцем, де громадяни зустрічаються з судовою системою. Від якості правосуддя на цьому етапі залежить не лише доля конкретної справи, але й довіра громадян до судової системи загалом. Якщо місцеві суди забезпечують справедливе, швидке та ефективно вирішення спорів, це підвищує рівень довіри до правової системи і зміцнює суспільну віру у верховенство права.

Відтак, місцеві суди відіграють вирішальну роль у функціонуванні всієї судової системи, забезпечуючи первинний розгляд більшості правових справ і конфліктів. Вони створюють основу для правосуддя, забезпечуючи доступ до суду, реалізацію прав громадян та утвердження законності.

Варто звернути увагу на спеціалізовані суди: господарські суди розглядають спори, пов'язані з підприємницькою діяльністю, а адміністративні суди вирішують суперечки, що виникають у взаємовідносинах між громадянами та органами публічної влади. Додамо, що створення в Україні спеціалізованих судів, які розглядають публічно-правові спори, стало важливим кроком демократизації суспільних відносин, оскільки це сприяло підвищенню рівня захисту людських прав. Зокрема, створення адміністративних судів дозволило більш ефективно вирішувати спори між громадянами та державними органами, що є ключовим інструментом у забезпеченні принципу верховенства права. Такі суди стали платформою для реалізації права на справедливий судовий розгляд, а також забезпечили механізм перевірки законності дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Це також сприяє зниженню рівня судової корупції, оскільки

спеціалізовані суди працюють у межах чітко окресленої юрисдикції та не залежать від політичного чи економічного тиску.

Таким чином, вирішення публічно-правових спорів є важливим завданням системи правосуддя. Водночас, наголосимо, що діяльність адміністративних судів, її роль у реалізації принципів верховенства права має бути об'єктом окремого дослідження.

Апеляційні суди виконують надзвичайно важливу роль у системі правосуддя, забезпечуючи механізм для перевірки та виправлення можливих помилок, допущених місцевими судами. Вони гарантують, що кожна справа отримає всебічний і справедливий розгляд на вищому рівні, де рішення суду першої інстанції може бути переглянуто. Апеляційні суди не тільки перевіряють законність і обґрунтованість рішень місцевих судів, але й забезпечують належне застосування правових норм, підтримуючи єдність судової практики.

Основна функція апеляційних судів полягає в перевірці того, чи правильно місцеві суди застосували закон при вирішенні справ. Це включає перевірку інтерпретації законодавства, процедурних аспектів, дотримання прав учасників процесу. Апеляційні суди оцінюють, чи відповідає рішення місцевого суду законодавству та чи були враховані всі правові аргументи сторін.

Крім перевірки правильності застосування закону, апеляційні суди також аналізують обґрунтованість рішень місцевих судів [125]. Вони перевіряють, чи враховані всі докази та чи було ухвалене рішення на основі об'єктивних фактів і правильного аналізу матеріалів справи. Це гарантує, що рішення не є свавільними чи упередженими, а базуються на обґрунтованих юридичних і фактичних підставах.

Апеляційні суди виконують важливу функцію виправлення судових помилок, які могли бути допущені на рівні місцевих судів. Це можуть бути як юридичні помилки (неправильне тлумачення або застосування норм права), так і фактичні (неповне або неправильне встановлення фактів).

Завдяки цьому механізму судової системи забезпечується можливість перегляду рішення і виправлення несправедливості.

Апеляційні суди також відіграють важливу роль у забезпеченні єдності судової практики. Вони гарантують, що однакові правові норми застосовуються однаково в різних справах та регіонах країни. Це запобігає правовим колізіям і сприяє формуванню стабільної, передбачуваної судової системи, де кожен громадянин може бути впевнений у однаковому тлумаченні закону.

Оскільки апеляційні суди розглядають скарги на рішення судів першої інстанції, вони стають важливим механізмом для захисту прав і свобод громадян. Якщо особа вважає, що її права були порушені або рішення місцевого суду було несправедливим, апеляція дає можливість відновити справедливість. Це є ключовим елементом захисту конституційних прав і гарантій.

Апеляційні суди також забезпечують контроль за тим, щоб у процесі розгляду справи місцевий суд дотримувався всіх процесуальних прав учасників судового процесу. Вони перевіряють, чи були дотримані відповідні процедури. Це важливо для забезпечення справедливості судового процесу.

Апеляційні суди виконують роль своєрідного «фільтру» для справ, які можуть бути передані до вищих судових інстанцій, зокрема до Верховного Суду. Апеляційний розгляд дає змогу виправити помилки та забезпечити справедливе вирішення справи на цьому рівні, що зменшує кількість справ, які можуть дійти до касаційного перегляду.

Таким чином, апеляційні суди є не лише механізмом для перегляду рішень місцевих судів, але й ключовою гарантією справедливого правосуддя. Вони відіграють важливу роль у захисті прав громадян, забезпеченні єдності судової практики та контролі за належним застосуванням законодавства, що підвищує довіру до судової системи в цілому.

Вищими спеціалізованими судами, передбаченими законом, є суд, що розглядає справи інтелектуальної власності, та суд, який спеціалізується на

антикорупційних справах [152].

Верховний Суд — це не лише найвища судова інстанція, але й ключовий елемент системи правосуддя, що відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності, передбачуваності та єдності судової практики. Його головне завдання полягає в тому, щоб уніфікувати тлумачення і застосування законів у межах усієї судової системи, створюючи єдині стандарти правозастосування для всіх судів.

Завдяки своїм рішенням Верховний Суд встановлює орієнтири для інших судів, що сприяє уникненню правових колізій і забезпеченню правової визначеності. Це має важливе значення для довіри до судової системи, оскільки правові норми мають застосовуватися однаково до всіх учасників судових процесів незалежно від місця їх розгляду.

Крім того, Верховний Суд виконує функцію касаційної інстанції, що означає його здатність переглядати рішення нижчих судів на предмет правильності застосування норм права. Це дає можливість виправляти помилки, допущені на попередніх етапах, тим самим гарантувати справедливість судового розгляду.

Верховний Суд також має важливу роль у розвитку правової доктрини та адаптації правозастосування до нових соціальних, економічних та політичних реалій. Встановлюючи правоположення, він впливає на еволюцію правових норм, формує сучасне тлумачення прав і свобод громадян відповідно до змін у суспільстві та міжнародних зобов'язань держави.

Відтак, Верховний Суд не просто завершує систему судових інстанцій, а є центральним гарантом правової єдності та рівноправності, забезпечуючи єдине правове поле для всіх громадян і судових органів країни.

Окремої згадки заслуговує і Конституційний Суд України, який є гарантом верховенства Конституції. Конституційний Суд відіграє ключову роль у захисті Конституції. Він є останньою інстанцією, яка вирішує питання про відповідність законів Основному Закону. Саме цей орган тлумачить положення Конституції [142].

Система правосуддя – це складна система взаємопов’язаних елементів, яка включає суди різних інстанцій, спеціалізовані суди, органи правосуддя та інші інституції. Кожен з цих елементів має свої повноваження і функції, що забезпечує ефективне функціонування всієї системи та гарантує захист прав і свобод громадян.

Водночас, слід вкотре відзначити, що з 2016 року в межах розділу Конституції України «Правосуддя» містяться норми про прокуратуру та адвокатуру, що підкреслює їхню важливу роль у забезпеченні правосуддя. Включення цих інституцій до розділу «Правосуддя» є логічним з огляду на їхній функціональний зв’язок із судовою діяльністю. Прокуратура, як орган, що представляє інтереси держави та суспільства в суді, відіграє ключову роль у підтримці обвинувачення та нагляді за дотриманням законності, зокрема під час досудового розслідування. Адвокатура, у свою чергу, гарантує захист прав і законних інтересів особи в судових процесах, забезпечуючи рівноправність сторін та можливість кожного отримати кваліфіковану правову допомогу.

Отже, структурно-функціональна характеристика правосуддя має включати не лише судову владу, а й роль прокуратури та адвокатури як невід’ємних елементів системи правосуддя. Ці інституції створюють баланс між інтересами держави та індивіда, забезпечуючи, щоб процес був неупередженим і справедливим. Таким чином, сучасна концепція правосуддя в Україні ґрунтується на взаємодії судової влади, прокуратури та адвокатури, що разом забезпечують дотримання правовладдя та принципів справедливого суду.

Прокуратура є одним з ключових інститутів правової системи, який відіграє важливу роль у забезпеченні законності та правопорядку. Хоча вона не є судовим органом у класичному розумінні, її діяльність тісно пов’язана з правосуддям. Водночас, для забезпечення ефективного функціонування прокуратури необхідно чітко визначити її місце в системі державних органів. Сучасна ситуація, коли прокуратура одночасно є і органом правопорядку, і

органом правосуддя, потребує вирішення [82, с. 227].

Слід також вказати на те, що після внесення змін до Конституції України прокуратура офіційно стала інституційною частиною загальної системи правосуддя. Це нововведення підкреслює важливість ролі прокуратури в забезпеченні справедливості та законності в суспільстві, водночас покладаючи на державу нові обов'язки щодо гарантування незалежності цієї інституції [159].

Інституційне включення прокуратури до системи правосуддя означає, що прокуратура не є каральним органом, як це могло бути сприйнято в минулому, але діє в межах судової системи як важливий елемент захисту прав громадян і підтримки законності. Прокуратура тепер працює на рівних з іншими суб'єктами правосуддя, такими як суди й адвокатура, і забезпечує баланс між інтересами держави та правами людини.

Це покладає на державу зобов'язання гарантувати незалежність прокурорів, оскільки лише в умовах незалежності вони можуть виконувати свої функції неупереджено і справедливо. Незалежність прокурора – це не просто формальна умова, а необхідний елемент правової системи, що дозволяє уникати політичного або адміністративного тиску, забезпечуючи можливість об'єктивного та законного прийняття рішень у кожній конкретній справі.

Гарантії незалежності прокурорів *inter alia* мають включати такі аспекти:

- інституційна незалежність: захист прокуратури від втручання з боку виконавчої чи законодавчої влади; прокуратура має функціонувати автономно від державних органів, які можуть мати власні політичні інтереси;

- процесуальна незалежність: прокурори повинні мати свободу у прийнятті рішень щодо кримінальних проваджень, підтримання обвинувачення та здійснення нагляду за дотриманням законів без тиску чи втручання в їхню діяльність;

- соціальна та матеріальна захищеність: належні умови праці, включно

з відповідною оплатою та соціальними гарантіями, що зменшує ризики корупційного впливу та підвищує професійну мотивацію прокурорів.

Держава, забезпечуючи незалежність прокурора, зміцнює систему правосуддя загалом, оскільки саме незалежні прокурори можуть гарантувати дотримання принципів законності та правосуддя. Це також сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи, оскільки прокурор стає гарантом того, що права кожного будуть захищені справедливо та неупереджено.

Відтак, інституційна роль прокуратури як елементу системи правосуддя з 2016 року вимагає від держави конкретних і ефективних кроків для забезпечення її незалежності. Лише в таких умовах прокуратура зможе виконувати своє завдання – захищати суспільні інтереси та забезпечувати справедливість, дотримуючись принципу верховенства права.

Прокуратура в аспекті правосуддя виступає як важлива інституція, що виконує функцію забезпечення реалізації вимог правовладдя та захисту інтересів держави і суспільства у судових процесах. Її роль у системі правосуддя полягає в кількох ключових аспектах:

1. Підтримання обвинувачення в суді. Прокуратура забезпечує справедливе притягнення до відповідальності осіб, які порушили закон, захищаючи інтереси суспільства від злочинних посягань. Прокурори мають завдання представити в суді обґрунтовані докази вини та сприяти об'єктивному судовому розгляду.

2. Нагляд за дотриманням законності. Прокуратура здійснює нагляд за дотриманням законів під час досудового розслідування, щоб забезпечити правомірність і законність усіх процесуальних дій. Це включає захист прав підозрюваних, обвинувачених та потерпілих, запобігаючи порушенням під час кримінальних проваджень.

3. Захист прав і свобод громадян. У деяких випадках, зокрема в публічних інтересах, прокуратура може ініціювати судові процеси для захисту прав громадян і державних інтересів, а також вносити подання щодо

відновлення порушених прав.

Прокуратура тісно взаємодіє з судами. Її діяльність спрямована на забезпечення ефективного здійснення правосуддя. Прокурори беруть участь у судових засіданнях, підтримують державне обвинувачення, оскаржують незаконні судові рішення.

Таким чином, прокуратура є невід'ємною частиною правосуддя, яка забезпечує рівновагу між обвинуваченням і захистом, сприяє неупередженому судовому розгляду, стежить за дотриманням прав громадян і підтримує законність на всіх етапах судового процесу. Хоча при цьому варто наголосити на необхідності незалежності прокуратури. «Незалежність прокурорів не є прерогативою або наданим привілеєм, а є гарантією справедливого, неупередженого та ефективного здійснення ними своїх повноважень (своєї діяльності)» [164].

В такому ж аспекті слід розглядати і адвокатуру – як складову правосуддя, як той його елемент, що виконує свої функції для досягнення мети правосуддя. Адвокатура в контексті правосуддя є однією з ключових інституцій, яка забезпечує реалізацію права на справедливий судовий процес та захист прав і законних інтересів громадян. Її роль у системі правосуддя полягає у виконанні кількох важливих функцій:

1. Забезпечення права на захист. Адвокати гарантують, що кожна людина, незалежно від її соціального статусу, статків чи впливу, має доступ до професійної правової допомоги. Так, вкажемо на те, що в Україні у 2011 році було прийнято закон, що дозволяв отримувати правничу допомогу безоплатно [134]. У кримінальних провадженнях адвокати захищають права підозрюваних, обвинувачених та засуджених, забезпечуючи рівноправність у відносинах із державними органами та прокуратурою та реалізуючи принцип змагальності. «Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості – важливий конституційний принцип (п. 4 ч. 1 ст. 129 Конституції України), який знайшов своє втілення у ст. 22 нового Кримінального процесуального

кодексу України» [81, с. 63] – правильно вказує вітчизняний правник О. Кучер.

Так, у цьому аспекті слід зазначити, що ефективність і незалежність функціонування адвокатури є не лише індикатором правової системи, а й важливим показником розвитку громадянського суспільства та рівня демократії в державі. Адвокатура, яка працює незалежно від впливу держави та інших владних структур, стає гарантом захисту прав людини, що є фундаментом правовладдя та справедливого суду.

Ефективність адвокатури виражається через доступ громадян до кваліфікованої правової допомоги, що є невід'ємною складовою справедливого судочинства. Чим краще адвокатура виконує свою функцію, тим більше впевненості у громадян у тому, що їхні права будуть захищені, а судові процеси – прозорими та справедливими. Це позитивно впливає на рівень довіри до правової системи в цілому. Як вказують Д. Белов і М. Белова, адвокатура – це незалежний правозахисний інститут, який протидіє свавілля державної влади, забезпечуючи захист прав і свобод громадян; створення адвокатури стало важливим кроком до обмеження необмеженої влади держави, надавши громадянам ефективний інструмент захисту своїх прав; адвокатура є своєрідною противагою державній владі, забезпечуючи баланс між інтересами держави та індивіда [29, с. 42].

Незалежність адвокатури є важливим фактором для забезпечення реальної можливості оскарження дій влади, захисту прав громадян перед державними інституціями та відстоювання справедливості. Якщо адвокати залежать від політичного тиску чи інтересів окремих осіб або груп, це підриває не лише саму сутність правосуддя, але й ставить під сумнів основоположні принципи демократії, прав людини та верховенства права. Адвокатура, яка має бути незалежною інституцією для захисту прав та інтересів громадян, в умовах зовнішнього впливу перетворюється на інструмент маніпуляцій і переслідувань, що веде до втрати довіри до судової системи та загострення кризи правосуддя.

У цьому контексті важливо розглянути адвокатуру як складову радянської системи, де вона часто функціонувала не як незалежний захисник прав людини, а як частина державного апарату, підконтрольна політичній владі. Радянська система була побудована на жорсткій централізації влади, де суди, прокуратура та адвокатура діяли під впливом ідеології та політичних інтересів. У таких умовах адвокатура не мала автономії й незалежності, а її роль була обмеженою до виконання функцій, які відповідали державній політиці.

Адвокати в радянській державі були значною мірою інтегровані у систему партійного контролю. Вони часто не могли вільно захищати своїх клієнтів у справах, що суперечили політичним інтересам держави. Наприклад, у політичних процесах адвокатам було дозволено лише формально виконувати роль захисників, але результат справ був заздалегідь визначений владою. За таких обставин роль адвокатури зводилась до інструмента легітимізації репресивних дій. Яскравим прикладом цього є справа Василя Стуса, коли його адвоката було призначено владою, а не обрано самим поетом. В. Стус публічно відмовився від послуг цього захисника, заявивши в суді, що адвокат не захищає його, а фактично підтримує обвинувачення. Суд проігнорував цю заяву і залишив «захисника», що лише підкреслило фарсовість процесу.

«Адвокати в політичних процесах радянської доби грали відведену їм роль і навіть не намагалися справді захищати своїх підзахисних, а були такими собі «болванчиками», які потрібні для легітимізації заздалегідь підготовлених вироків» [57]. І хоча були адвокати, які насправді намагалися захистити права своїх підзахисних, однак, їх діяльність не впливала на загальне становище адвокатури.

Така залежність адвокатури від державного апарату призводила до серйозних порушень прав людини, що підривало довіру до судової системи і правосуддя загалом. Відсутність справедливого захисту ставила під загрозу права обвинувачених, що суперечить принципам правової держави та

незалежного правосуддя.

Відтак, радянська адвокатура служить прикладом того, як адвокатура, будучи підконтрольною державі, втрачає свою незалежну захисну функцію і перетворюється на елемент репресивної системи, що демонструє важливість незалежності адвокатури для забезпечення справедливого правосуддя в демократичному суспільстві, де адвокати повинні вільно захищати права своїх клієнтів без політичного тиску та втручання.

Отже, адвокатура виступає своєрідним «індикатором» рівня розвитку громадянського суспільства. Вона забезпечує можливість реалізації права на захист і справедливий суд, що є однією з ознак демократії та поваги до прав людини. Там, де адвокатура ефективна і незалежна, громадяни почувуються захищеними, а держава демонструє прихильність до принципів верховенства права. Відповідно, якість функціонування адвокатури можна розглядати як важливий критерій оцінки загального рівня правосуддя та демократичних процесів у країні.

2. Захист прав і законних інтересів клієнтів. Адвокати представляють інтереси фізичних і юридичних осіб у судах і забезпечують, щоб їхні права були дотримані на всіх етапах судового процесу, що включає не лише кримінальні, а й цивільні, адміністративні, господарські справи, де вони забезпечують належне представництво клієнтів.

Додамо, що адвокатура в цьому контексті також відіграє ключову роль у забезпеченні реалізації принципу презумпції невинуватості, який є основоположним для системи правосуддя в демократичному суспільстві. Презумпція невинуватості гарантує, що кожна особа вважається невинною, доки її провину не буде доведено в судовому порядку. Адвокатура сприяє реалізації цього принципу через надання кваліфікованої правової допомоги, що забезпечує справедливий і неупереджений судовий розгляд.

Адвокати забезпечують, щоб кожен клієнт мав можливість скористатися своїм правом на захист на всіх етапах кримінального провадження, від досудового розслідування до судового розгляду. Це

включає право не давати свідчень проти себе, оскаржувати докази, подавати власні аргументи і захищати свою позицію в суді. Адвокат стежить за тим, щоб з клієнтом поводитися належним чином і в межах закону, що запобігає порушенням його прав.

Адвокат використовує свої знання і досвід для того, щоб забезпечити збалансований розгляд справи, рівноправність сторін у судовому процесі та дотримання принципу «сумніви тлумачяться на користь обвинуваченого» [158]. Це гарантує, що клієнта не будуть засуджувати на основі недостатніх або неправомірно здобутих доказів.

Адвокат забезпечує дотримання вимог щодо поведінки з обвинуваченим чи підозрюваним з гідністю, що включає запобігання незаконним методам досудового слідства, таким як тиск, залякування чи катування для отримання зізнань. Адвокатура служить механізмом запобігання порушенням прав людини, особливо в ситуаціях, де клієнт може опинитися під впливом державних органів.

Якщо під час судового розгляду виникають сумніви щодо справедливості вироку чи застосування доказів, адвокат має право ініціювати апеляцію або касацію, що є важливим механізмом для реалізації презумпції невинуватості. Це дозволяє переглянути справу та виправити можливі помилки або порушення, забезпечуючи справедливе рішення.

Відтак, адвокатура є критично важливою для забезпечення презумпції невинуватості, оскільки вона виступає гарантом того, що права підозрюваного чи обвинуваченого будуть дотримані, а судовий процес буде справедливим та неупередженим. Завдяки професійним зусиллям адвокатів клієнт отримує рівні шанси на захист своїх прав у суді, що сприяє утвердженню верховенства права та справедливості.

3. Гарантія рівноправності сторін у судовому процесі. Адвокатура відіграє важливу роль у підтриманні балансу сил між державними органами та приватними особами. Завдяки адвокатам кожна сторона має можливість бути почутою та отримати об'єктивне судове рішення. Це є основою

справедливого судочинства.

Наявність адвоката дозволяє приватній особі протистояти державі, забезпечуючи першій рівні умови для захисту своїх прав. Адвокати надають юридичну допомогу тим, хто не має спеціальних знань у сфері права, забезпечуючи таким чином доступність правосуддя для всіх верств населення. Адвокати стежать за тим, щоб усі учасники судового процесу дотримувалися закону, а права їхніх клієнтів не порушувалися.

Наявність сильного адвокатського корпусу є важливим стримуючим фактором від свавілля державних органів. Адвокати можуть оскаржувати незаконні дії чиновників, захищати інтереси своїх клієнтів у суді, а також брати участь у розробці законодавства.

4. Посередництво між правовою системою і суспільством. Адвокати є фахівцями, які інтерпретують та застосовують закон для своїх клієнтів, допомагаючи їм орієнтуватися в правовій системі. Вони сприяють поширенню правової культури, підвищують обізнаність громадян про їхні права та обов'язки.

Адвокати виступають своєрідними «перекладачами» між складною юридичною мовою та буденною мовою суспільства. Вони беруть на себе відповідальність за роз'яснення клієнту його прав, обов'язків, а також наслідків тих чи інших юридичних дій. Ця функція адвоката є особливо важливою в умовах, коли правова система постійно розвивається і ускладнюється.

Адвокати є важливим елементом зв'язку між абстрактною правовою системою та реальними потребами і проблемами суспільства. Вони вміло поєднують юридичні знання з конкретними ситуаціями, які виникають у повсякденному житті людей. Адвокати допомагають трансформувати правові норми в реальні рішення, які можуть бути застосовані на практиці, що робить правову систему більш дієвою та корисною для громадян.

Таким чином, адвокатура є важливою інституцією в правовій системі, що гарантує доступ до правосуддя, захист прав людини та дотримання

принципів верховенства права, рівності перед законом та справедливого суду. Адвокатура є важливим елементом демократичного суспільства, де кожен має право на захист і справедливий судовий розгляд. Незалежність адвокатури від держави є запорукою того, що захист буде неупередженим, а судові процеси — прозорими та справедливими.

Проаналізуємо фундаментальні принципи, на яких базується правосуддя (судоустрій, адвокатура та прокуратура), приділивши особливу увагу тим, що потребують вдосконалення в українському контексті. Зокрема, розглянемо принцип незалежності правосуддя, закріплений Конституцією. Хоча цей принцип гарантує, що судді, прокурори і певною мірою адвокати не підкоряються жодній іншій владі, на практиці ми спостерігаємо спроби втручання в їхню діяльність. Крім того, актуальним залишається питання забезпечення непідкупності суддів, прокурорів, оскільки будь-які спроби вплинути на їхні рішення підривають довіру до правосуддя.

Будь-який вплив на суддю, незалежно від форми (прохання, погрози, підкуп тощо) і часу здійснення (на будь-якій стадії судового процесу), з метою спонукати його до прийняття певного рішення або уникнення певних дій, вважається втручанням у діяльність суду. Таке тлумачення надано в постанові Пленуму Верховного Суду [146].

Варто зазначити, що реформування судової системи було ініційовано, зокрема, з метою відновити довіру громадян до судів та підвищити стандарти доброчесності суддів. Цей процес ще триває і потребує подальшого всебічного дослідження.

Окремої уваги заслуговує принцип недоторканності суб'єктів правосуддя. Ця гарантія передбачає, що суддю, прокурора або ж адвоката не можна притягнути до відповідальності без згоди спеціалізованого органу. Саме тому цей інститут потребує детального аналізу в контексті функціонування судової системи. О.Свида присвятив свої дослідження окремим аспектам цієї проблеми [171].

Незалежність суддів і прокурорів неможлива без прозорих та чітко

визначених процедур їхнього призначення, переведення та звільнення. Ці процедури мають бути побудовані таким чином, щоб унеможливити будь-які прояви суб'єктивізму та упередженості. Для забезпечення довіри до судової системи необхідно, щоб процедури призначення та звільнення суддів були максимально відкритими та об'єктивними.

Щодо адвокатів, то правники розглядають питання незалежності адвокатів у контексті надання ними безоплатної вторинної правничої допомоги. Хоча, не можемо не згадати результати дослідження системи вторинної правничої допомоги, проведене зарубіжними експертами. Раніше адвокатів, які надавали безоплатну правову допомогу, призначали органи, що брали участь у кримінальному процесі. Це створювало ризики корупції та впливу на адвокатів. Нова система, заснована на незалежних інституціях, усунула ці ризики. Опитування учасників кримінального процесу підтверджують, що нова система ефективно зміцнила незалежність адвокатів, що відповідає європейським стандартам [108, с. 10].

Згадаємо міжнародні стандарти діяльності правників. Для успішного функціонування правової держави необхідно забезпечити повну незалежність юристів від будь-якого тиску та втручання під час виконання їх професійних обов'язків [21].

Окрім зазначеного, Конституція України гарантує гласність судових процесів та рівність усіх перед законом, що є важливим елементом забезпечення верховенства права та захисту прав громадян. Відкритість судових засідань для громадськості та засобів масової інформації є важливим механізмом, який забезпечує прозорість та підзвітність судової системи. Це дозволяє суспільству контролювати діяльність судової влади, сприяючи довірі до неї.

Відкриті судові процеси знижують ризики зловживань та порушень з боку суддів або інших учасників процесу, оскільки громадський контроль стимулює об'єктивність і неупередженість судових рішень. Крім того, гласність судових засідань забезпечує доступ до правосуддя, оскільки кожен

громадянин має можливість ознайомитися з перебігом судового розгляду, що сприяє відчуттю рівності перед законом.

Особливе значення гласність судових процесів має в умовах демократичного суспільства, де інституції мають бути підзвітні громадянам. Прозорість судочинства також допомагає формувати юридичну культуру в суспільстві, сприяючи поширенню знань про права та обов'язки громадян, судові процедури та принципи правосуддя. Відкритість судових засідань стимулює критичний аналіз судової діяльності, що у свою чергу сприяє підвищенню якості судових рішень та реформуванню правосуддя відповідно до суспільних очікувань.

Конституційні гарантії незалежності суддів охоплюють не лише процесуальні механізми, але й передбачають забезпечення матеріальної стабільності та соціального захисту суддівського корпусу. Відповідно до міжнародних стандартів та національних норм, судді повинні отримувати належну оплату праці, яка відповідає рівню їхніх професійних обов'язків і ризиків, що виникають у процесі здійснення правосуддя. Окрім цього, передбачено пенсійне забезпечення та інші соціальні пільги, що гарантують фінансову безпеку суддів як під час виконання ними повноважень, так і після завершення кар'єри. Такий підхід сприяє мінімізації зовнішнього впливу та політичного тиску, забезпечуючи можливість суддям зосереджуватися на реалізації їхньої професійної діяльності без загрози матеріальних труднощів, що, в свою чергу, зміцнює принцип незалежності судової влади.

У цьому контексті варто зосередити увагу на деонтологічних вимогах до правничої діяльності. Доречно зазначити, що дотримання деонтологічних норм у діяльності суддів, прокурорів та адвокатів є ключовим елементом забезпечення справедливості й правового порядку, що ґрунтується на принципах правовладдя. Ці етичні стандарти, що охоплюють принципи професійної поведінки, неупередженості, відповідальності та чесності, мають фундаментальне значення для підтримання суспільної довіри до системи правосуддя. Вони формують основу для належної взаємодії між

представниками правосуддя і гарантують, що особисті інтереси чи зовнішні впливи не заважатимуть реалізації права на справедливий суд.

Незважаючи на це, на практиці аспектам деонтології не приділяється достатньо уваги. Часто фіксуються випадки нехтування етичними нормами, що підриває авторитет правосуддя та створює передумови для зловживань або маніпуляцій. Належний акцент на деонтологічних аспектах професійної діяльності суддів, прокурорів та адвокатів є доволі важливим для забезпечення належного функціонування правової системи. Інтеграція цих принципів у повсякденну практику повинна бути не лише декларацією, але й невід'ємною складовою професійної підготовки та дисциплінарного контролю.

Важливо розуміти, що лише суворе дотримання вимог деонтологічних норм суб'єктами правосуддя є основою для імплементації та виконання вимог правовладдя у національне право.

Деонтологія, як вчення про належне, в контексті правосуддя виступає своєрідним орієнтиром, що вказує суддям, прокурорам, адвокатам та іншим учасникам процесу правильний шлях. Дотримання цих норм не є формальним аспектом, а є суттю правосуддя, гарантуючи його справедливість, неупередженість та легітимність в очах суспільства. Коли суб'єкти правосуддя керуються виключно формальними приписами, але ігнорують моральні принципи, це може призвести до формального дотримання норм, але суттєво спотворити саму ідею правосуддя. Лише поєднання юридичної досконалості з високими моральними стандартами дозволяє забезпечити, щоб правові рішення не лише відповідали букві закону, а й слугували інтересам справедливості та загального блага. Таким чином, деонтологія є невід'ємною складовою ефективного правосуддя, забезпечуючи довіру громадян до судової системи та зміцнюючи її авторитет.

Функціональний аспект діяльності судів також передбачає порядок здійснення правосуддя [111, с. 49]. Це не лише розгляд справ, але й

дотримання чітко визначених процедур. Ці процедури, закріплені у процесуальних кодексах, регулюють усі етапи судового процесу, від подання позову до виконання рішення. Вони визначають права та обов'язки суддів, учасників процесу, а також порядок оскарження судових рішень. Хоча ці питання не є предметом прямого конституційного регулювання, вони є невід'ємною частиною судової системи.

Хоча деталі взаємодії судової влади з іншими гілками влади часто регулюються законами нижчого рівня, її принципи та межі визначаються Конституцією. Ця взаємодія є невід'ємною частиною конституційного порядку, що базується на ідеї розподілу влад. Механізм стримувань і противаг, як основа поділу влади, забезпечує взаємодію судової гілки з іншими гілками влади. Так, Конституційний Суд, як орган судової влади, контролює конституційність законів, ухвалених парламентом. Водночас, суди співпрацюють з органами правопорядку, забезпечуючи законність їхніх дій та справедливий розгляд кримінальних справ.

Розглядаючи функціональний аспект правосуддя, слід вказати, що завдання правосуддя охоплюють широкий спектр питань, від забезпечення верховенства права до захисту індивідуальних прав і свобод. Серед основних функцій правосуддя можна виділити такі.

По-перше, суди відіграють центральну роль у правовій системі, вирішуючи різноманітні спори між фізичними та юридичними особами, а також державними органами. Шляхом оцінки доказів та застосування норм права суди приймають обґрунтовані рішення, які є обов'язковими для виконання. Це сприяє підтриманню правопорядку та мирному співіснуванню в суспільстві.

По-друге, кожна людина має право звернутися до суду за захистом своїх прав і свобод, які гарантуються Конституцією та іншими законами. Суд забезпечує об'єктивний розгляд справи і ухвалення справедливого рішення, відновлюючи порушені права або відхиляючи необґрунтовані вимоги.

По-третє, забезпечення правопорядку є однією з основних функцій

судової влади. Шляхом розгляду справ і ухвалення справедливих рішень суди забезпечують, щоб усі суб'єкти правовідносин дотримувалися законів. Більш того, покарання винних у вчиненні правопорушень має превентивний характер, запобігаючи порушенню закону.

Крім ухвалення рішень, складовою правосуддя є і їх виконання. Виконання судових рішень є обов'язковим для всіх сторін судового процесу і забезпечується виконавчою службою. До заходів примусового виконання належать арешт майна, стягнення боргів тощо. Суди розглядають скарги на дії виконавчої служби, гарантуючи тим самим ефективність виконавчого провадження.

Незважаючи на важливість виконання судових рішень, в Україні існує системна проблема, пов'язана з їхнім невиконанням. Ця проблема неодноразово піднімалася у рішеннях Європейського суду з прав людини, як, наприклад, у справі Юрія Миколайовича Іванова проти України, де суд констатував, що невиконання рішень національних судів суперечить статтям 6 і 13 Європейської конвенції з прав людини [175, с. 136].

Таким чином, дослідження структурних та функціональних аспектів правосуддя в Україні є необхідним для розуміння того, як забезпечити ефективне, незалежне та прозоре функціонування судової системи. Такий аналіз дозволяє виявити слабкі місця та розробити пропозиції щодо вдосконалення правосуддя. Функції правосуддя є багатогранними і включають у себе забезпечення верховенства права, захист прав і свобод людини, вирішення спорів між суб'єктами права та підтримання правопорядку. Реалізація цих функцій потребує ефективних механізмів, які дозволяють долати виклики, що постають перед судовою системою.

Висновки до розділу 2.

1. Процес становлення національної правової системи в Україні розпочався з перших років незалежності. Реформування у сфері правосуддя стало важливим етапом становлення української правової системи, і ці процеси значною мірою були зумовлені низкою ключових факторів, серед яких політичні зміни відігравали важливу роль. Зміна політичних орієнтирів, трансформація державних інституцій та прагнення до демократизації суспільства вимагали комплексної модернізації системи правосуддя, щоб вона відповідала новим суспільним потребам і міжнародним стандартам.

Одним із основних імпульсів для реформ стало прагнення України інтегруватися в європейський правовий простір. Обраний євроінтеграційний вектор розвитку вимагав не лише адаптації українського законодавства до європейських норм і принципів, але й суттєвого вдосконалення практики правозастосування. Європейські стандарти, зокрема, зосереджують увагу на принципах правовладдя та забезпеченні належного захисту прав людини, що стало основою для багатьох змін у системі правосуддя.

Реалізація вимог правовладдя та захисту прав людини в українському праві не могла відбутися без перегляду та покращення інституційних механізмів доступу до суду. Удосконалення реалізації права на доступ до суду стало одним із пріоритетних напрямів реформ, адже це право є невід'ємною складовою справедливого судочинства.

Відтак, реформи правосуддя в Україні відбувалися не лише під впливом внутрішньополітичних змін, але й у відповідь на вимоги євроінтеграційного процесу. Цей двосторонній вплив сприяв побудові правової системи, яка здатна ефективно функціонувати в умовах демократичного суспільства, захищати права громадян і відповідати міжнародним стандартам.

Реформування системи судоустрою в Україні відбувалось у три етапи. Перший етап відбувся у 2001 році та отримав назву «мала судова реформа»

та стала першим кроком відходу від радянської моделі судоустрою. Водночас, прийняття закону про судоустрій, яке відбулося лише через п'ять з половиною років після ухвалення Конституції України, не було безпосередньо обумовлене її вимогами. Така затримка свідчить про те, що в перші роки незалежності Конституція не сприймалася як справжній інструмент для здійснення глибоких реформ. Навпаки, тривалий період між прийняттям Основного закону і розробкою ключових законодавчих актів, таких як закон про судоустрій, може бути індикатором того, що радянське розуміння Конституції як символічного або «фасадного» документу, котрий не має безпосереднього впливу на реальні процеси в суспільстві, продовжувало домінувати.

Відсутність негайного прийняття закону про судоустрій може також вказувати на те, що політична воля в цей період була основним рушієм змін. Оскільки процес реформування правової системи вимагав значних зусиль і структурних перетворень, його реалізація значною мірою залежала від політичної кон'юнктури та готовності політичного керівництва відійти від усталених підходів радянської епохи.

Цей проміжок часу також може свідчити про те, що сприйняття незалежної правової системи як необхідного елементу демократичної держави не було достатньо закріпленим у політичних колах. Замість того, щоб Конституція слугувала фундаментом для негайного реформування судової системи, її положення залишалися декларативними, допоки не з'явилася реальна політична воля для змін. Таким чином, цей затриманий процес прийняття закону про судоустрій відображає вплив історичних та політичних чинників, що загальмовували повноцінне впровадження конституційних норм у життя.

Визнання необхідності реформ судової системи в Україні на початку 2000-х років стало поворотним моментом у подоланні цього радянського спадку. Політична воля, зокрема під тиском зовнішніх факторів, таких як міжнародні організації та європейські інтеграційні процеси, врешті сприяла

тому, що судова реформа стала реальним пріоритетом державної політики.

Другий етап пов'язується з 2010 роком та прийняттям нового закону про судоустрій та статус суддів, за якого було змінено систему судоустрою, організаційно-правові засади та частково принципи функціонування судів. Одним з важливих напрямів такого реформування стала ліквідація військових судів, які у тому вигляді, в якому вони діяли під юрисдикцією України, залишались рудиментом радянської системи судоустрою, не відповідаючи вимогам незалежності та неупередженості суддівської діяльності.

Третій етап пов'язується з 2016 роком, коли окрім звичайних законів, було внесено зміни до Конституції України. Ці зміни визначають нинішній стан функціонування системи судоустрою та правосуддя загалом.

2. Розгляд конституційно-правових норм і їхнього впливу на зміни в законодавстві є ключовим етапом для розуміння сучасного стану національної правової системи України та її подальшого розвитку в напрямку європейської інтеграції.

Для удосконалення конституційно-правового регулювання царини правосуддя необхідно внести зміни до національного законодавства, зокрема, передбачивши наступне:

1. У Конституції України:

1) у п. 25 ч. 1 ст. 85 слова «надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора» виключити;

2) п. 11 ч. 1 ст. 106 викласти у такій редакції:

«призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Вищої ради правосуддя Генерального прокурора»;

3) п. 1 ч. 1 ст. 131 після слів «про призначення судді» доповнити словами «та Генерального прокурора»;

4) у ч. 3 ст. 131-1 слова «за згодою Верховної Ради України» замінити словами «за поданням Вищої ради правосуддя»;

5) у ст. 131-2 ч. 4 і 5 виключити.

2. У Законі України «Про Вищу раду правосуддя»:

1) ч. 3 ст. 5 виключити

2) п. 1 ч. 1 ст. 25 викласти у такій редакції:

«1) закінчення строку, на який його обрано (призначено), за умови обрання (призначення) нового члена»;

3) ч. 4 ст. 26 викласти у такій редакції:

«До складу кожної Дисциплінарної палати входить щонайменше чотири члени Вищої ради правосуддя. При формуванні Дисциплінарних палат Вища рада правосуддя має забезпечити, щоб щонайменше половина, а якщо це неможливо – принаймні значна частина членів кожної Дисциплінарної палати були судьями або судьями у відставці. Ця вимога не поширюється на Дисциплінарну палату, яка розглядає справи про дисциплінарну відповідальність прокурорів, до складу якої входять 2 члени Вищої ради правосуддя, обрані всеукраїнською конференцією прокурорів та 2 інших члени Вищої ради правосуддя».

3. У Законі «Про прокуратуру»:

1) ст. 3 викласти у такій редакції:

«1. Діяльність прокуратури ґрунтується на таких принципах:

1) верховенства права;

2) законності;

3) справедливості;

4) незалежності та неупередженості;

5) територіальності;

6) презумпції невинуватості;

7) прозорості;

8) неухильного дотримання вимог професійної етики.

2. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини».

2) ч. 1 ст. 40 викласти у такій редакції:

«Генеральний прокурор призначається на посаду Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя».

3) ч.4-6 ст. 40 виключити;

4) абз. 1 ч. 1 ст. 42 викласти у такій редакції:

«Генеральний прокурор звільняється з адміністративної посади Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя»;

5) доповнити ч. 9 ст. 71 пунктом 1 такого змісту:

«подає Вищій раді правосуддя список кандидатів на посаду Генерального прокурора»;

у зв'язку з цим пункти 1-8 вважати відповідно пунктами 2-9.

Окремим напрямом підвищення ефективності правосуддя є розвиток інституту альтернативних способів вирішення спорів та розробка проєкту закону, що регламентуватиме системне визначення механізмів альтернативного врегулювання спорів. У законопроекті мають бути передбачені чіткі процедури для окремих категорій справ, у яких досудове врегулювання стане обов'язковою умовою до звернення до суду. Закріплення таких норм на законодавчому рівні сприятиме зниженню навантаження на судову систему та підвищенню доступності правосуддя для громадян через ефективніше використання альтернативних процедур.

3. Правосуддя доцільно розглядати як складний процес, спрямований на відновлення порушених прав, вирішення спорів та забезпечення справедливості в суспільстві. Цей процес здійснюється через незалежні судові інституції з дотриманням принципів верховенства права, рівності перед законом та незалежності судової влади. Правосуддя – це постійний діалог між правом і справедливістю, що розвивається разом із суспільством.

Вивчаючи структурний аспект правосуддя, необхідно провести гносеологію організаційної структури судової системи, яка складається з різних рівнів судів, кожен з яких має своє функціональне призначення. Місцеві суди відіграють визначальну роль у забезпеченні доступу до правосуддя, оскільки саме вони розглядають більшість судових спорів. Як

перша інстанція, місцеві суди створюють основу для ефективного функціонування всієї судової системи. Апеляційні суди є своєрідним фільтром, який дозволяє виявити і виправити помилки, допущені місцевими судами. Апеляційні суди відіграють важливу роль у забезпеченні єдності правозастосовної практики. Верховний Суд – це найвищий суд, який встановлює єдині стандарти правозастосування для всіх судів і забезпечує стабільність судової системи.

Структурно-функціональна характеристика правосуддя в Україні передбачає аналіз взаємодії судової влади, прокуратури та адвокатури як основних інститутів, що забезпечують дотримання законності та справедливості.

Включення прокуратури до системи правосуддя дозволяє розглядати її не як орган, що здійснює лише каральні функції, а як важливий інститут, що забезпечує захист прав громадян та підтримує верховенство права. Новий статус прокуратури в системі правосуддя, закріплений у 2016 році, вимагає від держави вжиття конкретних заходів для забезпечення її незалежності. Лише за таких умов прокуратура зможе повною мірою виконувати свої функції. Залежність прокуратури від суб'єктів політичного процесу унеможлиблює справедливе судочинство, що підтверджує радянська система.

Адвокатура, як і інші інститути правосуддя, спрямована на досягнення мети правосуддя. Вона відіграє ключову роль у забезпеченні права на справедливий судовий розгляд та захисті законних інтересів громадян. Стан адвокатури є показником стану громадянського суспільства. Її ефективність та незалежність безпосередньо впливають на рівень захищеності прав громадян і свідчать про прихильність держави до правовладдя.

Деонтологічні вимоги до правничої діяльності є фундаментом довіри суспільства до системи правосуддя. Дотримання цих вимог усіма учасниками судового процесу гарантує справедливий розгляд справ та забезпечує верховенство права.

РОЗДІЛ 3.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОСУДДЯ

3.1. Конституційно-правове регулювання правосуддя в державах Європейського Союзу.

Оскільки Україна прагне інтегруватися до Європейського Союзу, вивчення конституційних основ правосуддя в європейських країнах стає надзвичайно актуальним. Розвиток національної правової системи без урахування передового європейського досвіду є практично неможливим як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі.

По-перше, дослідження конституційних засад правосуддя в країнах Європейського Союзу дозволяє виявити найефективніші механізми забезпечення верховенства права, незалежності судів та захисту прав людини. Це, в свою чергу, сприяє процесу євроінтеграції України та модернізації національної судової системи відповідно до європейських стандартів.

По-друге, дослідження конституційних засад правосуддя в країнах Європейського Союзу сприяє глибшому розумінню принципів, закріплених у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Хартії основних прав Європейського Союзу. Що дозволяє українським правникам ефективніше застосовувати ці норми в національній практиці та забезпечувати більш надійний захист прав людини

По-третє, у контексті європейської інтеграції України дослідження конституційних основ правосуддя в країнах Європейського Союзу є вкрай актуальним. Воно дозволяє виявити розбіжності між українським та європейським правом, а також розробити ефективні механізми адаптації національного законодавства до європейських стандартів, що сприяє забезпеченню правової визначеності та стабільності в країні.

Відтак, дослідження конституційних засад правосуддя в країнах

Європейського Союзу є необхідною умовою для успішної модернізації української правової системи та наближення її до європейських стандартів.

Вітчизняні науковці активно досліджують питання формування органів конституційної юстиції, приділяючи особливу увагу досвіду європейських країн. Наприклад, П. Захарченко та М. Мірошніченко проаналізували процедури відбору суддів конституційних судів у низці європейських держав і дійшли висновку, що «провідним у процесі формування суддівського корпусу в державах-членах ЄС залишається фактор врахування високих професійних стандартів та стандартів особистої поведінки кандидатів на посади» [58, с. 127-133].

Вкажемо також, що Б. Бондаренко [32, с. 26-35] у своїх роботах проаналізував особливості організації конституційного правосуддя в різних країнах, зокрема, використовуючи порівняльно-правовий підхід.

З. Кравцова проаналізувала конституційні засади органів публічної влади в Україні та за кордоном і дійшла висновку, що «подальше реформування організації та здійснення державної влади в Україні має бути вирішене з урахуванням основних принципів права ЄС, зокрема субсидіарності та пропорційності, і досвіду держав-членів ЄС, при цьому головними чинниками мають бути історичні, економічні, політичні особливості нашої держави» [77, с. 88]. Наведена цитата є своєрідним вступом до вивчення проблем, які ми розглядаємо в цьому дослідженні.

У своїй роботі О. Буряк проаналізував особливості конституційного регулювання судової системи в Сполучених Штатах Америки та Німеччині [34, с. 163-167].

Ураховуючи зазначене вище, наголосимо на тому, що незважаючи на те, що окремі аспекти піднятої нами проблематики вже були висвітлені у вітчизняній науковій літературі [47], це дослідження вирізняється тим, що ми зосереджуємося на міжнародних нормах, які є обов'язковими для всіх держав-членів Європейського Союзу, а не на національних конституційних положеннях окремих країн [110, с. 17-18]. Хоча останні також будуть згадані,

але для підтвердження чи спростування означених положень міжнародно-правового характеру.

Відтак, перед тим, як перейти до аналізу конституційних засад правосуддя в межах Європейського Союзу, необхідно уточнити, що ми розуміємо під поняттям «конституційні засади» у контексті європейського права, оскільки зазвичай це поняття асоціюється тільки з правом конкретної держави. Слід наголосити, що під цим поняттям у контексті європейського права розуміють не стільки засади, закріплені в національних конституціях держав-членів, а й принципи, які впливають із установчих договорів Європейського Союзу та рішень його судових інституцій. У європейському праві конституційні засади відображають фундаментальні цінності та правові норми, що забезпечують єдність правового простору Союзу.

Таке розуміння включає в себе як загальноєвропейські принципи, такі як верховенство права, захист прав людини та демократії, так і специфічні норми, які формуються в межах інтеграційного процесу. Це дозволяє розглядати конституційні засади правосуддя на рівні Європейського Союзу як спільну правову основу, що забезпечує гармонізацію національних систем права в рамках єдиного правового порядку Європейського Союзу.

Конституція – це не лише формальний документ, а й фундамент державності, що визначає взаємовідносини між державою і громадянами. Ми розуміємо конституцію як результат установчої влади народу [89, с. 42; 90, с. 21], яка визначає організацію держави та її обов'язки, а також права і свободи громадян.

Європейський Союз є унікальним політико-правовим утворенням, яке поєднує в собі елементи федерації та конфедерації, забезпечуючи баланс між суверенітетом держав-членів та наднаціональними інтересами. Первинне та вторинне право цієї організації мають вищу юридичну силу порівняно з національним законодавством у сферах, що належать до компетенції Союзу. Договори про Європейський Союз та функціонування Європейського Союзу, а також Хартія основоположних прав є основними джерелами європейського

права, що визначають принципи організації та здійснення правосуддя.

Відтак, термін «конституційне регулювання» може бути використаний, коли йдеться про Європейський Союз, хоча в його контексті це поняття має дещо специфічний зміст. Європейський Союз не має єдиної формальної конституції, як національні держави, але його правова система заснована на ряді ключових документів, які функціонально виконують роль конституційних актів. До таких документів відносяться Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу, Хартія основоположних прав Європейського Союзу та інші нормативно-правові акти, які визначають принципи, структуру і повноваження інституцій Союзу, а також права і обов'язки держав-членів.

Таким чином, термін «конституційне регулювання» можна застосовувати для позначення правової архітектури Європейського Союзу, яка передбачає принципи верховенства права, прямої дії норм права Союзу, захист прав людини, демократію, повагу до національних і європейських законодавчих норм та інші фундаментальні положення.

Звідси, конституційні засади Європейського Союзу – це ті фундаментальні, засадничі положення, які формують основу правопорядку Союзу, визначаючи його природу, цілі та принципи функціонування та які закріплені у вказаних вище міжнародно-правових договорах. Серед основних аспектів, що відображають ці положення, слід виокремити наступні.

1. Принцип верховенства права Європейського Союзу означає, що норми права Союзу мають вищу юридичну силу порівняно з національним законодавством держав-членів і повинні застосовуватися безпосередньо в національних правопорядках у випадках колізії.

Це означає, що національні суди зобов'язані віддавати перевагу нормам європейського права, навіть якщо національні закони суперечать їм, незалежно від того, чи йдеться про законодавчі акти, підзаконні акти або конституційні норми. Така ієрархія норм права забезпечує ефективність правового режиму Європейського Союзу та гарантує єдність

правозастосовної практики в усіх державах-членах. Цей принцип також зобов'язує національні органи влади, включаючи суди, виконувати рішення Суду Європейського Союзу та неухильно дотримуватися встановлених європейським правом зобов'язань, що підтримує стабільність та послідовність правопорядку Європейського Союзу.

Розглядаючи цей аспект, не можемо не вказати наступне. Так, нині Україна ще не є членом Європейського Союзу. Однак, окремі органи державної влади вже застосовують акти Союзу у своїй діяльності. Наголосимо, що ще у 2004 році українським парламентом було прийнято Закон «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», відповідно до приписів якого одним з важливих етапів адаптації законодавства є обов'язкова перевірка проєктів законів та інших нормативно-правових актів на відповідність нормам *acquis communautaire*. Це дозволить уникнути прийняття актів, які суперечать європейському праву [141].

Відповідно до ст. 14 Угоди про асоціацію, співробітництво між Сторонами спрямоване на всебічне зміцнення правової системи, включаючи підвищення ефективності судової влади, гарантування її незалежності та неупередженості, а також боротьбу з корупцією. При цьому особлива увага приділяється дотриманню принципів верховенства права та поваги до прав людини [185].

Згадаємо, що Конституційний Суд України ще у 2007 році, розглядаючи справу відносно створення політичних партій, у тексті рішення (мотивувальна частина) звернувся до актів Європейського Союзу: Регламент ЄС 2004/2003 запроваджує додаткові критерії для визнання політичних партій європейського рівня, зокрема, вимоги щодо представленості у значній кількості країн-членів ЄС, участі у виборах до Європарламенту та обмеження фінансування [165].

А у справі відносно граничного віку в аспекті зайняття певних посад, Конституційний Суд України для посилення аргументації вдався до

положень Директиви Союзу: Подібний принцип було закріплено у статті 6 Директиви 2000/78/ЄС, яка надає державам-членам можливість встановлювати виключення з загальної заборони дискримінації за віком за умови, що такі виключення є об'єктивно обґрунтованими та пропорційними [166].

У цьому ж аспекті не можна не згадати і про посилення Конституційного Суду України на норми фундаментальних актів Європейського Союзу, зокрема на Хартію основоположних прав. Так, розглядаючи конституційну скаргу щодо конституційності окремих приписів кримінально-процесуального законодавства, національний орган конституційного контролю вказав, що відповідно до Хартії основоположних прав ЄС, обмеження прав і свобод можливі лише за умови, що вони встановлені законом, не підривають сутності цих прав та свобод і є пропорційними для досягнення легітимних цілей. Принцип пропорційності є основоположним при обмеженні прав і свобод людини [168].

Ціла низка статей Хартії основоположних прав (ст.ст. 20, 21, 45) була врахована Конституційним Судом при розгляді конституційної скарги Абрамовича Олексія Володимировича [160].

Слід окрему увагу приділити і посиланням органами державної влади на рішення Суду Справедливості Європейського Союзу. Конституційний суд України відзначив, що у своїй практиці Суд Справедливості ЄС неодноразово наголошував, що право на людську гідність є невід'ємною частиною європейського правопорядку, і будь-які дії, які його порушують, є неприпустимими («рішення в справі C-337/98 Kingdom of the Netherlands v. European Parliament and Council of the European Union від 9 жовтня 2001 року») [161].

А розглядаючи скаргу Тригуб Наталії Семенівни, національний орган конституційної юстиції послався на цілу низку актів Європейського Союзу. *Inter alia* Конституційний Суд України вказав, що згідно з Договором про функціонування ЄС, захист прав споживачів є сферою, в якій Європейський

Союз та держави-члени діють спільно, розподіляючи між собою відповідні повноваження. Відповідно до позиції Суду Європейського Союзу, постанови Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу № 765/2008 від 9 липня 2008, та згідно з усталеною судовою практикою, Конституційний Суд України наголосив, що будь-які обмеження прав і свобод повинні бути пропорційними поставленим цілям і не виходити за межі необхідного [162].

2. Принцип прямої дії передбачає, що норми права Європейського Союзу можуть мати безпосередній вплив на правовідносини всередині держав-членів і можуть бути застосовані судами без потреби в їхній імплементації до національного законодавства. Це означає, що фізичні та юридичні особи можуть прямо посилатися на положення європейського права в національних судах для захисту своїх прав.

Пряма дія норм Союзу сприяє гармонізації правозастосування в межах цієї організації, забезпечуючи однакове тлумачення і застосування норм на всій території Союзу. Цей принцип також зміцнює верховенство права Європейського Союзу, оскільки гарантує, що навіть у випадку відсутності національного закону, суди держав-членів можуть виносити рішення на основі безпосередньо застосовуваних норм європейського права, підтримуючи тим самим єдність правового порядку Союзу.

3. Загальні принципи права Європейського Союзу є фундаментальними правовими орієнтирами, які доповнюють і забезпечують тлумачення *acquis communautaire*. Принцип пропорційності передбачає, що заходи, вжиті державами-членами або інституціями Союзу, повинні бути належними, необхідними та відповідати поставленим цілям, не перевищуючи меж, необхідних для їх досягнення.

Принцип правової певності вимагає стабільності і передбачуваності правового регулювання, забезпечуючи, щоб норми *acquis communautaire* були зрозумілими та доступними для громадян і суб'єктів господарювання.

Заборона зловживання правами спрямована на запобігання використанню прав для досягнення нелегітимних цілей або ухилення від

правових зобов'язань.

Принцип недискримінації і рівного ставлення гарантує рівність усіх осіб перед законом та захист від будь-яких форм дискримінації, забезпечуючи справедливе ставлення незалежно від національності, статі, релігії чи інших ознак.

Ці принципи відображають основні цінності Європейського Союзу і є важливими складовими судової практики, яка послідовно підтверджує їхню важливість і застосування.

4. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. Хартія основоположних прав Європейського Союзу є ключовим документом, який закріплює фундаментальні права і свободи, гарантовані громадянам і резидентам країн-членів Союзу. Її значення полягає в тому, що вона має таку ж юридичну силу, як і Договори про Європейський Союз, що означає її безпосереднє застосування в правовому полі держав-членів. Важливо, що Хартія не лише доповнює існуючі договори, але й забезпечує правовий захист прав і свобод на рівні Союзу, забезпечуючи їх реалізацію незалежно від національних особливостей правових систем окремих держав. Цей документ встановлює єдині стандарти для всіх країн Європейського Союзу, що дозволяє посилити захист прав людини та забезпечити їхню однакову реалізацію на всій території Союзу.

Згідно зі ст. 2 Договору про Європейський Союз «Союз ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правовладдя та поваги до людських прав, включаючи права осіб, які належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, в якому панують плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками та чоловіками» [16].

Вказані цінності визначають напрям діяльності всіх державних органів у країнах Європейського Союзу, забезпечуючи єдиний стандарт прав людини та демократії. Суди в цих державах, зокрема й в Україні (зважаючи на подання заявки на вступ до Союзу), повинні здійснювати правосуддя,

керуючись цими фундаментальними цінностями. Додамо, що Конституція України поділяє європейські цінності, закріплюючи права людини, рівність та толерантність як фундаментальні принципи українського суспільства. Спільність цінностей є важливим чинником європейської інтеграції України.

Суд Європейського Союзу, заснований відповідно до статті 19 Договору про Європейський Союз, відіграє ключову роль у забезпеченні належного тлумачення та ефективного застосування європейського права на всій території Союзу [16]. Його функції виходять далеко за межі вирішення спорів між державами-членами, охоплюючи також контроль за відповідністю національних правових норм положенням європейського законодавства. Юрисдикція Суду включає розгляд позовів, поданих як урядами держав-членів і інституціями Союзу, так і окремими фізичними та юридичними особами, що дозволяє забезпечити захист прав і свобод громадян Європейського Союзу. Завдяки цьому Суд гарантує єдність правозастосовної практики в країнах-членах та забезпечує, щоб європейське право мало пріоритет і пряму дію, сприяючи зміцненню правової інтеграції в Європейський Союз.

Зазначена норма гарантує, що національні суди, застосовуючи своє законодавство, враховують прецеденти Суду Європейського Союзу та забезпечують таким чином єдине тлумачення європейського права. Ця норма є важливим елементом механізму імплементації *acquis communautaire*, забезпечуючи його ефективне застосування в національних правових системах. Завдяки цій нормі національні суди можуть посилатися на прецеденти Суду Європейського Союзу, що підвищує передбачуваність правозастосування.

Згідно зі ст. 67 Договору про функціонування Європейського Союзу, Європейський Союз є об'єднанням держав, які поділяють спільні цінності: свободу, безпеку, справедливість, повагу до прав людини та культурного різноманіття. «Союз докладатиме зусиль для забезпечення високого рівня безпеки за допомогою заходів із запобігання та боротьби зі злочинністю,

расизмом і ксенофобією, а також за допомогою заходів щодо координації та співпраці між поліцією, судовими органами та іншими компетентними органами, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах і, якщо необхідно, шляхом наближення кримінального законодавства. Союз полегшує доступ до правосуддя, зокрема через принцип взаємного визнання судових та позасудових рішень у цивільних справах» [16].

Крім закріплення фундаментальних цінностей, у статті підкреслюється важливість скоординованих дій державних органів, у тому числі судової гілки влади, для забезпечення верховенства права; наголошується, що захист прав людини неможливий без ефективної роботи судової системи.

Ст. 81 Договору створює правову основу для ефективного співробітництва між судами різних країн Європейського Союзу у цивільних справах. Вона спрямована на уніфікацію правил юрисдикції та визнання і виконання судових рішень, що сприяє спрощенню транскордонних правовідносин. Стаття 82, в свою чергу, стосується гармонізації кримінального права, зокрема, забезпечення стандартів захисту прав обвинувачених. Обидві статті є важливими інструментами для створення єдиного правового простору Союзу [15].

Крім основних положень Договорів, додаткові протоколи та декларації можуть містити важливі уточнення щодо організації судової системи та застосування конкретних правових норм. Ці міжнародно-правові акти відіграють роль доповнень до Договорів, надаючи більш детальну інформацію про те, як саме повинні застосовуватися норми, що регулюють правосуддя. Їх положення встановлюють чіткі правила щодо того, як здійснюється правосуддя в Союзі, розподіляють повноваження між судами та іншими органами влади, а також гарантують ефективний захист прав і свобод кожного громадянина.

Розглядаючи предмет нашого дослідження, ми не можемо оминати Хартію основоположних прав Європейського Союзу, що визначає основні

права та свободи громадян Європейського Союзу, а також принципи застосування *acquis communautaire*. Хартія має статус конституційного акту для всіх держав-членів Європейського Союзу, встановлюючи фундаментальні права та свободи, якими повинні керуватися всі інституції Союзу. Юридична сила Хартії прирівнюється до юридичної сили Договорів Європейського Союзу, що робить її обов'язковою для виконання всіма державами-членами.

Серед норм цього міжнародного договору особливу увагу заслуговує стаття 47, яка детально визначає право кожної людини на справедливий судовий розгляд і ефективний засіб захисту своїх прав [14]. Ця стаття гарантує кожній людині право на справедливе судочинство, включаючи право на публічний розгляд справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом.

Для забезпечення захисту прав, передбачених європейським правом, держави-члени повинні забезпечити доступ кожної особи до суду. Держави-члени зобов'язані створити систему судів, яка дозволить захистити права, визначені європейським правом.

Ефективні судові процедури, які забезпечують справедливість, є прямим наслідком цього основоположного принципу європейського права, що гарантує право на судовий захист.

Ця стаття не лише встановлює загальні принципи, а й конкретизує вимоги до судового процесу, зокрема, щодо його справедливості, гласності та дотримання розумних строків. Ця стаття гарантує, що кожна особа має право на розгляд своєї справи в незалежному і неупередженому суді, створеному на підставі закону. Крім того, для забезпечення ефективного доступу до правосуддя передбачено право на безоплатну юридичну допомогу.

Одними з найважливіших елементів справедливого судового розгляду є незалежність та неупередженість суду, які забезпечують справедливе і об'єктивне прийняття рішень. Незалежність суддів від впливу з боку державних органів чи інших зацікавлених осіб гарантує, що правосуддя

здійснюється виключно на основі закону та доказів. Публічність судових засідань є важливим механізмом підвищення прозорості судової системи, адже відкритий доступ до процесу дає можливість громадськості контролювати його чесність та підзвітність. Крім того, дотримання розумних строків розгляду справ має особливе значення, оскільки затягування процесу може порушити права сторін на ефективний захист їхніх інтересів. Тим самим, об'єктивність, відкритість та своєчасність судового розгляду є основними складовими принципу справедливого судочинства, що гарантують належний захист прав громадян.

Положення про безкоштовну юридичну допомогу відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до правосуддя для всіх громадян, незалежно від їхнього фінансового стану. Цей механізм гарантує, що навіть особи з обмеженими матеріальними ресурсами мають змогу скористатися послугами кваліфікованих адвокатів для захисту своїх прав та інтересів у суді. Безкоштовна правова допомога також є інструментом досягнення соціальної рівності, адже вона нівелює можливі нерівності між сторонами процесу, надаючи всім учасникам однакової можливості для ефективного представлення своїх позицій. Таким чином, цей інститут сприяє зміцненню принципу верховенства права та забезпечує реальний захист прав людини, підвищуючи довіру до судової системи та держави в цілому.

Хартія основоположних прав Європейського Союзу є важливим документом, що встановлює чіткі стандарти для забезпечення правосуддя, зокрема через механізми, які гарантують кожній особі доступ до справедливого суду. Поряд з правом на безкоштовну юридичну допомогу, в Хартії передбачено низку інших принципів, які є ключовими для забезпечення справедливого правосуддя.

- право на справедливий суд (є однією з найважливіших гарантій правової держави, охоплюючи кілька важливих аспектів, серед яких право кожної особи на доступ до незалежного та неупередженого суду, створеного на підставі закону; важливим елементом справедливого судового процесу є

публічність розгляду справ, що забезпечує прозорість правосуддя та підвищує довіру до судової системи);

- презумпція невинуватості (гарантує, що кожна особа вважається невинною у вчиненні правопорушення доти, доки її вина не буде доведена у законному порядку, що покладає обов'язок доведення вини на сторону обвинувачення, а всі сумніви трактуються на користь підсудного; цей принцип є важливою запорукою справедливого правосуддя, оскільки він знижує ризик неправомірного засудження);

- дотримання принципів законності та пропорційності покарання (передбачає, що будь-яке правопорушення має бути визначене законом, а покарання повинно відповідати тяжкості вчиненого злочину; принцип пропорційності покарання застерігає від надмірного та невідповідного покарання, що не відповідає ступеню вини або наслідкам злочину. Цей принцип сприяє справедливості в процесі винесення рішень, забезпечуючи рівність перед законом);

- захист від подвійного притягнення до юридичної відповідальності (principle of ne bis in idem) (забороняє повторне притягнення до відповідальності або покарання за один і той самий злочин, якщо було ухвалено остаточне судове рішення; це забезпечує правову визначеність та стабільність у правовій системі, запобігаючи ризику повторних переслідувань за ті самі дії).

Таким чином, Хартія створює єдиний стандарт для всіх держав-членів Європейського Союзу, забезпечуючи захист прав людини та справедливий судовий процес на найвищому рівні. Ці принципи є важливими елементами правової системи, яка ґрунтується на верховенстві права, справедливості та рівності, і можуть слугувати прикладом для України в контексті реформування правосуддя.

Важливим елементом нашого дослідження є акцент на загальноєвропейському контексті конституційного регулювання правосуддя, оскільки саме цей рівень регулювання забезпечує єдність та гармонізацію

правових підходів до судової системи в рамках Європейського Союзу. Проте, в окремих випадках доцільно звернути увагу на національні практики, коли вони мають унікальні особливості, що можуть бути корисними в контексті порівняння з національною системою конституційного забезпечення правосуддя.

Одним із таких прикладів є Федеративна Республіка Німеччина, де Конституція (Основний закон) містить окремий розділ, присвячений правосуддю. В Основному законі Німеччини чітко закріплені положення про незалежність суддів, систему судів і їхні повноваження, а також механізми забезпечення справедливого судочинства. Особливістю є те, що відповідно до Основного закону, судова влада в державі реалізується через систему судів, до якої входять Федеральний конституційний суд, Верховний федеральний суд, федеральні суди та суди земель [19].

Безумовно, при формуванні системи правосуддя Федеративної Республіки Німеччини законодавець врахував особливості федерального державно-територіального устрою. Це виявляється, зокрема, в тому, що судова система Німеччини побудована на принципі федералізму, де на федеральному і земельному рівнях існують свої судові органи. Проте, важливо звернути увагу на те, що орган конституційної юстиції – Федеральний конституційний суд – інтегрований у цю систему правосуддя на найвищому рівні, а його повноваження і роль закріплені безпосередньо в розділі, присвяченому правосуддю (ст. 93 Основного закону).

Цей підхід свідчить про те, що конституційна юстиція в Німеччині розглядається не як окремий, ізольований елемент, а як невід'ємна частина загальної судової системи. Включення норм про Федеральний конституційний суд у розділ про правосуддя підкреслює важливість його ролі у забезпеченні конституційного контролю, захисту основоположних прав громадян і нагляду за відповідністю законів Конституції.

Федеральний конституційний суд не лише вирішує питання конституційності законів, але й виступає гарантом стабільності

правопорядку, прав людини та федеративного устрою.

Таким чином, Німеччина демонструє модель, де орган конституційної юстиції є інтегрованою частиною системи правосуддя, що сприяє ефективності та стабільності правової системи в цілому. Включення Федерального конституційного суду до системи правосуддя стало одним з ключових елементів, що забезпечили успішне становлення німецької правової держави. Цей орган зіграв визначальну роль у формуванні єдиного правового простору на території Федеральної Республіки Німеччини, уніфікації судової практики та забезпеченні верховенства права. Розміщення норм про Федеральний конституційний суд саме у розділі про правосуддя підкреслює тісний зв'язок між конституційним контролем і загальною юрисдикцією.

На окрему згадку заслуговує положення ч. 2 ст. 98 Основного закону, відповідно до якого федеральні судді несуть відповідальність за дотримання Основного закону та конституційного ладу земель. У разі їх порушення Федеральний конституційний суд має повноваження застосувати відповідні дисциплінарні заходи, включаючи звільнення [19].

Певною мірою це положення набуває особливої важливості в контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна, зокрема, у зв'язку з повідомленнями в засобах масової інформації про можливу наявність російського громадянства у окремих суддів, які, незважаючи на воєнний стан і агресію з боку росії, продовжують здійснювати правосуддя. Така ситуація викликає серйозні питання щодо незалежності, неупередженості та добросовісності судової системи України.

З огляду на те, що судді відіграють ключову роль у захисті прав і свобод громадян, особливо під час війни, наявність подвійного громадянства, зокрема громадянства держави-агресора, може підірвати суспільну довіру до правосуддя та сприяти виникненню сумнівів щодо лояльності таких суддів до України і її правової системи. Це також ставить під загрозу принципи правовладдя та справедливого судочинства, які є основою демократичної

держави.

У цьому контексті, положення про органи конституційної юстиції, як у Німеччині, так і в інших європейських країнах, де такі органи відповідають за захист конституційного ладу і можуть розглядати питання, пов'язані з конституційністю актів, включно з кадровими питаннями, набувають особливого значення. Важливо, щоб в Україні також була налагоджена ефективна система контролю за дотриманням вимог до суддів, зокрема щодо їхньої національної приналежності та відсутності іноземних зобов'язань, які могли б поставити під сумнів їхню неупередженість.

Таким чином, забезпечення належного функціонування судової системи в умовах війни та особлива увага до статусу суддів, включно з питаннями громадянства, є важливими для збереження довіри до правосуддя і дотримання принципів справедливості та верховенства права.

Окремо також варто звернути увагу на те, що в Конституції Федеративної Республіки Німеччини, у розділі «Правосуддя», закріплено низку норм, які гарантують основоположні права осіб у сфері судочинства. Ці положення є не лише декларативними, але й забезпечують реальний механізм захисту прав людини в контексті судового розгляду.

Зокрема, норми цього розділу гарантують право на доступ до суду, право на справедливий судовий розгляд, а також захист від свавілля з боку державних органів. Конституція Німеччини визначає, що суди є незалежними та підкоряються лише закону, що забезпечує неупередженість та об'єктивність судових рішень.

Крім того, положення про презумпцію невинуватості, яка гарантує, що особа вважається невинною, доки її вина не буде доведена у встановленому порядку, є фундаментальним елементом німецької правової системи. Це положення забезпечує захист прав особи на кожному етапі судового процесу та запобігає можливим зловживанням.

Додамо, що відповідно до ч. 4 ст. 104 Конституції Німеччини «родич затриманого або особа, якій він чи вона довіряє, повинні бути негайно

повідомлені про будь-яке судове рішення про призначення або продовження позбавлення волі» [19].

Ці норми демонструють високий рівень захисту прав людини та відповідають загально визнаним міжнародним стандартам, зокрема, Європейській конвенції з прав людини. У сукупності, вони забезпечують ефективне функціонування судової системи як інструменту реалізації правосуддя та підтримки правопорядку в державі, що особливо важливо в умовах демократичного суспільства.

Окремо згадаємо також досвід Франції. Конституційне регулювання правосуддя у Франції має кілька характерних особливостей, які можна порівняти з Україною та Німеччиною.

1. Конституційна роль судової влади. У Франції судова влада хоча і виділена в окремий розділ Конституції, як у Німеччині чи Україні, однак, Конституція Франції лише опосередковано визначає статус судової влади, зосереджуючи увагу на функціонуванні Конституційної ради, яка є специфічним конституційним органом для забезпечення конституційності законів.

Натомість у Конституції України є окремий розділ про правосуддя, який деталізує статус судів, порядок формування судової системи та забезпечення незалежності суддів.

Як і в Україні, у Конституції Німеччини (Основному законі) є спеціальний розділ, присвячений правосуддю, який охоплює різні аспекти діяльності судової влади, включно з функціонуванням Федерального конституційного суду, а також широким переліком прав людини у сфері правосуддя.

2. Роль Конституційної ради. Французька Конституційна рада має важливу роль у забезпеченні конституційності законів, однак вона не є класичним судовим органом. Її основною функцією є перевірка конституційності законопроектів до їхнього остаточного прийняття, а також розгляд запитів уповноважених осіб щодо конституційності чинних законів.

Так, Й. Пуделька відзначає, що згідно зі статтею 61-1 Конституції Франції, яка набула чинності у 2010 році, кожна сторона судового розгляду має право звернутися до Конституційної ради з метою оскарження застосування закону, який, на її думку, порушує її основні права, гарантовані Конституцією [156, с. 125].

Щодо України та Німеччини, то обидві країни мають конституційні суди, які виконують роль охоронців Конституції, маючи право вирішувати питання щодо відповідності законів Конституції. Конституційні суди в Україні та Німеччині мають значно ширші повноваження порівняно з Конституційною радою Франції.

Водночас, вкажемо, що французька Конституційна рада «доглядає за належністю (*veille a la regularite*) виборів Президента Республіки. Вона розглядає відповідні скарги і оголошує результати виборів» [73, с. 39]. Такі ж повноваження Конституційної ради і у випадку проведення референдумів. Окрім цього, колишні президенти держави є постійними членами Конституційної ради.

3. Адміністративна юстиція. Особливістю французької судової системи є існування окремої адміністративної юстиції на чолі з Державною радою (*Conseil d'État*). Державна рада є вищим органом адміністративної юстиції, що розглядає спори між громадянами та державними органами. Це відображає дуалізм французької системи правосуддя, де адміністративні й загальні суди функціонують окремо.

Відзначимо, що у Німеччині також існує розвинена система адміністративної юстиції, яка функціонує в окремій гілці правосуддя, подібно до французької системи. Натомість в Україні адміністративна юстиція є складовою єдиної системи судоустрою, і вищим органом є Верховний Суд.

4. Роль прокуратури. Прокуратура у Франції є частиною судової системи і працює в межах міністерства юстиції [80, с. 124], що викликає дискусії щодо її незалежності. У Німеччині прокуратура є частиною судової

системи, але з більшою мірою незалежності, ніж у Франції.

В Україні прокуратура має окремий статус, її діяльність регулюється специфічними нормами. І, як ми вище зазначили, з 2016 року конституційні норми щодо прокуратури були перенесено до розділу «Правосуддя».

5. Гарантії правосуддя. Хоча Конституція Франції не містить окремого розділу про права людини у сфері правосуддя, основоположні принципи справедливого судочинства закріплені у Декларації прав людини і громадянина 1789 року, яка є частиною конституційного регулювання. Ці положення гарантують доступ до суду, презумпцію невинуватості, право на захист та інші процесуальні права.

У конституціях Україна та Німеччини містяться чіткі гарантії прав у сфері правосуддя, які забезпечуються на рівні основного закону.

Водночас, вкажемо, що у тексті Конституції Франції (у розділі про судову владу) закріплено, що ніхто не може бути позбавлений свободи без законних підстав. Судова влада, як гарант дотримання закону, забезпечує захист цього фундаментального права людини. При цьому суд визначається як «охоронець індивідуальної свободи» [73].

Таким чином, хоча система правосуддя Франції має певні відмінності від правових систем Німеччини та України, особливо в контексті дуалізму судової системи та ролі Конституційної ради, спільною рисою залишається забезпечення фундаментальних прав осіб у сфері судочинства через конституційне регулювання.

Загалом варто наголосити, що конституційне регулювання правосуддя є одним з ключових елементів державного устрою будь-якої країни. Хоча більшість європейських держав дотримуються загальних принципів поділу влади та незалежності судової гілки, існують значні відмінності в деталях цього регулювання.

Чинниками таких відмінностей є наступні.

- історичні особливості: кожна країна має свою унікальну історію, правову систему, яка формувалася протягом століть і вплинула на

конституційні норми;

- політична культура: різні політичні системи та традиції призводять до різних підходів до організації судової влади;

- рівень економічного розвитку: економічні умови впливають на складність судової системи та її ресурсне забезпечення;

- інтеграційні процеси: участь у міжнародних організаціях (Європейському Союзу, Раді Європи) вимагає гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

При цьому серед найбільш типових відмінностей варто вказати наступні.

1. Структура судової системи:

- кількість судових інстанцій: деякі країни мають більше рівнів судової системи, ніж інші;

- спеціалізація судів: у деяких країнах суди спеціалізуються на певних категоріях справ, в інших функціонують суди загальної юрисдикції;

- наявність конституційних судів: не всі країни мають окремий конституційний суд.

2. Процедура призначення суддів:

- роль виконавчої влади: у деяких країнах виконавча влада має більший вплив на призначення суддів, ніж в інших;

- конкурсні процедури: відрізняються вимоги до кандидатів та процедура проведення конкурсів.

3. Гарантії незалежності суддів:

- терміни повноважень: різняться терміни, на які обираються або призначаються судді;

- імунітети суддів: обсяг імунітетів також може відрізнятися.

4. Відповідальність суддів:

- можливість притягнення до відповідальності: існують різні підходи до питання відповідальності суддів за неправосудні рішення.

5. Взаємовідносини судової влади з іншими гілками влади:

- розподіл повноважень: різний рівень розмежування повноважень між судовою, виконавчою та законодавчою владою;
- механізми взаємодії: відрізняються способи взаємодії суду з іншими державними органами.

Не можемо також не вказати, що у Конституції Швейцарії лише сім статей складають розділ, присвячений питанням судоустрою, що демонструє лаконічність та гнучкість підходу швейцарської правової системи до регулювання судової влади. Цікаво, що три з цих статей стосуються Федерального суду та його конституційної юрисдикції, підкреслюючи ключову роль цього органу у забезпеченні правосуддя на рівні конфедерації. Це свідчить про те, що хоча судова влада у Швейцарії децентралізована і значну частину юрисдикційних функцій виконують кантони, Федеральний суд залишається головним гарантом єдності правової системи та захисту конституційних прав.

Окремо варто звернути увагу на те, що одна зі статей регулює організаційні аспекти функціонування кримінального суду, що демонструє пріоритет держави у забезпеченні ефективного кримінального правосуддя. Це важливо, оскільки кримінальні справи мають особливе значення для забезпечення громадського порядку та безпеки, що вимагає відповідної уваги на конституційному рівні.

Ще одна стаття стосується функціонування судів суб'єктів конфедерації: «Кантони призначають судові органи для розгляду цивільних і публічно-правових спорів, а також кримінальних справ. Вони можуть створювати спільні судові органи» [1]. Це положення відображає високий рівень автономії кантонів у судовій системі Швейцарії, надаючи їм можливість самостійно організувати судову владу для вирішення спорів. Такий підхід є виразом швейцарської моделі федералізму, де кожен кантон має значну свободу в організації своїх інституцій.

Примітно, що Конституція надає кантонам можливість створювати спільні судові органи, що свідчить про гнучкість у регіональному правосудді

та ефективного використання ресурсів. Це положення дозволяє кантонам адаптуватися до місцевих умов і забезпечувати судову систему, яка відповідає їхнім потребам, водночас зберігаючи координацію на загальнофедеральному рівні.

Таким чином, структура судової влади Швейцарії, незважаючи на свою «лаконічність» відображення у Конституції, відображає ключові принципи федералізму, децентралізації та гнучкості, що дозволяє системі бути адаптивною та ефективною, одночасно забезпечуючи високий рівень правового захисту на всіх рівнях правосуддя.

Наголосимо також на тому, що відповідно до припису, закріпленого у ст. 191с Конституції Швейцарії, органи судової влади є незалежними у своїй судовій діяльності і зобов'язані дотримуватись лише права. Важливо звернути увагу, що у тексті використано термін «право» (Recht), а не «закон» (Gesetz). Це вказує на більш широкий підхід до судового правозастосування, що включає не лише формальні закони, але й принципи правовладдя, прецедентне право, міжнародні зобов'язання Швейцарії та фундаментальні права людини.

Використання терміну «право» вказує на те, що судді мають орієнтуватися на загальні принципи правової системи, які можуть бути ширшими за конкретні положення законодавства. Це дозволяє забезпечити більшу гнучкість у правозастосуванні, що особливо важливо у складних або нових ситуаціях, коли законодавство може бути не повністю адаптоване до обставин. Таке формулювання підкреслює важливість принципів правової держави (Rechtsstaat), коли судді не обмежуються лише буквальним застосуванням законів, а враховують правові принципи і стандарти.

Отже, концепція права у швейцарській Конституції охоплює не лише чинне законодавство, а й фундаментальні цінності правової системи, до яких відносяться справедливість, пропорційність, правові традиції і, головне, права людини. Це підтверджує ідею, що судова влада повинна слугувати не тільки як механізм виконання закону, але й як гарант правової

справедливості в ширшому розумінні. [1].

Загалом, конституційне регулювання правосуддя є динамічним процесом, який постійно розвивається і адаптується до нових викликів. Порівняння конституційних моделей різних країн дозволяє виявити як загальні тенденції, так і національні особливості.

3.2. Напрями удосконалення конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні.

Заключним етапом наукового пізнання конституційно-правового регулювання правосуддя є з'ясування напрямів його удосконалення, оскільки саме через аналіз існуючого стану регулювання можна виявити проблеми та слабкі місця. Важливим аспектом є пошук шляхів усунення правових колізій, підвищення ефективності судової системи та гарантування незалежності суддів. Напрями удосконалення можуть стосуватися, зокрема, посилення конституційного контролю за судовими рішеннями, забезпечення рівного доступу до правосуддя, а також впровадження нових механізмів захисту прав і свобод людини.

У сучасних умовах реформування правосуддя в Україні, зокрема в контексті євроінтеграції, необхідно враховувати міжнародний досвід та стандарти, зокрема Європейської конвенції з прав людини та рекомендації Венеціанської комісії. При цьому удосконалення конституційно-правового регулювання має не лише підвищити якість правосуддя, але й сприяти зміцненню довіри суспільства до судової системи, що є ключовим для побудови правовладдя.

Таким чином, узагальнюючи означене вище щодо сучасного стану конституційного регулювання правосуддя в Україні, а також відносно міжнародно-правового регулювання (зокрема, європейського) можна вказати на такі можливі напрями удосконалення національного права у царині

правосуддя.

У контексті запозичення позитивного досвіду Європейського Союзу для конституційно-правового регулювання правосуддя в Україні, можна виділити кілька ключових аспектів, що мають значний потенціал для вдосконалення національної правової системи.

1. Контекст принципу верховенства права. Зокрема йдеться про принцип верховенства права Європейського Союзу, за яким норми європейського права мають пріоритет над національним законодавством у випадках колізії, може бути корисним для України у контексті правової гармонізації з європейськими стандартами. Пріоритет міжнародних зобов'язань України, зокрема у сфері прав людини, забезпечить більш ефективно впровадження норм, що захищають права і свободи громадян. Це може стати основою для посилення правовладдя та уникнення конфліктів між національним законодавством та міжнародними стандартами.

Зокрема, імплементація цього принципу допоможе ефективніше впроваджувати міжнародні стандарти захисту прав людини в українське законодавство. Це забезпечить, що права і свободи громадян будуть захищені на рівні, який відповідає вимогам Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини. Запозичення європейського підходу до верховенства права також сприятиме усуненню наявних колізій між національними та міжнародними правовими нормами, що є важливим для посилення правовладдя.

Крім того, цей підхід може бути основою для вдосконалення судового контролю за дотриманням прав людини в Україні. Враховуючи значну кількість рішень Європейського суду з прав людини щодо України, які свідчать про порушення прав людини, ефективне впровадження європейських стандартів дозволить не лише підвищити якість правосуддя, але й знизити кількість подібних порушень у майбутньому.

Важливо також, що пріоритет міжнародних зобов'язань сприятиме подальшому розвитку незалежності судової гілки влади. Адже дотримання

принципу верховенства права вимагає незалежного та ефективного судового контролю за виконанням зобов'язань держави перед міжнародними інституціями. Це зменшить ризик політичного втручання в судову систему та забезпечить її стійкість перед внутрішніми викликами.

Відзначимо, що приймаючи одне з рішень, орган конституційного контролю в Україні на своєму офіційному веб-порталі вказав (посилаючись на повідомлення Організації з безпеки і співробітництва у Європі), що це рішення відкриває нові можливості для вільного здійснення релігійних обрядів та вираження своїх переконань. Більше того, воно демонструє, що Україна рухається у напрямку до європейських стандартів у сфері прав людини. При цьому у повідомленні зосереджується увага на тому, що ним (Судом) підтверджено принцип «дружнього ставлення до міжнародного права», продемонструвавши, що національне право має тлумачитися у світлі міжнародних стандартів у сфері прав людини [184].

Вкажемо, що згідно з принципом «дружнього ставлення до міжнародного права», Конституційний Суд враховує практику Європейського суду з прав людини при тлумаченні Конституції України, що забезпечує узгодженість національного законодавства з міжнародними стандартами [167]. Відзначимо у цьому контексті, що деякі автори вказують, що Суд Європейського Союзу загалом дотримується доктрини дружнього ставлення до міжнародного права [22, с. 29], стверджуючи, що прецедентне право цього Суду є «особливо доброзичливим до міжнародного права» [23, с. 698].

Додамо, що доктрина дружнього ставлення до міжнародного права відображає концепцію, згідно з якою національні правові системи повинні тлумачити та застосовувати внутрішнє законодавство у спосіб, що не суперечить нормам міжнародного права. Це доктринальне положення передбачає гармонізацію внутрішнього права з міжнародними стандартами та забезпечення пріоритету міжнародних зобов'язань держави. Основний зміст цієї доктрини полягає у такому:

1) пріоритет міжнародного права (національні правові акти повинні бути сумісними з міжнародними договорами; якщо виникає колізія між нормами національного права і міжнародного права, пріоритет має бути наданий міжнародним нормам);

2) тлумачення на користь міжнародних зобов'язань (національні суди та інші органи влади повинні тлумачити національне законодавство у світлі міжнародних стандартів, намагаючись уникнути конфліктів між ними; це стосується як тлумачення законів, так і застосування конституційних положень);

3) забезпечення дотримання прав людини (доктрина часто використовується для забезпечення дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; держави повинні враховувати міжнародні зобов'язання при ухваленні рішень, які стосуються прав і свобод людини);

4) співпраця між національними та міжнародними інституціями (доктрина передбачає відкритість національної правової системи до впливу міжнародних інституцій, таких як Організація Об'єднаних Націй, Європейський суд з прав людини, Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй тощо. Вона також спонукає до розвитку механізмів судової взаємодії для виконання рішень міжнародних судів);

5) гармонізація законодавства (доктрина сприяє адаптації внутрішніх правових норм до міжнародних стандартів, зокрема через внесення змін до національних законів або Конституції; це забезпечує відповідність правової системи держави з міжнародними нормами).

Таким чином, впровадження цієї доктрини має на меті зміцнити правовладдя на міжнародному рівні, посилити міжнародну співпрацю та підвищити рівень захисту прав людини. У випадку України, доктрина дружнього ставлення до міжнародного права має особливе значення у контексті її євроінтеграційних процесів, адже гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами є одним з пріоритетних завдань.

Імплементация вимог доктрини дружнього ставлення до міжнародного

права повинна здійснюватися через діяльність усіх судових інстанцій в Україні, а не обмежуватися лише Конституційним Судом України чи Верховним Судом. Це пояснюється тим, що міжнародне право охоплює широкий спектр норм, які стосуються різних сфер правовідносин, зокрема прав людини, економіки, охорони довкілля та інших аспектів, і його належна реалізація вимагає участі всіх елементів судової системи.

Якщо вимоги доктрини дружнього ставлення до міжнародного права будуть інтегровані в діяльність усіх судів, включно з місцевими, апеляційними та спеціалізованими судами, це забезпечить ширше використання міжнародних норм на практиці. Що особливо важливо у справах, які стосуються прав людини, оскільки такі справи часто розглядаються саме на рівні місцевих та апеляційних судів, де питання дотримання міжнародних зобов'язань може бути ключовим для прийняття справедливого рішення.

Важливо, щоб всі суди мали єдине розуміння принципів тлумачення національного законодавства з урахуванням міжнародних стандартів. Це сприятиме формуванню узгодженої судової практики і мінімізує ризики правових колізій між національним і міжнародним правом. Якщо лише Конституційний чи Верховний Суд будуть застосовувати міжнародні норми, це може призводити до несистемного підходу у правозастосуванні на нижчих рівнях судової системи.

Оскільки імплементація міжнародного права через діяльність усіх судів сприятиме захисту прав і свобод на кожному етапі судового процесу, громадяни зможуть отримати більш ефективний правовий захист. Це особливо важливо для забезпечення доступу до правосуддя на місцевому рівні, де громадяни часто звертаються за захистом своїх прав.

Якщо вимоги доктрини будуть враховуватися на рівні нижчих судів, це може зменшити кількість скарг та апеляцій до Верховного Суду чи Конституційного Суду, оскільки відповідність рішень міжнародним стандартам буде забезпечена ще на первинних етапах розгляду справ.

Відтак, імплементація вимог доктрини дружнього ставлення до міжнародного права через діяльність усіх судів України забезпечить більш комплексне і всебічне використання міжнародних стандартів, підвищить рівень правовладдя та сприятиме ефективному захисту прав людини у кожній судовій інстанції.

Отже, імплементація окремих положень принципу верховенства права Європейського Союзу може суттєво покращити конституційно-правове регулювання правосуддя в Україні, сприяючи правовій гармонізації, захисту прав людини та посиленню інституційної незалежності судової системи.

2. Контекст принципу прямої дії. Принцип прямої дії, який дозволяє застосовувати норми європейського права безпосередньо в судах без необхідності їх імплементації у національне законодавство [18, с. 578-581], також має важливе значення для України. Введення подібного принципу щодо норм міжнародного права, зокрема і європейського права, допоможе забезпечити швидке та ефективно впровадження міжнародних стандартів правосуддя. Це також сприятиме підвищенню рівня захисту прав громадян через можливість прямого звернення до суду на основі норм міжнародного права. Додамо, що такий підхід безпосередньо узгоджується з доктриною дружнього ставлення до міжнародного права.

Принцип прямої дії, який дозволяє безпосередньо застосовувати норми міжнародного права в національних судах без необхідності їх попередньої імплементації у внутрішнє законодавство [79, с. 248], має важливе значення для модернізації української правової системи. У контексті європейської інтеграції та гармонізації правових стандартів з Європейським Союзом, введення цього принципу може стати потужним інструментом для швидкої адаптації України до європейських стандартів правосуддя.

Узагальнюючи наукові положення з цього питання, можна виокремити такі додаткові можливості імплементації цього принципу:

1) швидке впровадження міжнародних норм (пряма дія міжнародного права дозволить уникнути затримок, пов'язаних із процедурою

імплементатії, яка може бути складною і тривалою. Це забезпечить своєчасне застосування міжнародних стандартів у сфері прав людини, захисту довкілля, економічного регулювання та інших сфер, де міжнародні норми мають вирішальне значення. В Україні, де судова реформа та інтеграція з європейським правовим простором є пріоритетами, такий підхід є надзвичайно важливим для прискорення змін);

2) підвищення рівня захисту прав громадян (можливість безпосереднього звернення громадян до суду на основі норм міжнародного права створює нові гарантії захисту прав. Якщо національне законодавство не забезпечує достатньої або повної реалізації прав громадян, вони можуть посилатися на міжнародні норми, які є більш прогресивними або забезпечують ширший захист. Це є особливо важливим у випадках, коли національні закони або судова практика не відповідають міжнародним зобов'язанням України);

3) гармонізація національної судової практики з міжнародними стандартами (застосування принципу прямої дії допоможе забезпечити, що рішення національних судів відповідатимуть міжнародним стандартам, зокрема стандартам Європейського суду з прав людини та інших міжнародних організацій. Це сприятиме підвищенню довіри громадян до судової системи, оскільки рішення судів будуть більш прозорими і передбачуваними, базованими на загально визнаних міжнародних принципах);

4) сприяння реалізації доктрини дружнього ставлення до міжнародного права (пряма дія міжнародних норм безпосередньо кореспондується з доктриною дружнього ставлення до міжнародного права, яка закликає держави інтегрувати міжнародні норми у національне правозастосування максимально дружнім способом. Це забезпечить тісніший зв'язок між національним правом та міжнародним правопорядком, зменшуючи ризики правових колізій);

5) підвищення відповідальності суддів (імплементатія прямої дії норм

міжнародного права також підвищить відповідальність суддів, адже вони будуть зобов'язані тлумачити національні закони відповідно до міжнародних норм і забезпечувати їхнє пріоритетне застосування у випадках конфлікту. Це вимагає високого рівня правової обізнаності суддів та їхньої готовності враховувати міжнародні стандарти під час прийняття рішень).

Загалом, принцип прямої дії міжнародного права сприятиме більш швидкій інтеграції України в європейську правову систему та створить додаткові механізми для забезпечення справедливості і захисту прав громадян на національному рівні.

Відзначимо, що у вітчизняній правовій доктрині існує різне тлумачення місця міжнародного права в національній системі права. Це питання є особливо актуальним у зв'язку з необхідністю гармонізації законодавства України з міжнародними стандартами, зокрема в контексті європейської інтеграції. Загалом можна виокремити кілька основних позицій, які відображають різні підходи до цієї проблематики.

По-перше, це дуалістичний підхід. Ця точка зору ґрунтується на тому, що міжнародне та національне право є окремими і незалежними системами. Відповідно до цього підходу, норми міжнародного права можуть діяти у внутрішній правовій системі лише після їхньої імплементації через відповідні акти національного законодавства. В Україні цей підхід інколи відображається у тому, що певні міжнародні договори вимагають прийняття спеціальних законів чи постанов для їх реалізації, і поки такі норми не будуть імплементовані, вони не можуть бути безпосередньо застосовані судами чи іншими органами державної влади. Як вказує Шамсан Ріяд Таха, «міжнародне право та внутрішньодержавне право хоча й мають єдину соціальну природу, але функціонально виступають як дві самостійні та тісно взаємодіючі та взаємозалежні системи права» [25, с. 391].

По-друге, це моністичний підхід. Цей підхід передбачає, що міжнародне право і національне право утворюють єдину правову систему, і тому норми міжнародного права можуть діяти безпосередньо у внутрішній

системі [65, с. 4]. Прихильники монізму вказують, що Конституція України (стаття 9) передбачає, що чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства України. Відповідно до цього підходу, міжнародне право має пріоритет у разі колізій з національним законодавством.

По-третє, це конституційно-обмежений монізм. У контексті української правової системи також можна виділити підхід, який акцентує на тому, що норми міжнародного права діють у національній правовій системі лише в межах, які не суперечать Конституції України. Тобто, міжнародні договори можуть бути частиною національного права і мати пріоритет, але за умови, що вони не порушують конституційних положень [50, с. 27]. У разі такої суперечності Конституційний Суд України має повноваження визнати невідповідність міжнародного договору Конституції, що робить його недійсним для внутрішнього застосування.

По-четверте, це пріоритет міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. У сфері захисту прав людини в Україні часто акцентується на тому, що міжнародні договори, зокрема Європейська конвенція з прав людини, мають пріоритет перед національними законами у випадку колізій. Це відображає практику Європейського суду з прав людини, рішення якого є обов'язковими для виконання в Україні. У цьому контексті можна говорити про специфічний підхід, що стосується саме правозахисних стандартів, які зобов'язують Україну імплементувати і виконувати міжнародні зобов'язання, навіть якщо національне законодавство ще не адаптоване до таких стандартів.

По-п'яте, це фактичні проблеми застосування міжнародного права. Хоча на законодавчому рівні в Україні закріплений принцип інтеграції міжнародного права у внутрішню систему, на практиці існують випадки, коли суди або інші органи не завжди готові або здатні застосовувати міжнародні норми безпосередньо. Фактором чого переважно є відсутність конкретних механізмів реалізації міжнародних стандартів на національному

рівні. Наприклад, у деяких випадках суди можуть віддавати перевагу національному законодавству через його конкретнішу регламентацію або через відсутність чітких інструкцій щодо застосування міжнародних норм.

Різні підходи до місця міжнародного права в національній правовій системі України відображають складність і багатогранність цього питання. У контексті європейської інтеграції та прагнення України до гармонізації з міжнародними стандартами, особливо у сфері захисту прав людини, важливим завданням є підвищення правової визначеності та ефективності застосування міжнародного права на національному рівні. Це включає, зокрема, посилення прямої дії міжнародних договорів, розвиток практики їх застосування судами, а також забезпечення належної імплементації у випадках, коли цього вимагає внутрішнє законодавство.

3. Контекст загальних принципів права. Принципи пропорційності, правової певності, заборони зловживання правами та недискримінації, які є невід'ємною частиною права Європейського Союзу, повинні бути більш широко інтегровані в українську правову систему. Це може бути чинником підвищення якості судових рішень, зменшення дискреційних повноважень державних органів та забезпечення справедливості у відносинах між громадянами та державою.

Відзначимо, що хоча ці принципи стали складовою конституційно-правового регулювання, однак, у багатьох випадках вони лишаються нереалізованими.

Щодо принципу пропорційності відзначимо наступні проблеми:

- занадто суворі покарання за незначні правопорушення: наприклад, надмірні штрафи за дрібні адміністративні правопорушення, які не несуть суспільної небезпеки; або непропорційні покарання за звичайну крадіжку та корупційні діяння, пов'язані зі значними фінансовими втратами держави;

- обмеження прав і свобод без достатніх підстав: введення обмежень на проведення мирних зібрань або свободу слова, які не відповідають загрозам національній безпеці; додамо, що в умовах воєнного стану питання про

домірність обмежень прав і свобод людини є об'єктом постійних дискусій в правничому середовищі;

- необґрунтоване застосування сили працівниками органів правопорядку чи іншими органами державної влади.

Щодо заборони зловживання правами, то найбільш типовим порушенням є зловживання процесуальними правами [26, 52]: затягування судових процесів, подання безпідставних позовів або скарг з метою ускладнення розгляду справи. У цьому аспекті наведемо висновок (з яким цілком погоджуємось) вітчизняних вчених Н. Атаманчук, А. Монаєнко, О. Костюченко про те, що нормативна фіксація заборони зловживання процесуальними правами в Цивільному процесуальному кодексі України є необхідним кроком для забезпечення ефективності цивільного процесу. Проте, для уникнення неоднозначного тлумачення та забезпечення відповідності міжнародним стандартам, слід деталізувати поняття зловживання процесуальними правами та встановити чіткі критерії його кваліфікації. Це сприятиме підвищенню якості правосуддя та забезпечить рівні умови для всіх учасників судового процесу [28, с. 355].

Щодо принципу недискримінації:

- дискримінація за ознакою статі: нерівна оплата праці за однакову роботу, обмеження доступу жінок до керівних посад, сексуальні домагання («сьогодні головною проблемою дискримінації в Україні є її поширена форма прояву, яка полягає в гендерній нерівності у сфері зайнятості та пошуку роботи» [35, с. 151]);

- дискримінація за віком: відмова у працевлаштуванні через вік, дискримінація пенсіонерів при наданні соціальних послуг тощо;

- дискримінація за інвалідністю: обмеження доступу людей з інвалідністю до громадських місць, відмова у наданні робочих місць тощо.

4. Щодо Хартії Європейського Союзу про основоположні права. Хартія основоположних прав Європейського Союзу, яка має таку ж юридичну силу, як і основоположні договори Союзу, закріплює єдиний стандарт захисту прав

і свобод для всіх держав-членів Європейського Союзу. Це гарантує однаковий рівень правового захисту незалежно від національних законодавчих особливостей і зобов'язує країни-учасниці застосовувати стандарти прав людини у всіх сферах правовідносин, що регулюються правом Європейського Союзу. Такий підхід сприяє утвердженню правовладдя, правової визначеності та ефективного механізму захисту прав людини на всій території Союзу.

Для України важливим кроком у напрямку інтеграції до європейського правового простору може стати не тільки формальне закріплення прав людини в Конституції, але й перегляд та вдосконалення національного законодавства з метою його гармонізації з європейськими стандартами. Це вимагає глибшої інтеграції принципів і норм, що містяться в Хартії, до національної правової системи та адаптації їх у реальному правозастосуванні.

Гармонізація національного законодавства має включати не тільки оновлення нормативних актів, але й створення дієвих інституційних механізмів, здатних забезпечити належний рівень захисту прав у судовій практиці. Принципово важливо, щоб судова система України відповідала європейським стандартам правосуддя, зокрема в аспектах справедливого судового розгляду, доступу до правосуддя, незалежності суддів та забезпечення ефективного механізму правового захисту.

Окрім того, належна імплементація стандартів Хартії повинна передбачати посилення ролі Конституційного Суду України, який міг би розглядати питання відповідності національних норм міжнародним стандартам, а також забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини. Це підвищить рівень довіри до правосуддя і зміцнить національні механізми захисту прав.

Загалом, ефективна гармонізація національного законодавства із європейськими стандартами не лише сприятиме захисту прав людини, але й стане важливим етапом на шляху до інтеграції України в ЄС, підтверджуючи

готовність країни дотримуватися правових принципів, що є спільними для держав-членів Європейського Союзу.

Так, наприклад, заслуговує на увагу закріплення у Хартії основоположних прав Європейського Союзу принципу недоторканності людської гідності, яка визначається як непорушна цінність і основа правового порядку. Стаття 1 Хартії підкреслює необхідність захисту та поваги людської гідності [186], ставлячи це поняття на перше місце серед усіх інших прав і свобод. Таким чином, гідність людини виступає фундаментальною нормою, від якої залежать інші права, і формує основоположні моральні та правові рамки для розвитку прав людини у європейському просторі.

Цей підхід не є унікальним для Хартії, адже аналогічний принцип закріплено в Конституції Федеративної Республіки Німеччини (Основному законі), де стаття 1 також проголошує недоторканність людської гідності як базову цінність. Конституція Німеччини робить захист людської гідності не тільки правовою нормою, а й фундаментальним принципом усієї державної та суспільної організації. Це означає, що держава зобов'язана не лише утримуватися від порушення гідності людини, але й активно забезпечувати її захист у всіх сферах суспільного життя.

Такий підхід, використаний як у Хартії, так і в німецькій Конституції, відображає загальноприйнятту європейську правову традицію, де людська гідність стоїть на чільному місці. Цей принцип виходить за межі суто юридичного тлумачення і має важливе етичне значення, оскільки гідність людини визнається первинною та недоторканною незалежно від будь-яких обставин. Він виступає моральною основою правової системи і служить ключовим критерієм для оцінки дій держави, що забезпечує його універсальність і непорушність.

Для України цей приклад може слугувати орієнтиром у процесі реформування національної правової системи. Включення в національне законодавство подібного пріоритету щодо гідності людини не лише на

конституційному рівні, але й у щоденній судовій практиці могло б сприяти підвищенню рівня захисту прав людини, відповідності європейським стандартам та утворенню правовладдя.

Згадаємо також важливість закріплення у Хартії основоположних прав Європейського Союзу спеціальних правових норм, які стосуються окремих вразливих категорій населення. Зокрема, це права дитини (ст. 24 Хартії), права людей похилого віку (ст. 25 Хартії) та положення про інтеграцію осіб з інвалідністю (ст. 26 Хартії). Ці норми є відображенням гуманістичних підходів європейської правової системи, що ставить захист і підтримку найбільш вразливих груп населення на один рівень з іншими основоположними правами.

Стаття 24 Хартії присвячена правам дитини, визначаючи їх як пріоритетний об'єкт правового захисту. Зокрема, ця стаття гарантує право дитини на захист, догляд і вільний розвиток її особистості, а також врахування найкращих інтересів дитини у всіх рішеннях, що її стосуються. Особлива увага приділяється праву дитини бути почутою в усіх питаннях, які зачіпають її інтереси, що забезпечує повагу до думки дитини і врахування її поглядів у правозастосовчій та соціальній практиці. Такий підхід підкреслює принципи участі, захисту і забезпечення добробуту дитини як центральної фігури в правовій системі.

У цьому контексті вкажемо на те, що лише нещодавно у вітчизняній судовій практиці почали відступати від усталеного підходу до залишення дитини з матір'ю у всіх випадках вирішення питання про місце проживання дитини, не зважаючи на обставини справи, бажання дитини та ін. Додамо, що фактором такого відходу стало не усвідомлення необхідності забезпечення прав дитини, а практика Європейського суду з прав людини.

Стаття 25 Хартії, що стосується прав людей похилого віку, підкреслює необхідність забезпечення їхнього права на гідне життя, автономність і соціальну інтеграцію. Це положення спрямоване на підтримку активного старіння, захист від дискримінації на основі віку та забезпечення соціальних,

економічних і культурних прав людей похилого віку, зокрема щодо доступу до охорони здоров'я та соціальних послуг. У європейській правовій системі цей підхід відображає прагнення до забезпечення гідного життя та поваги до старших поколінь.

Стаття 26 Хартії акцентує увагу на правах осіб з інвалідністю, встановлюючи їхнє право на інтеграцію у суспільство, професійну та соціальну самореалізацію. Хартія визнає необхідність підтримки осіб з інвалідністю, забезпечення рівних можливостей та доступу до соціальних і професійних сфер життя. Це положення є важливим інструментом боротьби з дискримінацією та створення рівних умов для всіх членів суспільства, незалежно від фізичних або ментальних можливостей.

Для України закріплення подібних норм у національному законодавстві є важливим кроком у напрямку гармонізації з європейськими стандартами прав людини. Це передбачає не тільки формальне визнання цих прав, але й забезпечення їх реальної реалізації через належні правові механізми, зокрема створення доступних соціальних, освітніх та медичних послуг, що відповідають потребам вразливих категорій населення.

5. Щодо ролі Суду Європейського Союзу. Суд Європейського Союзу відіграє ключову роль у забезпеченні єдності та правильного тлумачення права ЄС, що має важливе значення для розвитку правової системи Союзу і створення узгоджених стандартів у всіх державах-членах. Україна, в процесі інтеграції до європейського правового простору, може запозичити позитивний досвід функціонування цієї судової інституції для вдосконалення власної судової системи. Зокрема, варто звернути увагу на такі ключові аспекти.

По-перше, забезпечення єдності тлумачення права. Суд виконує важливу функцію уніфікації тлумачення *acquis* Європейського Союзу серед держав-членів. Це сприяє правовій передбачуваності та стабільності, забезпечуючи однакове застосування норм у різних юрисдикціях. В Україні створення механізмів, які б забезпечували єдність тлумачення міжнародних

зобов'язань, зокрема у сфері прав людини, сприяло б розвитку судової практики, що відповідає європейським стандартам.

По-друге, прецедентна практика та її дотримання. Суд активно розвиває прецедентну практику, яка стає важливим джерелом права для національних судів держав-членів Союзу. Для України важливо створити дієві механізми, які гарантували б дотримання рішень міжнародних судів, а також запровадження механізмів впровадження прецедентної практики у національні суди. Це дозволить українським судам надавати більш узгоджені та передбачувані рішення, що зміцнить довіру до судової системи.

По-третє, контроль за дотриманням міжнародних зобов'язань. Однією з важливих функцій судової інституції, що розглядається, є контроль за виконанням державами-членами норм права ЄС та вирішення питань щодо невиконання цих зобов'язань. Для України важливо посилити механізми контролю за дотриманням міжнародних договорів та судових рішень, особливо у сфері захисту прав людини та верховенства права. Створення незалежних наглядових інституцій або розширення повноважень існуючих органів контролю сприяло б більш ефективному виконанню міжнародних стандартів.

По-четверте, співпраця національних судів із міжнародними. Система попереднього запиту, яка існує в Союзі, дозволяє національним судам звертатися до Суду Європейського Союзу для отримання офіційного тлумачення норм *acquis* Європейського Союзу. В Україні можна розглянути подальше впровадження аналогічного механізму у співпраці з міжнародними судовими установами. Це сприятиме більш ефективному впровадженню міжнародних норм у національну судову практику та допоможе уникнути помилок у тлумаченні.

Впровадження механізмів, які б забезпечували ефективне виконання рішень міжнародних судів та впровадження прецедентної практики, дозволить Україні наблизити свою судову систему до європейських стандартів. Це сприятиме не лише підвищенню якості правосуддя, але й

забезпеченню стабільності правової системи, її прозорості та підзвітності перед громадянами.

6. Щодо справедливого судового розгляду та доступу до правосуддя. Україна може перейняти європейські підходи до забезпечення справедливого судочинства, зокрема щодо незалежності суду, публічності судових засідань і розумних строків розгляду справ. Це дозволить зменшити тиск на судову систему, підвищити рівень прозорості та довіри громадян до судів. Крім того, важливим є подальший розвиток інституту безкоштовної правничої допомоги, що гарантує доступ до правосуддя всім громадянам незалежно від їхнього матеріального стану.

Відтак, підсумовуючи варто вказати наступне. Запозичення європейських конституційно-правових засад правосуддя сприятиме удосконаленню правової системи України та її наближенню до європейських стандартів, що є важливим кроком на шляху до євроінтеграції. Це забезпечить захист прав і свобод громадян на більш високому рівні та зміцнить принцип верховенства права в країні.

Наголосимо, що у цій частині дисертаційного дослідження ми акцентували увагу на тих напрямках удосконалення правового забезпечення правосуддя, що пов'язані з імплементацією досвіду європейських держав, оскільки аналіз і пропозиції щодо змін до національного законодавства у царині правосуддя були висвітлені у попередньому розділі роботи. У свою чергу вкажемо, що квінтесенцією обох напрямів удосконалення конституційно-правового регулювання правосуддя слід вважати наступні основні положення.

Реалізація євроінтеграційних прагнень України передбачає поступову адаптацію національного права до стандартів та норм, закріплених в *acquis* Європейського Союзу. Що передбачає як гармонізацію законодавства, так і забезпечення ефективного правозастосування. У зв'язку з цим, важлива роль відводиться судовій владі, оскільки саме вона є гарантом реалізації законодавчих норм, а також забезпечує захист прав і свобод громадян

відповідно до європейських стандартів.

1. Необхідність реформування судової влади. Для того, щоб судова система ефективно виконувала свої функції в умовах євроінтеграції, вона потребує глибокого реформування, що включає:

- гармонізацію судової практики з *acquis* Європейського Союзу і стандартами Європейського суду з прав людини;

- впровадження принципу верховенства права, що є фундаментальною цінністю для Європейського Союзу;

- посилення незалежності суддів та підвищення прозорості судової системи, що є важливими елементами у боротьбі з корупцією та забезпеченні справедливого судочинства. Необхідно запровадити законодавчі механізми, які б гарантували повну незалежність суддів від виконавчої влади, захищаючи їх від політичного тиску та впливу з боку інших гілок влади. Що може включати посилення гарантій суддівської недоторканності, а також забезпечення прозорого процесу призначення та звільнення суддів

Основний акцент реформування судової системи України має бути спрямований на забезпечення незалежності судів, оскільки це є фундаментом для функціонування правової держави. Проте процес забезпечення незалежності стикається з серйозними викликами, серед яких одним з найбільших є радянська спадщина, що залишила глибокий вплив на сучасне сприйняття судової влади та її роль у суспільстві.

У радянські часи судова система була не незалежною гілкою влади, а інструментом для реалізації політичної волі правлячої партії. Судді були залежними від влади та мали виконувати її вказівки, що зумовлювало контроль над правосуддям. Ця практика породила уявлення про суди як про допоміжний інструмент державного контролю над громадянами, що перешкоджає сучасним спробам утвердження суддівської незалежності.

У пострадянських суспільствах, зокрема в Україні, тривалий час зберігалось уявлення про суди як про продовження адміністративної влади. Ця теза підживлюється історичним досвідом, коли суди були додатковим

механізмом контролю над населенням, а не інститутом захисту прав і свобод. Внаслідок цього багато громадян сприймають судову систему як корумповану або залежну від політичних рішень, що знижує довіру до суддів.

Однією з серйозних проблем, що виникає у результаті спадщини радянської системи, є поширена корупція в судовій системі. Відсутність незалежності суддів у минулому сприяла розвитку практики «телефонного права» та підвищенню корупційних ризиків. Тому одним з ключових завдань реформування є усунення будь-яких можливостей для незаконного впливу на суддів.

2. Реформування інституту суддівської етики. Професійна етика суддів є одним з ключових факторів забезпечення незалежності судової влади. Важливо встановити чіткі та прозорі критерії для оцінки суддівської поведінки, зокрема щодо уникнення конфлікту інтересів, політичної нейтральності та неупередженості. Дотримання цих стандартів має бути обов'язковим для всіх суддів, і порушення повинно тягти за собою серйозні дисциплінарні наслідки. Механізми притягнення суддів до відповідальності за порушення етичних норм повинні бути прозорими і ефективними. Важливо, щоб суспільство було впевнене, що будь-які порушення з боку суддів розслідуються об'єктивно та з відповідними наслідками. Це підвищить рівень підзвітності суддів перед громадськістю та посприє відновленню довіри до судової влади.

Внутрішні механізми суддівського самоврядування відіграють ключову роль у підтримці незалежності та етичних стандартів судової влади. Важливо, щоб самі судді брали активну участь у регулюванні своєї професійної поведінки. Наприклад, Вища кваліфікаційна комісія суддів, яка відповідає за призначення (добір) суддів, має бути повністю незалежною від зовнішнього впливу і діяти в інтересах правосуддя.

Судді повинні усвідомлювати свою особливу відповідальність перед суспільством. Створення етичних комітетів у рамках судової системи, які

могли б розглядати питання етичної поведінки суддів на внутрішньому рівні, може сприяти підвищенню самоконтролю серед суддів.

Хоча конституційні зміни 2016 року стали важливим кроком у напрямку зміцнення незалежності судової влади, вирішальним є забезпечення високих етичних стандартів та самоконтролю всередині судової системи. Судді повинні бути не лише захищені від політичного впливу, але й відповідати за свою поведінку перед суспільством. Посилення механізмів дисциплінарної відповідальності та незалежного нагляду за суддівською етикою, у поєднанні з внутрішнім самоконтролем та суддівським самоврядуванням, сприятиме відновленню довіри громадян до правосуддя і зміцнить судову владу як одну з основ правової держави.

3. Імплементация *acquis* Європейського Союзу у сфері правосуддя. У рамках адаптації до *acquis*, важливо звернути увагу на такі аспекти. Імплементация в національну правову систему норм Союзу, які мають пряму дію, дозволить судам застосовувати їх безпосередньо у своїй практиці, що може стати фактором швидкого впровадження європейських стандартів правосуддя. У рамках європейської інтеграції необхідно розглянути можливість запровадження в Україні механізму, за яким національні суди могли б звертатися до європейських судових установ для отримання роз'яснень щодо тлумачення норм міжнародного права або *acquis* Європейського Союзу.

4. Акцент на доступі до правосуддя та захист прав громадян. Європейська інтеграція також сприяє посиленню стандартів щодо забезпечення права на справедливий суд і доступу до правосуддя. Основні напрями включають:

- гарантії права на справедливий суд: суди мають діяти відповідно до вимог статті 6 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує справедливий судовий розгляд у розумний строк, незалежність суддів і безсторонність суду;

- захист прав уразливих груп: імплементация *acquis* включає посилення

правових механізмів для забезпечення захисту прав вразливих груп, таких як жінки, діти, люди з інвалідністю тощо. Судова влада має бути готовою до застосування міжнародних стандартів у цих питаннях.

5. Розгляд прокуратури і адвокатури як складових правосуддя. Обидві інституції є невід'ємними учасниками судового процесу, їхні дії взаємопов'язані та спрямовані на встановлення істини та забезпечення справедливого розгляду справи. Мета як прокуратури, так і адвокатури полягає у забезпеченні верховенства права, захисті прав і свобод людини, а також у зміцненні законності.

Розглядаючи прокуратуру та адвокатуру як складові правосуддя, ми підкреслюємо їхню важливу роль у забезпеченні верховенства права та захисті прав людини. Цей підхід дозволяє більш комплексно оцінювати ефективність правової системи та виявляти напрямки її вдосконалення.

Таким чином, оскільки судова влада відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права, її реформування відповідно до стандартів Європейського Союзу є центральним аспектом правової адаптації України. Імплементация *acquis* Європейського Союзу у судову систему сприятиме зміцненню довіри громадян до правосуддя, підвищенню його ефективності та забезпеченню національного правопорядку на основі європейських цінностей та принципів.

Висновки до розділу 3.

1. Конституційні засади, закріплені в установчих договорах та Хартії, є основоположними для правової системи Європейського Союзу. Вони забезпечують єдність і цілісність цієї системи, гарантуючи дотримання однакових стандартів правосуддя у всіх країнах-членах та захищаючи фундаментальні права громадян. Конституційні засади відіграють визначальну роль у забезпеченні єдності, стабільності та ефективності

правової системи Європейського Союзу. Стаття 47 Хартії є наріжним каменем захисту прав громадян, гарантуючи їм ефективний доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд.

Європейський контекст конституційного регулювання правосуддя забезпечує єдність підходів до судової системи в межах держав-членів Союзу на фундаментальному рівні, при цьому національні особливості окремих країн мають важливе значення на інституційному рівні *inter alia* при порівнянні систем конституційного правосуддя.

У Німеччині Конституція містить окремий розділ, присвячений правосуддю, що підкреслює важливість судової влади. Німецька судова система побудована на принципі федералізму, який передбачає існування окремих судів на федеральному та земельному рівнях, що сприяє децентралізованому функціонуванню судової системи. Федеральний конституційний суд Німеччини є інтегрованою частиною цієї системи, забезпечуючи конституційний контроль і гарантуючи стабільність правопорядку та захист основоположних прав громадян.

Важливим аспектом забезпечення справедливого судочинства є незалежність суддів, закріплена в Конституції, що гарантує неупередженість та об'єктивність рішень. Включення норм про конституційний суд у розділ про правосуддя додатково підкреслює його ключову роль у загальній юрисдикції.

У Франції значна частина норм Основного закону присвячена питанням функціонування Конституційної ради, яка виконує функції конституційного контролю. Водночас, у Конституції суд визначається як «охоронець індивідуальної свободи».

У Швейцарії федеральна судова система відображає принципи децентралізації та федералізму. Федеральний суд Швейцарії виконує важливу роль у конституційному контролі, одночасно поважаючи автономію кантональних судів. Такий підхід забезпечує гармонійне функціонування судової влади в умовах багатомовної та багатокультурної країни. Але при

цьому текст Конституції майже не містить норм, що регулюють діяльність судів.

2. Реформа правосуддя в Україні, у контексті євроінтеграції, повинна ґрунтуватися на міжнародних стандартах *inter alia* *acquis* Європейського Союзу, що включають принцип верховенства права, який може бути корисним для гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами, а також для усунення колізій між ними. Пріоритет міжнародних зобов'язань, зокрема у сфері прав людини, сприятиме підвищенню якості правосуддя і довіри суспільства до судової системи.

Імплементация принципів дружнього ставлення до міжнародного права та прямої дії міжнародних норм дозволить українським судам забезпечити своєчасний і ефективний захист прав громадян на основі міжнародних стандартів. Це зменшить кількість порушень прав людини, сприятиме розвитку незалежності судової влади та зміцнить правовладдя. Таким чином, гармонізація національного права з міжнародними стандартами є важливим кроком у напрямку модернізації судової системи України та інтеграції її в європейський правовий простір.

Імплементация європейських конституційно-правових стандартів та принципів є важливим етапом реформування національної правової системи України в контексті її інтеграції до Європейського Союзу. Особливу увагу слід приділити також гармонізації національного законодавства з правовими нормами Союзу, зокрема принципам пропорційності, правової певності, заборони зловживання правами та недискримінації. Ці принципи допоможуть удосконалити судову практику, обмежити дискреційні повноваження органів влади та забезпечити справедливість у відносинах між державою і громадянами.

Крім того, важливим кроком є посилення ролі Конституційного Суду України та впровадження механізмів забезпечення єдності тлумачення правових норм, включно з прецедентною практикою міжнародних судових установ. Такий підхід сприятиме підвищенню якості правосуддя, забезпечить

ефективний механізм захисту прав людини та утвердження правовладдя, що є однією з основних умов успішної інтеграції України в європейський правовий простір.

Забезпечення незалежності судової влади в Україні є однією з найважливіших умов успішної реалізації реформ у напрямку євроінтеграції. Усунення радянської спадщини, яка зберігається у вигляді залежності судів від державної влади, є ключовим викликом. Лише незалежна та ефективна судова система може забезпечити належне функціонування правової держави, захист прав і свобод громадян, а також зміцнити довіру до правосуддя в українському суспільстві.

ВИСНОВКИ

1. Проведені наукові дослідження в галузі судової влади формують теоретичне підґрунтя для подальшого розвитку як теорії, так і практики правовладдя. Вони дозволяють осмислити ключові принципи, такі як незалежність судової влади, справедливе судочинство та підзвітність. Важливим результатом таких досліджень є пропозиції з вдосконалення правозастосовної практики, зокрема усунення законодавчих прогалин та вдосконалення процедур. Однак перманентні суспільні та технологічні зміни створюють нові виклики для судової системи, що вимагають постійного аналізу. Необхідність адаптації судової системи до сучасних реалій підкреслює значення належного конституційно-правового забезпечення. Важливо, щоб конституційні положення створювали ефективні механізми реалізації принципів правосуддя. Тому стабільність та відповідність судової системи сучасним викликам безпосередньо залежать від конституційно-правового регулювання.

Науковий доробок вітчизняних вчених щодо окремих аспектів організації та здійснення правосуддя доцільно класифікувати на три наступні групи, що виокремлюються за безпосереднім предметом: 1) наукові праці, предметом дослідження яких є організація та функціонування органів судової влади; 2) наукові праці, предметом дослідження яких є верховенство права; 3) наукові праці, предметом дослідження яких є оптимізація функціонування судової системи в умовах реалізації вимог принципу правовладдя.

2. Ключовим фактором для глибокого і всебічного вивчення правових явищ є правильний вибір методологічних підходів. Комплексне застосування методологічного інструментарію дозволяє враховувати різні аспекти правосуддя, зокрема ціннісний, правоінтерпретаційний, системний, феноменологічний контексти та історичний розвиток системи. Аксіологічний підхід розкриває правосуддя через призму цінностей, які воно захищає, що

дає змогу оцінити відповідність правової системи моральним нормам. Герменевтичний підхід є фактором розуміння смислів правових норм у різних соціальних контекстах, що особливо важливо для ефективного правосуддя. Феноменологічний підхід дозволяє врахувати суб'єктивний досвід учасників системи правосуддя, сприяючи глибшому розумінню функціонування відповідної системи. Системний підхід забезпечує аналіз взаємодії всіх елементів правової системи, а історичний дозволяє оцінити її розвиток у контексті еволюції суспільства. Порівняльно-правовий підхід забезпечує багатовимірний огляд судочинства в умовах правовладдя, дозволяючи адаптувати кращі практики та сприяти інтеграції у європейський правовий простір.

Соціокультурна природа права вимагає комплексного застосування цих підходів для багатовимірного розуміння судової системи. Такий аналіз є необхідним для подальшого вдосконалення правосуддя в умовах правовладдя.

3. Процес формування національної правової системи в Україні розпочався з перших років незалежності, та передбачав серед іншого реформування царини правосуддя. Ключовими факторами, що сприяли модернізації системи судоустрою, стали політичні зміни та прагнення до демократизації суспільства. Євроінтеграційний вектор вимагав адаптації законодавства до європейських норм і вдосконалення правозастосування в Україні. Важливу роль відіграло впровадження принципів правовладдя та захисту прав людини, що стали основою судових реформ.

Реформи правосуддя були зумовлені не лише внутрішніми політичними змінами (проте які мали визначальний вплив), але й вимогами європейської інтеграції, зокрема ратифікацією Європейської конвенції з прав людини. Перший етап судової реформи в Україні, що розпочався у 2001 році, був спрямований на декомунізацію судової системи та наближення її до європейських стандартів. Однак, зберігання політичної залежності у процедурах призначення суддів та дисциплінарних провадженнях

обмежувало ефективність реформи та гальмувало процес становлення незалежної судової влади. Значний часовий проміжок між прийняттям Конституції України 1996 року та ухваленням Закону «Про судоустрій України» 2002 року свідчить про існування значного розриву між конституційними засадами та реальністю судової практики. Така затримка може розглядатися як наслідок політичних реалій того часу, коли Конституція сприймалася як політичний документ, а не як фундаментальний закон держави, який вимагає безумовного виконання. Такий підхід свідчить про відсутність політичної волі до проведення радикальних судових реформ. Закон «Про судоустрій і статус суддів» 2010 року ініціював новий етап судової реформи в Україні, який передбачав, серед іншого, ліквідацію військових судів. Це рішення було обумовлено необхідністю позбутися застарілих інститутів радянської системи правосуддя, що не відповідали принципам незалежності та безсторонності судової влади, закріпленим у Конституції України. Третій етап реформ у 2016 році, включно зі змінами до Конституції, закріпив сучасний стан функціонування системи правосуддя в Україні.

4. Правові основи нинішнього стану організації та функціонування правосуддя закладено у 2016 році через прийняття змін до Конституції України та відповідних законодавчих актів.

Ключовими аспектами таких змін стало обмеження політичного впливу на царину правосуддя (реалізація вимог принципу незалежності та неупередженості правосуддя); зміна сутнісного сприйняття правосуддя через включення до цієї сфери не тільки судоустрою, але й прокуратури та адвокатури (що вимагає переосмислення функціональної спрямованості кожної з вказаних інституцій та врахування ефекту синергії); виключення положення про «підпорядкування судді закону» та закріплення обов'язку судді керуватися принципом верховенства права; закріплення можливості ратифікації Римського статуту; закріплення бланкетної норми щодо альтернативної форми вирішення спорів.

5. Одним із пріоритетних напрямів сучасної правової реформи є вдосконалення системи правосуддя шляхом активного залучення інститутів альтернативного вирішення спорів. Ці інститути, як невід'ємна складова демократичного суспільства, дозволяють не лише розвантажити державні суди, а й забезпечити більш гнучкий та ефективний механізм захисту прав і свобод громадян. Поширення застосування таких процедур, як медіація, арбітраж та інші, сприяє дебіюрократизації судочинства та підвищенню довіри до правової системи в цілому.

Систематизація механізмів альтернативного вирішення спорів є нагальною потребою сучасної правової системи. Законодавство має встановити чіткі правила для різних видів альтернативного вирішення спорів, таких як медіація, арбітраж та ін., що дозволить забезпечити їхню ефективність та передбачуваність.

Для ефективнішого функціонування правосуддя необхідно ввести обов'язкове досудове врегулювання спорів для певних категорій справ, що дозволить розвантажити суди, пришвидшити вирішення спорів та стимулювати сторони до пошуку компромісів. Законодавство має чітко визначити процедури такого врегулювання та категорії справ, для яких воно є обов'язковим.

6. Під правосуддям слід розуміти динамічний процес забезпечення справедливості та рівності, який реалізується через незалежні інституції та юридичні процедури, спрямовані на відновлення порушених прав і справедливе вирішення спорів, з урахуванням принципів верховенства права, рівності перед законом і незалежності судової влади; це постійний діалог між правом і справедливістю, що адаптується до суспільних змін і забезпечує захист прав і свобод кожної людини

Аналіз структурно-функціональних особливостей правосуддя в Україні після судової реформи 2016 року, пов'язаної з внесенням змін до Основного закону, включає дослідження взаємодії судової влади, прокуратури та адвокатури як ключових інституцій, відповідальних за забезпечення

законності та справедливості. Інтеграція прокуратури до системи правосуддя дозволяє сприймати її як ключовий інститут, що захищає права громадян та імплементує принцип верховенства права, що вимагає від держави забезпечення незалежності прокуратури для ефективного виконання своїх повноважень. Адвокатура, як ключовий елемент правосуддя, забезпечує реалізацію права на справедливий судовий розгляд та захист законних інтересів громадян, а її незалежність є важливим індикатором стану громадянського суспільства й прихильності держави правовладдю.

Дотримання деонтологічних вимог усіма учасниками судового процесу є основою суспільної довіри до правосуддя та гарантією справедливого судового розгляду, що забезпечує верховенство права.

7. Положення Хартії основоположних прав Європейського Союзу та установчих договорів формують нормативну основу єдиного правового простору ЄС, у межах якого принцип правовладдя забезпечує гармонізацію національних правових систем і рівний захист прав усіх громадян Союзу незалежно від їхньої національності. Національні конституції держав-членів, у свою чергу, деталізують загальноєвропейські принципи, адаптуючи їх до специфіки внутрішньої правової системи кожної країни. Водночас, усі вони демонструють спільну тенденцію до посилення гарантій судової влади та захисту прав людини.

Конституційному регулюванню правосуддя в межах Європейського Союзу іманентні такі характеристики: єдність (фундаментальний рівень) і різноманітність (інституційний рівень) (конституційні засади правосуддя в Союзі забезпечують єдиний підхід на фундаментальному рівні, дозволяючи при цьому зберегти національні особливості); важливість судової влади (усі розглянуті конституції підкреслюють важливу роль судової влади в захисті прав і свобод громадян та забезпеченні законності; принцип верховенства права (є основоположним для всіх правових систем Союзу і гарантує рівність усіх перед законом); незалежність суддів (незалежність судової влади є необхідною умовою для справедливого судочинства і гарантується

конституціями більшості європейських країн).

8. Подальші дії з удосконалення конституційно-правового регулювання царини правосуддя мають ґрунтуватися на факторах імплементації в національне право норм і принципів *acquis* Європейського Союзу, що відповідає заяві України про вступ до цього актора міжнародного права. Реформа правосуддя в Україні у контексті євроінтеграції повинна ґрунтуватися на міжнародних стандартах, зокрема *acquis* та принципі верховенства права, що сприятиме гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами.

Важливим є пріоритет міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, який підвищить якість правосуддя та зміцнить довіру суспільства до судової системи. Імплементація принципів прямої дії норм *acquis* Європейського Союзу зменшить порушення прав людини, сприятиме незалежності судів і правовладдю. Особливу увагу слід приділити гармонізації національного права з європейськими стандартами, що сприятиме інтеграції України до європейського правового простору та забезпеченню незалежності судової системи.

Ключовими аспектами удосконалення конституційно-правового регулювання правосуддя у контексті імплементації вимог правовладдя є: гармонізація національного права з *acquis* Європейського Союзу з можливим конституційним закріпленням принципу дружнього ставлення до міжнародного права та законодавчого закріплення можливості урахування принципів і доктрин *acquis*; посилення незалежності суддів та підвищення прозорості судової системи; реформування інституту суддівської етики (встановлення чітких і прозорих критеріїв для оцінки суддівської поведінки, зокрема щодо уникнення конфлікту інтересів, політичної нейтральності та неупередженості); посилення стандартів забезпечення права на справедливий суд і доступу до правосуддя *inter alia* вразливих груп; розгляд прокуратури і адвокатури як складових правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/de> (дата звернення: 04.12.2025).
2. Case of A. v. the United Kingdom, Application no.3455/05. 19 February 2009. URL <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403> (дата звернення: 04.12.2025).
3. Case of Del Rio Prada v. Spain. Application no. 42750/09. 21 October 2013. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-127697> (дата звернення: 04.12.2025).
4. Case of Huhtamäki v. Finland. Application no. 54468/09. 6 March 2012. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-109341> (дата звернення: 04.12.2025).
5. Case of Koretskyu and Others v. Ukraine, Application no 40269/02. 3 April 2008. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85679> (дата звернення: 04.12.2025).
6. Case of Kruslin v. France. Application no. 11801/85. 24 April 1990. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57626> (дата звернення: 04.12.2025).
7. Case of Malone v. the United Kingdom. Application no. 8691/79. 2 August 1984. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57533> (дата звернення: 04.12.2025).
8. Case of Müller and Others v. Switzerland. Application no. 10737/84. 24 May 1988. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57487> (дата звернення: 04.12.2025).
9. Case of Muti v. Italy. Application no. 14146/88. 22 February 1994. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57869> (дата звернення: 04.12.2025).
10. Case of Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine, Application no 49069/11. 30 May 2013. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119975> (дата звернення: 04.12.2025).

11. Case of Siliadin v. France, Application no 73316/01. 26 July 2005. URL <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-69891> (дата звернення: 04.12.2025).

12. Case of Süßmann v. Germany. Application no. 20024/92. 16 September 1996. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57999> (дата звернення: 04.12.2025).

13. Case of Volokhy v. Ukraine, Application no 23543/02. 2 November 2006. URL <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77837> (дата звернення: 04.12.2025).

14. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012/C 326/02. URL <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT> (дата звернення: 04.12.2025).

15. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007. URL <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT> (дата звернення: 04.12.2025).

16. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007. URL <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (дата звернення: 04.12.2025).

17. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. URL <http://data.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj> (дата звернення: 04.12.2025).

18. Gallo D. Rethinking direct effect and its evolution: a proposal. *European Law Open*. 2022. №1(3). P.576-605.
19. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL <https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz> (дата звернення: 04.12.2025).
20. Heath J. Administrative Discretion and the Rule of Law. *The Machinery of Government: Public Administration and the Liberal State* (New York, 2020; online edn, Oxford Academic, 20 Aug. 2020). URL <https://doi.org/10.1093/oso/9780197509616.003.0006> (дата звернення: 04.12.2025).
21. IBA Standards for the Independence of the Legal Profession (Adopted 1990). URL: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7> (дата звернення: 04.12.2025).
22. Kuijper J. 'Customary International Law, Decisions of International Organisations and Other Techniques for Ensuring Respect for International Legal Rules in European Community Law', in: J. Wouters, A. Nollkaemper, E De Wet (eds), *The Europeanisation of International Law* (2008).
23. Odermatt, J. The Court of Justice of the European Union: International or Domestic Court?. *Cambridge Journal of International and Comparative Law*. 2014. № 3(3). P. 696-718.
24. Opinion on the Proposed Amendments to the Constitution of Ukraine Regarding the Judiciary as Approved by the Constitutional Commission On 4 September 2015 Adopted by the Venice Commission at its 104th Plenary Session (Venice, 23-24 October 2015). URL [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)027-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)027-e) (дата звернення: 04.12.2025).
25. Shamsan Reyad. Relationship between international and national law and issues of their harmonization. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 390-397.

26. Андрієнко І. С. Зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві: окремі питання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 96-99.

27. Андрусак І. До питання про роль логічного методу пізнання в науково-правових дослідженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2022. Т. 9, № 1. С. 22-27.

28. Атаманчук Н.І., Монаєнко А.О., Костюченко О.Є. Зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №9. С. 352-355.

29. Белов Д.М., Белова М.В. Роль та місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №6. С. 42-48.

30. Бикова Я.А. Історичний підхід у сучасних процесах пізнання права. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 44. С. 95-102.

31. Богданов О. М., Панчишин Р. І. Правосуддя як якісна характеристика судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 39-42.

32. Бондаренко Б. Формування складу конституційного суду як складник механізму забезпечення його незалежності. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 1. С. 26-35.

33. Бурій В. О. Право на доступ до правосуддя як одна з передумов забезпечення інших прав і свобод людини. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. №1. С. 25-28.

34. Буряк О.В. Конституційні основи організації судової влади у зарубіжних країнах. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. №1(14). С.163-167.

35. Вапнярчук Н. До питання дискримінації у сфері трудових відносин в умовах сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. №73. Т. 1. С. 151-156.

36. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року № 3-в/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. №28. Ст. 1267.

37. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31 жовтня 2019 року №4-в/2019. URL <https://ccu.gov.ua/dokument/4-v2019> (дата звернення: 04.12.2025).

38. Головатий С. «Верховенство закону» versus «верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм? *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33). С. 96-113.

39. Головатий С. «Верховенство права» не працює. *Право України*. 2019. №11. С. 39-82.

40. Головатий С. Magna Carta як найвизначніший середньовічний попередник «верховенства права». *Українське право*. 2004. № 1. С. 29-55.

41. Головатий С. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська Комісія. *Право України*. 2011. № 10. С. 154-184.

42. Головатий С. Верховенство права: юридичний принцип, який в Україні офіційно визнано та який має діяти. *Українське право*. 2006. № 1. С. 13-14, 85-90, 369-370.

43. Головатий С.П. Верховенство права. У 3-х книгах. Київ: «Фенікс», 2006. 1730 с.

44. Головатий С.П. Верховенство права. У 3-х книгах. Книга 1: Від ідеї – до доктрини. Київ: «Фенікс», 2006. 624 с.

45. Гончар І. Судова влада. URL <https://pravo.ua/articles/sudova-vada/> (дата звернення: 04.12.2025).

46. Гончарук Ю. LEXINFORM: *Юридичні новини України*. 2019. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suchasni-vyklyky-ta-aktualniproblemy-sudovoyi-reformy-v-ukrayini/> (дата звернення: 04.12.2025).

47. Гончарук Ю.Г., Борик Ю.О. Деякі аспекти підготовки професійних суддів як один із елементів судової реформи: міжнародний досвід та перспективи його використання в Україні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2021. С. 26-29.

48. Горецький О. Міжнародні стандарти військових судів. Досвід Європи. URL <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/mizhnarodni-standarti-viyskovih-sudiv-dosvid-evropi.html> (дата звернення: 04.12.2025).

49. Друга Дисциплінарна палата ВРП. URL <https://hcj.gov.ua/page/druga-dyscyplinarna-palata-vrp> (дата звернення: 04.12.2025).

50. Євінгов В. І. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини. Коментар до статті 9 Конституції України. *Український часопис прав людини*. 1998. № 1. С. 26-28.

51. Єщенко О. В. Ідея доступу до правосуддя в різних видах судочинства. URL <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/259/7692/> (дата звернення: 04.12.2025).

52. Желтобрюх І.Л. Недопущення зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: шляхи вдосконалення теорії та правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 133-137.

53. Завгородня Ю.С., Кучук А.М. Публічне управління в умовах правовладдя: методологічні засади. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 5 (71). С. 41-45.

54. Заверуха О. Б. Застосування медіації при вирішенні податкових спорів: досвід країн центральної та північної Європи. *Правові новели*. 2023. №20. С. 87-92.
55. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
56. Зайцев В. Римський статут: коли чекати на ратифікацію? URL <https://uba.ua/ukr/news/8171> (дата звернення: 04.12.2025).
57. Захаров Є. Про роль адвокатів у радянських політичних справах у 60–80-ті рр. XX ст. URL <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/11/5/158411/> (дата звернення: 04.12.2025).
58. Захарченко П.П., Мірошніченко М.І. Порядок формування органів конституційного контролю в державах-членах Європейського Союзу: у фокусі компаративізму. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Т. 1. С. 127-133.
59. Зозуля Є.В. Організаційно-правові засади становлення і розвитку судової системи України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2 (79). С. 19-31.
60. Клименко Н.Г. Підходи, принципи та методи дослідження державного регулювання діяльності недержавних інституцій у контексті забезпечення національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/7_2020/54.pdf (дата звернення: 04.12.2025).
61. Коверзнев В.О., Шеремет О.С. Проблеми судового захисту прав осіб в умовах воєнного стану. *Економіка та право*. 2022. №2. С. 25-30.
62. Козакевич О. М. Третейські суди та доступ до правосуддя. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С. 14-21.
63. Козюбра М. І. Верховенство права і соціалізація держав. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2010. Т. 103. С. 3-8.
64. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30-63.

65. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С.3-11.

66. Козюбра М.І. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 67-71.

67. Колеснікова М.В. Теоретико-правова характеристика основних принципів правосуддя, що враховуються під час оцінки роботи суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 178-180.

68. Колюх В.В. Трансформація судової системи України на основі Конституції України 1996 року з наступними змінами. *Правова держава*. 2017. Вип. 26. С. 26-32.

69. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.

70. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст.133.

71. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

72. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996.№ 30. Ст. 141.

73. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал. Київ: Москаленко О.М., 2018. 56 с.

74. Корнієнко М.В. Принцип верховенства права як джерело адміністративного права. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. № 1. С 123-131.

75. Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3-17.

76. Косцова І. П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 153-158.

77. Кравцова З.С. Конституційно-правові засади організації та здійснення державної влади у державах-учасницях ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №12. С. 88-91.

78. Крикун В. Адвокатська монополія - що потрібно знати. URL <https://www.krikun.ua/blog/advokatskaya-monopoliya-kuda-my-idem> (дата звернення: 04.12.2025).

79. Куровська І.А. Принцип верховенства права в правовій системі ЄС та міжнародному праві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 3. Т.2. С. 248-252.

80. Кухта М.І., Кушпіт В.П. Роль і місце посади прокурора на прикладі України та деяких іноземних держав. *Право і суспільство*. 2020. №2. Ч. 3. С. 119-125.

81. Кучер О.В. Змагальність сторін у кримінальному процесі: проблемні аспекти здійснення захисту під час судового провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №2. С. 63-69.

82. Кучерявий П.Й. Правовий статус органів прокуратури в системі органів державної влади. *Наукові записки*. Серія : *Право*. 2024. №16. С. 227-231.

83. Кучук А.М. Основи теорії правового поліцентризму: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.

84. Кучук А. Прийняття Загальної декларації прав людини: історичний аспект. *Консенсус*. 2021. №1. С. 106-114.

85. Кучук А.М. Аксіологічна складова публічного управління як вимога правовладдя. Сучасні аспекти реформування системи публічного управління в умовах воєнного часу: матеріали III Міжнародної науково-

практичної конференції (7 червня 2024 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко-Кучевіл. Переяслав, 2024. С.76-78.

86. Кучук А.М. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право: науковий журнал*. 2016. № 9. С. 116-120.

87. Кучук А.М. Верховенство права як аксіологічна складова національної системи права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 566-569.

88. Кучук А.М. Імплементация західних правничих концептів: людські права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3(96). С. 12-15.

89. Кучук А.М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.

90. Кучук А.М., Завгородня Ю.С. Конституційне право. Частина 1. Дніпро: Середняк Т.К., 2023. 128 с.

91. Кучук А.М., Мінченко О.В. Адміністративний розсуд: Україна та держави Європейського союзу (порівняльно-правовий аспект). *Нове українське право*. 2022. С. 235-240.

92. Кучук А.М., Мінченко О.В., Орлова О.О. Практика Європейського суду з прав людини. Частина 1: навч.-метод. посіб. Дніпро: Середняк Т. К., 2021. 124 с.

93. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія правових явищ в умовах сучасного правового дискурсу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1 (42). С. 9-12.

94. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 27-31.

95. Лукашевич І.М. Медіація в Україні: історико-правові передумови та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 82. Ч.1. С. 98-102.

96. Луценко І. Військові суди vs європейська практика. URL https://lb.ua/blog/igor_lutsenko/385286_viyskovi_sudi_vs_ievropeyska.html (дата звернення: 04.12.2025).

97. Макошій Ю. До питання функціонального призначення прокуратури у механізмі захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Т. 2. № 74. С. 214-219.

98. Мамченко Н. «Конституційний Суд є і повинен бути гарантом стабільного конституційного ладу та конституційного правопорядку у державі», - суддя КСУ Віктор Городовенко. Судово-юридична газета. URL <https://sud.ua/uk/news/publication/292518-konstitutsionnyu-sud-est-i-dolzhen-byt-garantom-stabilnogo-konstitutsionnogo-stroya-i-konstitutsionnogo-pravoporyadka-v-gosudarstve-sudya-ksu-viktor-gorodovenko> (дата звернення: 04.12.2025).

99. Мацко В. Адвокатська монополія – так чи ні? URL <https://unba.org.ua/publications/4640-advokats-ka-monopoliya--tak-chi-ni.html> (дата звернення: 04.12.2025).

100. Методика правозастосування / Р. Циппеліус. Київ : ТОВ «ВО «Юстиніан»», 2016. 192 с.

101. Міхайліна Т.В. Системний підхід у побудові формально-ідеальної моделі правової системи. *Право і суспільство*. 2019. №6. С. 63-68.

102. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року №179. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

103. Ніщимна С.О. Альтернативні форми вирішення правових конфліктів як чинник удосконалення правопорядку. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Випуск 4 (57). С. 34-37.

104. Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В.В. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку

щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL <https://ccu.gov.ua/dokument/4-v2019> (дата звернення: 04.12.2025).

105. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України від 31 жовтня 2019 року №4-В/2019. URL <https://ccu.gov.ua/dokument/4-v2019> (дата звернення: 04.12.2025).

106. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL <https://ccu.gov.ua/dokument/4-v2019> (дата звернення: 04.12.2025).

107. Остапчук Л.Г. Інститути адвокатури та прокуратури як складові правосуддя: конституційно-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 3 (85). С. 6-11.

108. Оцінювання системи безоплатної вторинної правової допомоги в Україні у світлі стандартів і передового досвіду Ради Європи. URL <https://rm.coe.int/16806aab13> (дата звернення: 04.12.2025).

109. Павлюк І.Ю. Основні напрямки удосконалення форм адміністративно-правового регулювання організаційного забезпечення діяльності господарських судів. *Юридична наука*. 2020. №4 (106). Т.1. С. 140-151.

110. Пекарчук А.В. Конституційні засади правосуддя в державах Європейського Союзу. *Правові новели*. 2024. Вип. 23. С. 17-23.

111. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: структурно-функціональний аспект. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 46-51.

112. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя:

сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. №85. Т.1. С. 225-230.

113. Пекарчук А.В. *Методологічні підходи гносеології правосуддя в умовах правовладдя. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, 31 травня 2024 р.–01 червня 2024 р.). У 2-х томах. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2024. Т.1. С. 235-238.*

114. Пекарчук А.В. *Методологія пізнання правосуддя в умовах усталеного правопорядку та воєнного стану. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 квітня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024. С. 250-252.*

115. Пекарчук А.В. *Позасудові форми врегулювання спорів як засіб удосконалення правосуддя в Україні. Прикарпатський юридичний вісник.* 2024. № 3. С. 33-36.

116. Пекарчук А.В. *Правове регулювання правосуддя: напрями удосконалення. Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22 листопада 2024 року); укладач: канд. юрид. наук, доц. Л.А. Філяніна. Дніпро; Університет митної справи та фінансів; 2024. С. 146-149.*

117. Пекарчук А.В. *Правосуддя в умовах правовладдя як об'єкт пізнання вітчизняного правознавства. Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. №6. С. 157-161.

118. Пекарчук А.В. *Правосуддя як ефективний засіб забезпечення людських прав. Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.); укладач: канд. юрид. наук, доц. Л.А.Філяніна*

Дніпро: Університет митної справи та фінансів; 2023. С. 397-399.

119. Пекарчук А.В. Правосуддя як складова конституціоналізму через призму воєнного стану. Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Кривий Ріг, 24 травня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 186-188.

120. Пекарчук А.В. Справедливий суд як вимога правовладдя. Правовий дискурс: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (м. Черкаси, 10 жовтня 2024 р.). К.: 7БЦ, 2024. С. 57-59.

121. Перша Дисциплінарна палата ВРП. URL <https://hcj.gov.ua/page/persha-dyscyplinarna-palata-vrp> (дата звернення: 04.12.2025).

122. Позігун І. О. Правовладдя в адміністративному процесі: компаративно-правовий аспект: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 194 с.

123. Позігун І.О.. Верховенство права як принцип адміністративного процесу в Україні та державах континентального права: дис. ...д-ра філософії: спец. 081. Одеса, 2021. 214 с.

124. Полянський А. Г. Реалізація функції правосуддя в сучасних умовах конституційного розвитку України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020.

125. Порядок оскарження рішень суду. URL <https://em.zt.court.gov.ua/sud0607/a/aj> (дата звернення: 04.12.2025).

126. Потьомкіна Ю.С. Приєднання України до Сінгапурської конвенції: що далі? URL https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Potomkina_Pryyednannya-Ukrayiny-do-Singapurskoyi-konventsiiyi.pdf (дата звернення: 04.12.2025).

127. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про відновлення довіри до судової системи України». URL

https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4378-1&skl=8 (дата звернення: 04.12.2025).

128. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо утворення військових судів». URL https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64138 (дата звернення: 04.12.2025).

129. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». URL <https://gemini.google.com/app/da7f2d7a2942d6ae> (дата звернення: 04.12.2025).

130. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)». URL https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242 (дата звернення: 04.12.2025).

131. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про третейські суди (арбітраж)». URL https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1347&skl=5 (дата звернення: 04.12.2025).

132. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіацію». URL <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=3504&conv=9> (дата звернення: 04.12.2025).

133. Прилипко С. М. До окремого питання щодо порядку зайняття посади судді. Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю каф. труд. та госп. права Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 3 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 36-41.

134. Про безоплатну правничу допомогу. Закон України від 2 червня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст.577.

135. Про Вищу раду правосуддя. Закон України від 21 грудня 2016 року. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 7-8. Ст. 50.

136. Про Вищу раду юстиції. Закон України від 15 січня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 25. Ст.146.

137. Про відновлення довіри до судової влади в Україні. Закон України від 8 квітня 2014 року. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 23. Ст. 870.

138. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. Ст.532.

139. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про боротьбу з корупцією». Закон України від 5 жовтня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 34. Ст.268.

140. Про внесення зміни до статті 13 Закону України «Про статус суддів». Закон України від 8 жовтня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 50. Ст.434.

141. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст.367.

142. Про Конституційний Суд України. Закон України від 13 липня 2017 року. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

143. Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів. Указ Президента України від 14 вересня 2010 року №900/2010. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2010#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

144. Про медіацію. Закон України від 16 листопада 2021 року. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. Ст.51.

145. Про міжнародний комерційний арбітраж. Закон України від 24 лютого 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст.198.

146. Про незалежність судової влади. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 липня 2007 року № 8. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

147. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

148. Про прокуратуру. Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

149. Про статус суддів. Закон України від 15 грудня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №8. Ст. 56.

150. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. №41. Ст.1267.

151. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 7 липня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст.529.

152. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.

153. Про судоустрій України. Закон від 5 червня 1981 року. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10/ed19810605#Textt> (дата звернення: 04.12.2025).

154. Про третейські суди. Закон України від 11 травня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст.412.

155. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії). URL https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242 (дата звернення: 04.12.2025).

156. Пуделька Й. Конституційна скарга (німецька та французька моделі). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. №4 (91). С. 121-128.

157. Реформа третейських судів: магія змін? URL <https://yur-gazeta.com/golovna/reforma-treteyskih-sudiv-magiya-zmin.html> (дата звернення: 04.12.2025).

158. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

159. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Василенка Сергія Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 6 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ (щодо гарантій незалежності прокурора) від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-23#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

160. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. №56. Ст. 3354.

161. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна

Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. №80. Ст.5079

162. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Тригуб Наталії Семенівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 2 частини другої статті 44 Закону України „Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції“ (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів) від 1 листопада 2023 року № 9-р(П)/2023. *Офіційний вісник України*. 2023. №105. Ст. 6311.

163. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. №28. Ст. 903.

164. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України від 26 березня 2020 року № 6-р/2020. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-20#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

165. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text> (дата звернення: 04.12.2025).

166. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України «Про державну службу», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», статті 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. №80. Ст. 2979.

167. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією неієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. №48. Ст. 1724.

168. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. №4. С. 103.

169. Руденко М.В. Генпрокурори незалежної України: 30 років політико-правового досвіду з передумов призначення на посаду, строку повноважень та підстав звільнення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. №41. С. 47-53.

170. Сайфуліна Ю.В. Феноменологічний підхід щодо розуміння права. *Право і суспільство*. 2012. №1. С. 40-44.

171. Свида О.Г. Вища рада правосуддя: проблеми функціонування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 463-467.

172. Сердюк І. А. Методи дослідження правових актів. *Соціологія права*. 2023. № 1/2. С. 130-136.

173. Спільний висновок щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Венеціанської комісії та Дирекції з співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи. Ухвалений Венеціанською комісією на 84-ій Пленарній сесії (Венеція, 15-16 жовтня 2010). URL <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-veneciyskoyi-komisiyi> (дата звернення: 04.12.2025).

174. Спільний експертний висновок щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Підготовлений Венеціанською комісією і Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи Ухвалений Венеціанською комісією на 82-ому пленарному засіданні (Венеція, 12-13 березня 2010 р.). URL <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-veneciyskoyi-komisiyi> (дата звернення: 04.12.2025).

175. Степанян Р.Е. Імплементация доктрин Европейского суда з прав людини у кримінально-процесуальне законодавство України: дис. ...д-ра філософії: 081. Одеса, 2023. 212 с.

176. Судова влада в Україні: історичні витoki, закономірності, особливості розвитку / За ред. І.Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2014. 502 с.

177. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи: інформаційно-аналітичні матеріали. URL:

https://razumkov.org.ua/upload/Sudova_reforma_2013.pdf (дата звернення: 04.12.2025).

178. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. 356 с.

179. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (27 жовтня 2023р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2023. 666 с.

180. Тагієв С. Р. Судовий контроль принегласному обстеженні житла чи іншого володіння особи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка*. 2013. №3. С. 124-135.

181. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Перекл. з англ. А. Іщенко. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.

182. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. Київ, 2018. URL https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/New_Justice_Analytical_Report_Arbitration_Courts_in_Ukraine_UKR.pdf (дата звернення: 04.12.2025).

183. Третя Дисциплінарна палата ВРП. URL <https://hcj.gov.ua/page/tretya-dyscyplinarna-palata-vrp> (дата звернення: 04.12.2025).

184. У своєму Рішенні Конституційний Суд України підтвердив принцип «дружнього ставлення до міжнародного права», яким враховуються рішення ЄСПЛ в ході інтерпретації положень, що стосуються конституційних прав та свобод, – ОБСЄ. URL <https://web.ccu.gov.ua/novyna/u-svoyemu-rishenni-konstytuciynuu-sud-ukrayiny-pidtverdyv-pryncyp-druzhnogo-stavlennya-do> (дата звернення: 04.12.2025).

185. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n129 (дата звернення: 04.12.2025).

186. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. Кучук А.М., Іваній О.М., Моцак С.І., Подрез Ю.В. Основи євроінтеграції: підручник. Суми: СумДПУ, 2024. 193 с.

187. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України: організаційні аспекти. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 6-15.

188. Чи слід зупиняти провадження, якщо сторона перебуває в ЗСУ, але справа стосується інтересів дитини. URL <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1523925/> (дата звернення: 04.12.2025).

189. Шевчук Р.М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 31-44.

190. Шепетяк О. М. Логіка. Київ: Фенікс, 2015. 256 с.

191. Шутак І.Д. Метод аналізу в юридичній техніці. *Альманах права*. 2018. Вип. 9. С. 95-99.

192. Щерблюк О.В. Організаційні основи судоустрою в Україні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 20 с.

193. Ясинок М. М. Доступ до правосуддя як важлива гарантія демократичного суспільства. *Університетські наукові записки*. 2013. №1. С.79-85.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список опублікованих праць за темою дисертації.

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пекарчук А.В. Правосуддя в умовах правовладдя як об'єкт пізнання вітчизняного правознавства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 157-161. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.27>
2. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: структурно-функціональний аспект. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 46-51. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.8>
3. Пекарчук А.В. Конституційні засади правосуддя в державах Європейського Союзу. *Правові новели*. 2024. Вип. 23. С. 17-23. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.02>
4. Пекарчук А.В. Позасудові форми врегулювання спорів як засіб удосконалення правосуддя в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 33-36. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.7>
5. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. №85. Т.1. С. 225-230. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.31>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Пекарчук А.В. Правосуддя як ефективний засіб забезпечення людських прав. Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.); укладач: канд. юрид. наук, доц. Л.А.Філяніна Дніпро: Університет митної справи та фінансів; 2023. С. 397-399.

2. Пекарчук А.В. Методологія пізнання правосуддя в умовах усталеного правопорядку та воєнного стану. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 квітня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024. С. 250-252.

3. Пекарчук А.В. Методологічні підходи гносеології правосуддя в умовах правовладдя. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, 31 травня 2024 р.–01 червня 2024 р.). У 2-х томах. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2024. Т.1. С. 235-238.

4. Пекарчук А.В. Правосуддя як складова конституціоналізму через призму воєнного стану. Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Кривий Ріг, 24 травня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 186-188.

5. Пекарчук А.В. Справедливий суд як вимога правовладдя. Правовий дискурс: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (м. Черкаси, 10 жовтня 2024 р.). К.: 7БЦ, 2024. С. 57-59.

6. Пекарчук А.В. Правове регулювання правосуддя: напрями удосконалення. Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22 листопада 2024 року); укладач: канд. юрид. наук, доц. Л.А. Філянина. Дніпро; Університет митної справи та фінансів; 2024. С. 146-149.

Додаток Б

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Пенітенціарної академії України

Вячеслав ПУЗИРНИЙ

11 2025

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пекарчук Альони Володимирівни на тему:
«Правосуддя в умовах правовладдя: конституційно-правовий аспект»
 на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право
 за спеціальністю 081 Право

За результатами вивчення дисертації аспірантки Пенітенціарної академії України Пекарчук Альони Володимирівни на тему: «Правосуддя в умовах правовладдя: конституційно-правовий аспект», а також її публікацій надруковані у виданнях, що внесені до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»):

1. Пекарчук А.В. Правосуддя в умовах правовладдя як об'єкт пізнання вітчизняного правознавства. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 157-161. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.27>;
2. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: структурно-функціональний аспект. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 46-51. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.8>;
3. Пекарчук А.В. Конституційні засади правосуддя в державах Європейського Союзу. *Правові новели*. 2024. Вип. 23. С. 17-23. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.02>;
4. Пекарчук А.В. Позасудові форми врегулювання спорів як засіб удосконалення правосуддя в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3(56). С. 33-36. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.7>;
5. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 85. Ч.1. С. 225-230. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.31>;

комісія у складі: начальника кафедри адміністративного та конституційного права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України, кандидата юридичних наук, доцента Крупко Яни Михайлівни, завідувача кафедра кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України, кандидата юридичних наук Івашка Сергія Володимировича, завідувача аспірантури (ад'юнктури) та докторантури Пенітенціарної академії України,

доктора юридичних наук, професора Ніщимної Світлани Олексіївни склали цей акт про те, що основні положення та висновки дисертаційного дослідження та матеріали статей у наукових фахових виданнях України (категорія «Б») Пекарчук А.В. використовуються в освітньому процесі Пенітенціарної академії України під час викладання таких дисциплін:

«Конституційне право України»;
 «Адміністративне судочинство»;
 «Судові та правоохоронні органи України»;
 «Прокуратура та адвокатура України»;
 «Адміністративне право»;
 «Адміністративні процедури»;
 «Кримінальний процес».

Результати дисертації та матеріали публікацій використовуються в науково-дослідній роботі Пенітенціарної академії України з тем:

«Проблеми публічного та приватного права» державний реєстраційний номер 0122U002485;

«Проблеми запровадження та застосування кримінально-правових засобів реагування в умовах реформування законодавства України про публічно-правову відповідальність» державний реєстраційний номер 0122U002480.

Начальник кафедри адміністративного,
та конституційного права ННІ ППДП ПАУ,
кандидат юридичних наук, доцент
«24» 11 2025

Яна КРУПКО

Завідувач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права ННІ ППДП ПАУ,
кандидат юридичних наук
«24» 11 2025

Сергій ІВАШКО

Завідувач аспірантури (ад'юнктури)
та докторантури ПАУ,
доктор юридичних наук, професор
«24» 11 2025

Світлана НІЩИМНА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

11. 2025

АКТ

12.11. 2025

м. Львів

№ 70

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження Пекарчук Альони Володимирівни на здобуття ступеня доктора філософії за темою: «Правосуддя в умовах правовладдя: конституційно-правовий аспект» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛОЗИНСЬКОЇ;
- начальника відділу організації наукової діяльності кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) доктора юридичних наук, доцента майора поліції Ігоря ФЕДЧАКА;
- завідувача кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Віталія КУЧЕРА;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила наукові праці Пекарчук А.В. за темою дисертації «Правосуддя в умовах правовладдя: конституційно-правовий аспект», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Наукові праці, що містять основні наукові результати дисертації:

1. Пекарчук А. В. Правосуддя в умовах правовладдя як об'єкт пізнання вітчизняного правознавства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 157-161. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.27>
2. Пекарчук А. В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: структурно-функціональний аспект. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 46-51. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.8>
3. Пекарчук А. В. Конституційні засади правосуддя в державах Європейського Союзу. *Правові новели*. 2024. Вип. 23. С. 17-23. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.02>
4. Пекарчук А. В. Позасудові форми врегулювання спорів як засіб удосконалення правосуддя в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3(56). С. 33-36. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.7>
5. Пекарчук А. В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 85. Ч.1. С. 225-230. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.31>

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Пекарчук А. В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації та можуть бути запроваджені для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін: «Теорія держави та права», «Конституційне право», «Міжнародне право», а саме під час розробки навчально-методичних матеріалів: текстів лекцій, інструктивно-методичних матеріалів до семінарських та практичних занять; індивідуальних семестрових завдань для самостійної роботи здобувачів вищої освіти; матеріалів поточного та підсумкового контролю тощо.

Члени комісії:

Юлія ЛОЗИНСЬКА

Людмила ПАВЛИК

Ігор ФЕДЧАК

Віталій КУЧЕР

Ірина КРАВЕЦЬ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури Чернігівської області

Олег ІВАНЮК

« 28 червня 2015 р. »

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пекарчук Альони Володимирівни

на тему:

**«Правосуддя в умовах правовладдя: конституційно-правовий аспект»
на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право» в практичну діяльність
кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернігівської області**

Результати дисертаційного дослідження Пекарчук Альони Володимирівни на тему: «Правосуддя в умовах правовладдя: конституційно-правовий аспект» упроваджені в практичну діяльність Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернігівської області (далі - КДКА) і використовуються для удосконалення процедур розгляду дисциплінарних проваджень щодо адвокатів.

Результати дослідження упроваджені в роботу дисциплінарної палати КДКА при здійсненні таких стадій дисциплінарного провадження як проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката, порушення дисциплінарної справи, розгляд дисциплінарної справи та прийняття рішення у такій справі, а також при застосуванні дисциплінарною палатою у своїй діяльності правових позицій Великої палати Верховного Суду.

Дослідження має практичне значення в роботі дисциплінарної палати КДКА, враховуючи сталу позицію Європейського суду з прав людини, відповідно до якої сфера застосування поняття «цивільний» у статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод не обмежується безпосереднім предметом спору. Натомість ЄСПЛ розробив ширший підхід, згідно з яким «цивільна» сфера охоплює справи, що, на перший погляд, можуть не стосуватися прав цивільного характеру, але можуть мати прямі та суттєві наслідки для приватного майнового чи немайнового права, що належить особі.

Завдяки цьому підходу сфера застосування цивільного аспекту статті 6 поширюється на різноманітні спори, які можуть бути класифіковані в національному законодавстві як публічно-правові («Денісов проти України» (Denisov v. Ukraine) [ВП], 2018, § 51).

Зокрема, ЄСПЛ зазначав, що стаття 6 Конвенції застосовується до дисциплінарних проваджень у професійних органах, коли право на здійснення професійної діяльності безпосередньо поставлено під загрозу («Речкович проти

Польщі» (Reczkowicz v. Poland), 2021, §§ 183-185. При цьому у відповідних випадках достатньо того факту, що предмет спору ставить під загрозу право на здійснення професійної діяльності, просто тому, що відсторонення від здійснення професійної діяльності фігурує серед заходів, які потенційно можуть бути застосовані до заявника («Пелекі проти Греції» (Peleki v. Greece), 2020, § 39).

Отже, вимоги щодо дотримання прав і свобод людини, у тому числі в їх конституційно-правовому аспекті, поширюються й на дисциплінарні процедури стосовно адвокатів. У зв'язку з цим наукові публікації Пекарчук А.В. становлять інтерес для членів дисциплінарних палат кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури усіх регіонів України як органів, які здійснюють відповідні дисциплінарні процедури.

Для постійного професійного розвитку та самовдосконалення членам дисциплінарної палати КДКА рекомендовано опрацювання наступних наукових публікацій Пекарчук А.В.:

1. Пекарчук А.В. Правосуддя в умовах правовладдя як об'єкт пізнання вітчизняного правознавства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 157-161. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.27>

2. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: структурно-функціональний аспект. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 46-51. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.8>

3. Пекарчук А.В. Конституційні засади правосуддя в державах Європейського Союзу. *Правові новели*. 2024. Вип. 23. С. 17-23. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.02>

4. Пекарчук А.В. Позасудові форми врегулювання спорів як засіб удосконалення правосуддя в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3(56). С. 33-36. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.7>

5. Пекарчук А.В. Конституційно-правове регулювання правосуддя: сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024

Голова дисциплінарної палати
Кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури Чернігівської області
«28» 11 2025

Євген КУШНЕРЕНКО

Голова кваліфікаційної палати
Кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури Чернігівської області
«28» 11 2025

Олексій КІНЕБАС